

Buda Ferenc

MR1

*Hívek és haverok
fény meg árny volt elég
az idő kavarog
hol fatalp hol kerék*

*agyadba jól bevésd
múló az alkalom
s utad hogy el ne vétsd
leskelj az ablakon*

*holdvilág napvilág
MR1 MR1
fúj a szél leng a nád
forog a köpenyeg*

*Keresztény nemzeti
szoci meg liberál
lózungját lengeti
ideül odaáll*

*nyakkendők öltönyök
terepszín hacukák
nyomakszik sok könyök
kié lesz a cubák*

*cúgos a folyosó
MR1 MR1
szétgurul a zsozsó
nekem öt neked egy*

*Kacajom megeredj
MR1 a Kossuth
a Kossuth: MR1
ki-ki birtokosult
emereggy emereggy
hm
savanyú ez a meggy*

*Dülöngél a vonat
Ábránytól Kőszegig
alighogy elhalad
a vágányt fölszedik*

*titkot nem puhatol
se Deák se Kossuth
bringázz vagy kutyaolj
ha leáll a vasút*

*bakterház sorompó
MR1 MR1
értük itt borongó
képpel ne keseregj*

*Vásálni visz a láz
Tesco Penny Auchan
távolból hadonász
Kádár meg Marosán*

*inad bár belerogy
ez a nagy futamat
ne cicózz vele hogy
vicsorít a kamat*

*kisegít a hitel
MR1 MR1
kapd össze ami kell
tolakodj verekedj*

*Kacajom kifakad
MR1 a Kossuth
bazi lábak alatt
de poros ez az út
a Kossuth: MR1
né:
löki száz seper egy*

*Ide sújt le a jég
ha dörög valahol
a tulaj potyadék
kölcsonért kalapol*

*fel is út le is út
ha a lé lepad*

*panaszod jogosult
de csavard le magad*

*egyszerű az egész
MR1 MR1
Pakson ha meg nem élsz
Pozsonyba telepedj*

*Fortélyod nem forog?
finnyás az etikád?
látogass templomot
kocsmát vagy patikát*

*bögrédben kiskomám
kávénál több a zacc
túl öt-hat iskolán
bambának megmaradsz*

*tenyered csupa kosz
MR1 MR1
görbülj hát ne habozz
ha az út tekereg*

*Kacajom kerekedj
MR1 a Kossuth
a Kossuth: MR1
kátyús a kövesút
emereggy emereggy
hát
ne az égre meredj*

*Sápot ki lekaszál
nem a fröccsre keres
fődeled tovaszáll
csak a szád cserepes*

*szájtátva áll a nép
egy kövér hat sovány
egymás nyomába lép
kis zsebes nagy zsivánny*

*a depó tők üres
MR1 MR1
zsarukám ne kövess
álltodbán merevedj*

*Stírólnék? Rá se ránts
a haszon igazol
pitikre dől a rács
bolond ki begazol*

*fő az hogy leesik
a dohány meg a cucc
s nem rajtad keresik
ha netán belebuksz*

*elhúz das Kapital
MR1 MR1
az elit vele hál
a profit vele megy*

*Kacajom kiapad
MR1 a Kossuth
ez a nagy kirakat
de behályogosult
a Kossuth: MR1
emereggy emereggy
nosza még bele egy
a mesém 1001 –
slussz!
takarodni eredj!*

Pintér Lajos

három játék

álom

*a születésem kérdezed
hogyan is történt?
nem tudom
a születésem álmodom –
életem kérded
nem tudom
hogyan is történt?
nem tudom
az életemet álmodom –
a halálomat kérdezed
hogyan is történt?
nem tudom
a halálomat álmodom –*

a Nap és a Hold elrablása

*nagyapám
holt taván nyáron
gyermek voltam
apró gyermek
de naphalat fogtam
naphalat
úgy ragyogott:
horgomra akadt a Nap
sötét lett
egy pillanat alatt
hiszen
horgomra akadt
egy naphal
horgomra akadt a Nap!*

nagyapám
holt taván nyáron
gyermek voltam
apró gyermek
de horgásztam
s kárászt fogtam
ezüst volt
mint a Hold
horgomra akadt a Hold!
sötét volt
képzeld
egy pillanat alatt
hiszen
horgomra akadt
az ezüstkárász: a Hold

iszkoltam haza
apró gyermek
reszkettem féltem
félve féltem
a rám táruoló sötétségben

reszkettem féltem
félve féltem
a rám táruoló sötétségben

Buda Feri számvetése

három lányom három fiam
összesen van hat gyermekem
három vejem három menyem
ezenfelül hat unokám
hat szempár mely ragyog reám

p.s.

feleségem önnön magam
számvetésem: vagyunk huszan

Dobozi Eszter

Ki látogat meg?

I.

*Ki látogat meg engem itt,
sötét vizekbe mártódó
arcom mögé ki rejti el
magát, s küldözi jeleit,*

*egy másik égnek holdjait
a legbelső végtelenbe
ki vetíti át, ki hozza
hírül nekem a jámbor fényt,*

*s a metszőt, a nem láthatót
pásztázó sugárt ki győzi
ontani, ki szerzi békém,
s hogy jól van így, ki mondja ki?*

II.

*Ki látogat meg engem itt
testetlenül? Ki törte őt
át az éjszaka kárpitján;
mint árnyjátékos a bábját,*

*ki vonja őt látásomnak
elébe – láthatatlanul,
hű valót mímelve véle;
az egyszer voltat ígézve*

*föl-föl – öntudatlanságom
partjain heverészőnek –
mint a legbiztosabb bizonyt,
mely betölt: őselem az úrt?*

III.

*Ki látogat meg engem itt,
fészkére hétrét görnyedőt?
Ki szólít fél ájulatban
sosem volt néném formázva,*

*vagy őt, kit egyszer se láttam?
Mégis hogy átnéz merően,
ahonnan csak ismerősen
bólintanak lenge lények,*

*épp, mint akit mindig vártam,
olyan. Mennyi másik élet,
hány érinthetetlen szunnyad
bennem, míg világ világa*

*ég? S hány elevenedőben
a szűzi feketeségben?
S hogy dereng, álomi részem
mása, ki jobb felől ébren.*

Podmaniczky Szilárd

Tornatermi évforduló

Nagyon vártam már ezt a napot, mert úgy nézett ki, hogy nem fog eljönni sose. Negyven év az rengeteg idő, akárhonnán is nézzük.

Amikor húszéves házassági évfordulónk volt, a művházba mentünk ünnepelni, mert annyian összejöttek. Először fölírtam egy nevet a lapra, aztán a feleségem, utána én kettőt, vehettük elő a következő lapot. Úgyhogy asztalokból kiraktunk egy patkót a zenekari árok elé, aztán odahordták a húslevest, a bort, a szódát meg a sülteket. Nagy multság volt, tánccal. Másnap azt se tudtam, mit ünnepeltünk. A gatyám ott lógott a csillárról, az asszony meg meztelenül hasalt az asztalon.

De akkor még fiatalok voltunk, heti három szexmenet, most már csak havi átlagban passzióztatunk.

Amikor a negyvenedik évfordulót szerveztük, sokan mondták, hogy korai lesz ez még, mert az ötvenediket szokták. Csakhogy úgy fogy az idő, mint az ember, aztán az ötvenedikre elértünk a kamrában is.

Elkezdtek írni a neveket, egy lapot alig bírtunk megtölteni. Azt mondta az asszony, hogy úgy lenne igazságos, ha fölírnánk a halottakat is, csak azoknak nem küldenék meghívót, hanem piros ceruzával kihúznánk a listáról.

Aztán amikor a malteros Dezsőhöz értünk, nem tudtunk mit csinálni. A Dezső derék kőműves volt, körülbelül olyan magas is, ő építette a házak hetvenhét százalékát, ha hozzászámoljuk azt is, amit lebontott. Olyan ember volt, aki kitalálta a másik gondolatát. Ott állt a küszöbön, mielőtt hívták volna. „Nem kéne egy kis cserép a disznóóra, lefagy a tökük. Nem jönne jól egy aláfalazás, kimaradt egy kis kátrány a sekrestyénél.”

Az meg aztán nem is csoda, hogy ővele építették a nutriatelep helyére a kis bevásárlóközpontot.

Ez volt az első igazán nagy megbízatása, úgyhogy le is esett rögtön a tetőről, a májusfával együtt. A külföldiek mindjárt megvizsgálták, mi okozta a balesetet. Amikor mutatták nekik a májusfát, azt mondták, nem ismernek ilyen épületgépészeti anyagot. Azt hitték, valami indián kultúra van a dologban, vagy mexikói, mert ahová a Dezső esett, valahogy rengeteg kukoricát találtak a homok alatt. Akkor elmagyarázta nekik az Emi néni, hogy ez ilyen régi szokás nálunk. Elkezdtek számolni. Kimutatták, hogy a májusfa a kilencven százalékos baleseti fokozatú kategóriába tartozik, vagyis a Dezső a májusfa áldozata.

Nem halt meg, bár jobb lett volna neki, most is ott fekszik kómában. Hiába viszi neki a felesége a paprikás krumplit, azt mondják, csak oldott állapotú anyagot lehet neki az infúzióval beadni.

Szegény felesége otthon a mixerrel megcsinálta az oldott állapotú paprikás krumplit, meg hogy ne szomjazzon a Dezső, belemixelt négy nagyfröccsöt is, aztán egy nejlonzacskóban bevitte a kórházba. Már a buszra se nagyon akarták fölengedni, mert ki volt írva, hogy undort keltő anyaggal nem lehet fölszállni. De aztán megesett rajta a sofőr szíve, mikor elképzelte, milyen lenne éveken át kómában feküdni egyetlen korty pálinka nélkül. A menetidőnél tíz perccel hamarabb értek a kórházhoz. A többitől hallgatok, mert nem adták be neki az oldatot. Még beöntésbe se.

De ez csak rémtörténet, nem kell mindjárt megijedni.

A lényeg az, hogy amikor a Dezsőhöz értünk, nem tudtunk mit kezdeni vele. Hogy most fölírjuk a listára, mint akit régen is meghívtunk, vagy ne. Vagy aztán húzzuk le, mert úgyse tud eljönni, mert közben mégse halott, mint akiket pirossal húztunk le. Egy óráig ült a feleségem a végén, mire kitalálta, hogy húzzuk ki sárgával. A sárga úgyse nagyon látszik messziről, de azért mégiscsak ki van húzva.

Egy híján negyvenegy név jött össze. Ennyi embernek sok a temető, akarom mondani a művház, fejenként többbe kerül a bérleti díj, mint a vacsora.

De hogy a fenébe tud az ember ilyen lehetetlen helyzetbe kerülni, mikor csak ünnepelni akar? Elrontja a szája ízét a probléma.

Csak lézengtünk a kertben az asszonnyal, nem is szóltunk egymáshoz. Úgy metszettem a szőlőt, hogy némelyik két év múlva se hozott termést, a feleségem meg fölkapálta az ősszel elvetett dughagymát. A két hülye. Két olyan hülye voltunk, hogy arra nincs magyarázat. Hol kimentünk a kertbe, hol be a házba, mint akik alva járnak, de nem tudják, hogy fejezzék be.

Két kerttel följebb lakik az Emi néni, már olyan öreg, hogy mire ősszel kiér a kertbe, az összes dió a zsebeibe potyog. Úgyhogy volt ideje megnézni, mit szobrozunk odakint. Azt mondta, mint két gipszstukkó, olyanok vagytok, akik azt se tudják, merre induljanak.

Áthívtuk az Emit, három nap múlva meg is jött. A feleségem leültette, megmasszírozta a lábát, mert teljesen elgémberedett a sok járástól. Ráadta a zakómat, meg csinált neki egy jeges kávét, már ahogy itt szokták, nincs fölmelegítve.

Emi szerint tisztára bolondok vagyunk, nem kell az ilyet máshol tartani, mint a tornateremben.

A feleségem nagyon megörült, mert ő ötös volt tornából, én viszont tudtam, hogy az önkormányzat két hete kiadta rá a bontási engedélyt. Nem tudtam, mit mondjak, csak a körmeimet néztem, mintha fontos üzenetet várnék. Ugyanis az Emi néni volt régen a tornatanár. Ott mászatott minket kötélre, futtatott órákon át, mi meg, mint a lovak, összeestünk. Végül úgy döntöttem, megmondom neki.

Emi néni, tudja, az a baj, hogy a tornateremre két hete kiadták a bontási engedélyt.

Csak bámult maga elé, mint aki kocsival jött, de gyalog kell hazamennie.

Ott bolyongott az emlékei mélyén, sőt, még annál is mélyebben.

Biztosan eszébe jutott a Marci igazgató, akivel a szertárban döngetett éveken keresztül. Aztán a biológiatanár meg az a sok túlkoros és bukott diák, akik egy ilyen helyen nagyon föl tudnak halmozódni. Eszük semmi, de a farkuk úgy áll, mint zászlórúd a himnusz alatt.

Akkor az Emi kért még egy jeges kávé, és azt mondta, láttatok ti már karón varjút. Főlegyenesedett a székéből és hazament a feleségem kedvenc poharával.

Valahogy úgy éreztem, mint amikor disznót belezünk a sógoréknál. Kívüle vagy, mégis belüle fájsz.

A feleségemmel még éjszaka se szóltunk egymáshoz, csak horkoltunk, mint két katonatiszt.

De egy hét múlva csöngettek. Ki lehet az, csodálkozott az asszony, mert soha nem zárjuk a kaput, néha a postást úgy kell kizavarni az előszobából, mikor a feleségem a nagy pára miatt nyitott ajtónál tusol.

Kinéztam a függöny mögül az ablakon.

Az Emi az, visszahozta a bögréd!

Na, legalább az megvan, morogta az asszony, én meg tényleg úgy voltam vele, legyen ez az évfordulás ajándék.

Leültem a tévé elé, de nem kapcsoltam be, mert akkor nem hallottam volna, hogy miről beszélnek. Túl vastagok a falak, csak valami morgást hallottam, mint mikor a kutya idomítja a szentjánosbogarat.

Csak már lassan tíz perce beszélgettek! Hát mi a fészkes fenét lehet ennyi idő alatt mondani?

Ahogy kiléptem az ajtón, örömeben összecsapta a tenyerét az asszony, és a falon eltörte a poharat. Csak a füle maradt a kezében.

Képzeld, Emi elintézte, hogy ideiglenesen visszavonják a bontási engedélyt!

Hát ezt meg hogy csináltad, tegeztem le életemben először ezt a kék szemű öregasszonyt, aki mintha kislányos szemeire húzott boszorkánybőrben bujkálna.

A polgármester is ember, mondta Emi, csücsörített egy formásat a szájával.

Tán csak nem?, kérdeztem.

De-de, válaszolta. Nem volt jó íze, de biztos azért, mert már régen csináltam.

A feleségem hazakísérte Emit, én meg összesöprögtem az üvegcserepeket, nehogy örömeben átsétáljon rajta.

Amikor visszajött, nekidőlt az ajtófélfának.

Te, ez nyolcvanévesen tényleg lecumizta a polgármestert?

Ilyen időket élünk, mókuskám. Valamit valamiért. Ez minden ünnepben benne van.

Hát, mondta a feleségem, remélem, majd ott a vacsorán nem jut eszembe túl sokszor.

Kiküldtük a meghívókat, a kertben rendbe hoztuk, amit tönkretettünk. Reggelente megpuszítottuk egymást, és néha még éjszaka is beszélgettünk.

Elkértem a tornaterem kulcsát, a feleségem kitakarított, én meg a szomszédoktól összeszedtem pár asztalt, hogy rendesen elférjünk.

Olyan negyvenedik házassági évfordulót csaptunk, amilyen sose lesz több. Ettünk. Mit ettünk? Zabáltunk. Bor folyt még a széklábakon is, aztán éjfélkor

Emi néni elszavalta a Nemzeti dalt. A favágó Feri bácsi a gerendán megcsinálta a guruló átfordulást. A hatvanas éveiben járó cukrász lengőgyakorlatot mutatott be a gyűrűn. Zsuzsi, a nyugdíjas gyerekgyógyász fél perc alatt lement hídba. Én a bordásfalon próbáltam húzódkodni, nem értem magasra, de legalább a gallér letörölte a számról a pörköltszaftot.

A feleségem szerint hajnalig mulattunk, én már nem is emlékszem, hogy mentünk haza.

Délelőtt fölébresztettem az asszonyt, most is az asztalon, valahogy neki ez az ünnepi figura, ráadtam a hálóruhát, aztán egészen estelig aludtunk.

Olyan csend volt a ház körül, mint ahol nem laknak mások, csak ketten. Máskor autók fénye járkal a falon, vagy a Híradó alatt is verik a vasakat, most meg még a kutyák se szóltak.

Megkérdeztem az asszonyt, de ő nem hallott semmit ebből a csöndből.

Lezuhanyozott, csinált egy szendvicset, aztán elindultunk, hogy rendbe rakjuk a tornatermet.

Már besötétedett, mire odaértünk. Útközben találkoztunk egy biciklissel, máig se tudom, ki volt az. Az úton egy éhes macska nyávogott utánunk, pedig nem volt már olyan ételszagom. Megfogtam az asszony kezét, mint amikor először rántottam be hozzánk az ablakon. Meleg volt a keze a zuhanyozástól.

A tornaterem kapuja kidöntve, ahogy húsz éve állt már parlagon. A füvet az ünnepség előtt keskeny nyomban vágtam le, hogy be tudjunk menni a bejárathoz.

Odabent aztán nyúlok a kapcsolóért, de hiába. A biztosíték is rendben, mégis nagy a sötétség. A feleségem odasúgott.

Visszarakhatták rá a bontási engedélyt, amitől kiáramtalanították.

Mintha megéreztem volna, előhúztam a farzsebemből az elemlámpát, azzal mentünk be a terembe. A nagy mulatságban nem is vettem észre, hogy ott állt az óriás vaskályha, amiben fával meg iszapszénnel tüzeltünk. Ott állt a fogas, amire ha az egyik oldalára három nadrággal többet raktak, fölborult.

A teremben minden csupa kosz volt, poros, a zenétől omladozni kezdett a vakolat és beterítette a tányérok. Üvegek a padlón, pár darab az asztalon feküdt. Sötét tócsa a földön. A feleségemre néztem.

Menjünk innen, holnap úgyis elkezdik a bontást!

De hát a székek meg az evőeszközök meg az asztalok, az üvegek betétdíja? Értetlenkedett a feleségem.

Tudod, hogy honnan kaptuk az asztalt? Ezen vágta a füvet a csirkéknek. Tán csak nem hiszed, hogy a rendes benti bútort ideadják?

Ez olyan most, mintha meghaltunk volna, mondta a feleségem, mintha ez itt a halotti torunk lenne.

Kivette a kezemből a lámpát és elindult kifelé. A macska egész az ajtóig jött utánunk. Lassan mozgott, mint egy hernyó, meg nyávogott. Majd itt bezabálhat a maradékból.

Otthon csöndben néztük a tévét. A feleségem elővett egy doboz kekszet, igazából most ért utol bennünket az ünnepi hangulat.

El se hiszem, hogy negyven éve élünk együtt.

Átkaroltam az asszonyt, a vállamra hajtotta a fejét. Azt hittem, elsírja magát. Hogy majd most az idők súlya alatt összetörik. De csak hallgatott.

Mert van benne mindig valami szótlanság, amikor hallgat.

Ahogy ránéztem, láttam, hogy valaki máshoz beszél magában. Hogy csupa értelem az arca, és közben változik. Mozog a szája meg a szeme. Negyven éven át azt hittem, hogy elrontotta az életét. De annyira, hogy már nem lehet helyrehozni. Vagyis nem hittem azt magamról, hogy valami olyat tudok, amelyet a többiek ne tudnának. Hanem egyszerűen csak vagyok, se jobb, se rosszabb. A soha nem is létező átlag, ahogy a polgármester minden beszédében mondja.

Másnap jött a hír, hogy megkezdték az épület bontását. A faluban minden csupa por lett, a gépek zajától nem hallottuk a vasút kattogását.

A bontás másnapján leálltak a gépek, szirénázó autó jött a városból. A romok között halva találták Emit. Az orvos azt mondta, hogy szerinte az épület bontásakor dőlt rá a fal, és az ütötte agyon.

A polgármester azzal kezdte a temetési beszédet, hogy ez a nagyszerű asszony az utolsó pillanatig ragaszkodott a múltjához, az életéhez és a becsületéhez.

Beletelt vagy négy hónapba, mire a feleségem karja a köldökömnél lejjebb ért.

Ez az élet, mókuska, ezt suttogta a fülembe. Ha akarod, két percen belül megünnepelhetjük a századik évfordulót is.

Kovács András Ferenc

Redakció ad abszurdum

Egy lírikus epilógja

(Babits redaktor úrnak)

*Ha még bírok versenyben hős se lenni,
sok sebbel-lobbal minden oldalomban:
a mindenséget vágyani, s nem bevenni,
hogy csak nyerő, csak giccses oltalom van.*

*S már Nessus-ing sincs: rajtam kihűlt semmi,
s hány holt madárdal leng a volt falombban?
Mi volna jobb: dió-, vagy nyárfa lenni,
s törésre várni?... Hej, megundorodt tan!*

*Ha még írok, tán minden szóm kitörlöm.
Itt pálmák súlya úgy elhortobárgyul –
s jaj, én vagyok a jó meg az a balfa...*

*És maradok: más hitnek bővli börtön,
kretén világ, mely alanyul se tárgyul –
s nem én vagyok Istenszékén a karfa.*

Önarckép szerkesztői pózban

(Enyhén párizsi stílusban)

*A főredaktor egy szomorgó versredaktor –
varázspálcát tör ő, ha bottal tör fület,
vállán a végtelen torz pályagörbület,
s ha csillagot csipáz, komor szó perceg akkor:*

*szellemben rág a szú, de szárnyas pej, se traktor
nem vonja Göncölét... A Kozmosz bőrülep,
bölcs páviángumó, s csak kozmós örület,
teher számára Thot – tudása, persze, faktor.*

*Szívének csücskein kerengve Baudelaire ing,
ha reng esős harang, s a nyelve sós hering.
Rimbaud-t böngészne bár, Mallarmét, Paul Valéry,*

*ha mindensége fáj... S mint félszeg úr, hiány –
lelkében fényes árny, nagy, elmés Tolvaj érik,
s majd mennyek ajtaján tajt részegül kihány.*

Haza a szavakban

(Egy versredaktor elmegy)

*Ha széjjel s hazafelé mentem,
sem neszinog, sem jázminok...
Ki szétmegy, hétszer él, de menten
akad vesződni bármin ok,*

*mert ember volnék, még demens nem –
nyelvem mögött van fájni fog,
létemben megköt szép cementem,
a lelkem, s rajtam tán kifog*

*eszméletem, s mint tűnt egészek
hű törmeléke hull, de részleg
még él a férfikor komor*

*mélyén: a mindent káromolva,
mikéntha Isten ráomolna.
Gloria, laus et honor.*

Veress Miklós

Olvasókönyv X.

1. Októberi öncenzúra

*Most felöltözi felhőit az ég.
Fehéret, szürkét. Aztán feketét.
Majd felöltözi színeit a föld,
amit Istentől ember örökölt.*

.....
.....
.....
.....

*Az ember fölvesz ünnepi ruhát,
és megy a perbe, hol annyi a vád,
hogy voltunk, leszünk, mert talán vagyunk.*

*Oly messzi, hogy túl közel Trianon.
S úgy félhetjük szédülni önmagunk,
mint muskátlik – zuhanó balkonon.*

2. Hétkrajcáros

*Szerettem volna gyönyörűket írni –
Adyval így – és nem episztolákat
Halotti beszéd-ek gyanánt. A férfi
úgy mindhalálig is a jóra várhat.*

*Szerettem volna... Nem könnyű leírni
kamasznak, aki lázban ég, mert lázad;
hisz múltja nincs, csak faggatózva kérdi
a „fölszabadult” nemzet-árvaházat.*

*Móricz-árvácska van. Csak nincs Babits. Nem:
kipontozott Esztergom-gondolat.
Csak jel, ahogyan keresztül az INRI,*

*s olvasó nélkül magára marad,
akár a Teremtés előtt az Isten,
míg embert tanult magából kisírni.*

Olvasókönyv XI.

1. Holnapelőtt

*Ketten vagyunk kutyámmal a ligetben,
bár sétáltatnak sok embert kutyák.
Valami nincs, amit még nem feledtem,
csak – asszonánccal – majd tegnapután.*

*Vagy holnapelőtt. Irodalmat írok
így mostanában. Mint a gyilkosok
a jobb krimikben. Szaporodnak sírok;
és régóta csak esőket mosok.*

*Hajléktalanok gyártanak műpalackból –
mit kivedeltek – madáretetőket.
Szorgalmatosan készülnek a télre.*

*Virágozza október, mit kigondolt.
Még zöldet is, de inkább sárga-rőtet.
Csupán a galamb gondolhat fehérre.*

2. Paletta

*Tán idetéved (Ilóm apja fújta)
– ha megéheztet az úri liget –
a mezőkről majd a kőmíves pulyka,
s biztosíthatja az ebédüket.*

*A varjúval. Úgyis varjakkal élnek:
feketéből is lehessen elég.
Országpalettán. Nem piktor a lélek,
hogyan megfestene belülről e nép.*

*Az istenadta – mint Aranyunk írta,
amikor Edward végigléptetett
kifosztott walesi tartomány felett.*

*Csak nem mert visszanézni annyi sírba.
Máglyázott inkább, mint a véres költő
Rómával hajdan. Hős lett mind a kettő.*

Háy János

Kurátorok*

1. jelenet

A Kulturális Minisztérium folyosója, miniszter sietve a szobája felé, mellette lohol a Színházi Alapítóány kuratóriumának elnöke

Elnök: De figyelj, Laci, mit fog mondani a szakma? Nekik kellene ezek az épületek.

Miniszter: Leszarom a szakmát. Tele vagyunk színházakkal. El kell bontani egy párat. Ez társadalmi érdek. Meg az unió is ezt akarja. Röhögnek rajtunk, hogy az országos ideg és elmét bezárjuk, a színházakhoz meg egy ujjal sem. Vagy nem azért van a művészet, hogy haszna legyen belőle az embereknek? Mint az ősember is, hogy a barlangrajzokon begyakorolta a vadászatot, aztán amikor jött az igazi mamut, kapásból leverte egy szar kőbaltával. Ennyire hasznos volt akkor a művészet. Vagy ahogy az a görög is írja...

Elnök: Horatius.

Miniszter: Na, például ő is.

Elnök: De ő arra gondol, hogy vagy hasznos a művészet vagy szórakoztat...

Miniszter: Figyelj, én is bölcsészkarra jártam, tudom, mi az, hogy kultúra. Az kap pénzt, aki lebontja a színházát. És ez hasznos is meg szórakoztat is. Ez ilyen egyszerű. És akkor jövőre kihúzzhatjuk a költségvetésből, a telket meg eladhatjuk lakóparknak.

Elnök: Én ezt nem tudom így képviselni, hogy csak a pénz miatt. A sajtónak mit mondunk?

Miniszter: A sajtó, ugyan már, ezt a minisztériumi péeresek öt perc alatt kidolgozzák. A jövő a jó színház, valami ilyesmit. A megmaradó épületekbe minőség- és teljesítményértékelés után átvisszük a jó színészeket meg a jó előadásokat, és rosszakat meg nem fogunk csinálni.

Elnök: És a színikritikusok?

Miniszter: Minden bontáshoz kinevezünk egyet miniszteri biztosnak. Amúgy is korszerű színházat akartak, na, ennél korszerűbbet nem találnak sehol a világon, az biztos.

Elnök: Ez nem, szóval nem tudom, ez nekem sok.

* A szöveg a TÁP Színház felkérésére készült

Miniszter: Figyelj, Béluca, most mit gondolsz mi a faszért lettél te az alapítvány elnöke? Szerinted azért, mert te vagy a legalkalmasabb? Ugye ennyire azért nem vagy naiv? Van még nyolcvan erre alkalmas ember. Érted? Ez nem olyan, hogy Beethoven. Beethoven csak egy lehetett, de olyanból, mint te, van még nyolcvan. Nyolcvan emeszpés és nyolcvan fideszes, de még a kis pártok is ki tudnak állítani húszat, nem beszélve a civil szervezetekről. Tele vagyunk olyanokkal, mint te.

Elnök: De azért én...

Miniszter: Igen, te azért az én osztálytársam voltál a gimiben, ezért vagy te a legalkalmasabb.

Elnök: Ezt nem kellene mindig a pofámba vágnod. Elvégeztem az egyetemet, nyelvvizsgám van meg a köztisztviselőit is megcsináltam...

Miniszter: A többinek is megvan. Ha nincs meg, akkor hiába osztálytárs az ember.

Elnök: Utálom, hogy mindig azt érezteted velem, hogy én a magam erejéből semmi...

Miniszter: Figyelj, Béluca, ugye kell neked ez az állás, ugye kell neked az a tanácsadói fél milla, amit a pártközponttól kapsz. Vagy másképp is el tudsz tartani két családot? Akkor meg miről van szó?

Elnök: Én attól félek...

Miniszter: De most mi a lófasznak kell neked kötekedni?

Elnök: Ne káromkodj, utálom, ha így beszélsz!

Miniszter: Hogyhogy ne káromkodjak, mi vagy te, újságíró, vagy mi a lófasz, beléptél valami szektába? Káromkodok, mert egymás között vagyunk, és ez jelzi, hogy egymás között vagyunk, hogy káromkodok, érted, a kurvaisten geci fasza, ezt is mondhatom... Van neked diplomád nem?

Elnök: Mondom, hogy van.

Miniszter: Akkor meg? Csak a proliknak kell vigyázni, hogyan beszélnek, akiknek nincs bazmeg villájuk Pesthidegkúton, meg Porshéjuk. Azok bazmeg válogassák meg a szavaikat. Innét lehet tudni, hogy senkik.

Elnök: Akkor bontani?

Miniszter: Naná, ki tudná ezt a kurva sok színházat pénzelni, ráadásul mindegyik tele van színésszel meg mindenféle technikai fazonnal. Meg azok a kibaszott értelmetlen előadások.

Elnök: Nem lehet, hogy mégse, hogy ne?

Miniszter: Figyelj, azt hiszed, nekem könnyű, hogy csak úgy szabadon azt csinálom, amit akarok? Tudod milyen egy minisztertanácsi értekezlet, ott kell görcsölni, hogy legalább a fizetésemet ne csökkentsék. Nehogy azt hidd, hogy az van, amit én akarok. Választhattam, vagy a romaprogram vagy ez. És én a romaprogramot választottam, mert az minimum félmillió szavazat, azt nem lehet kockára tenni, mert ha elbukjuk a választásokat, akkor ki fog jó döntéseket hozni? Kicsoda? A jobbosok?, akik annyira sutyerákok, hogy még egy parasztlagziban is feltűnést keltenek, nem még Európában, akik műanyag Nagymagyarország-térképpel frizbiznek a horvát tengerparton. Pont ott!!! Pedig Bulgáriába is vannak már kedvezményes utak...

Elnök: És ha a többiek a kuratóriumban nem fogják akarni?

Miniszter: Ki ne akarná?

Elnök: A Kocsis Tamás például.

Miniszter: A Kocsis? Na ne röhögtes. Itt volt nálam a múlt héten. Egyszerű ember, meghosszabbítottam a kinevezését a Magyarságkutató élén. Ő melletted lesz. És a többiek is. Utálják a színházat. A feleségük jut eszükbe róla, aki mindig szerez a munkahelyén jegyet, és el kell baszni ott az időt az öreg nővel, amikor ihatnának is vagy lehetnének a szeretőjükkkel, akkor nekik ott kell szenvedni egy szar színházi előadáson három órát. Ne aggódj, nekik a színház a házasság szimbóluma, alig várják, hogy szét lehessen bontani.

2. jelenet

A Szecsuáni Jólélek Színtársulat próbaterme

Tamás: Végre kiírták ezek a gecik, bazmeg, minden évben később írják ki, azt hiszik, el lehet kerülni, pedig törvény van, hogy a színházakat támogatni kell.

Péter: Ha minden évben egy hónappal később írják ki, akkor tizenkét évente megspórolnak egy évet.

Tamás: Mit okoskodsz állandóan?

Péter: Jó voltam matekból.

Tamás: A matematika árt a művészetnek.

Péter: Szerintem fontos a logikus gondolkodás.

Tamás: A logika megöli az intuíciót.

Színész 3: Ne baszogassátok már egymást, inkább olvasd föl a kiírást...

Tamás: Oké, akkor lássuk.

Tamás olvas

Színházi Alapítvány pályázata:

A pályázat célja:

A Színházi Alapítvány kuratóriuma pályázatot ír ki színházbontás céljából.

Színészek: Mi? Színházbontás?

Tamás: Olvasom tovább.

Pályázók:

A pályázaton részt vehet minden olyan Magyarországon bejegyzett színtársulat, állami, magán- vagy önkormányzati felügyelet alatt álló, amely hitelt érdemlően tudja bizonyítani, hogy képes a színházat lebontani.

Határon túli magyar színházak bontását a kuratórium nem támogatja.

Színész 2: Már megint kizárják az erdélyieket.

Színész 1: Bontsák el a románok, nehogy már mi fizessünk mindenért.

Színész 3: Azért érezhetnél irántuk valamit, mégiscsak magyarok.

Színész 1: Én is magyar vagyok.

Színész 3: Nem mondtam, hogy nem...

Színész 1: Csak utaltál rá...

Péter: Hagyjátok már ezt a baszakodást vagy mi a szart...

Tamás: Zsidózást.

Színész 2: Különben mi ezen a pályázaton nem is tudunk indulni.

Tamás: Mért ne tudnánk?

Színész 2: Mert nincs épületünk.

Tamás: Most itt a pályázat, most mutasd meg, hol van az előírva, hogy épület is kell?

Nézik a kiírást

Péter: Az tényleg nincs itt.

Tamás: Nincs, mert ez nem kizáró ok. Csak színház kell, és mi színház vagyunk.

Színész 3: De akkor mit bontunk el?

Tamás: Látod, ezért vagyunk alterek, mert ezt művészet kitalálni, azt, hogy egy szar téглаépületet hogyan dózerolj le, az semmi, ezt kitalálni, ahhoz kell intuíció, belső feszültség, de ki fogom. Ha nem volna hozzá agyam, akkor én is a Vígszínházban dolgoznék, vagy a Katonában. De van, érted, a tehetség itt kijátsz-sza a hivatalnoki agyat.

Színész 2: Ha te nem lennél Tomi, tényleg...

Tamás: Hát igen, épp azért van minden, mert én vagyok.

Színész 3: De mégis, mit bontunk el?

Tamás: Arra gondolj, hogy mi a színház.

Színész 2: Mi?

Tamás: Igen, mi. A színház mi vagyunk.

3. jelenet

A Szecsuaáni Jólélek Alternatív Színtársulat pályázata:

A társulatunk bár nem rendelkezik épülettel, a cégbírószági bejegyzés szerint színház, következésképpen megfelel a kiírásnak. Épület híján pályázati célnak a társulat lebontását tekintjük. A tizenöt napos performance során mindennap egy társulati tagunkat bontjuk le. Először a szemét tépjük ki, utána szikével lemetsz-szük a karjait, a lábait, aztán felhasítjuk a hasát, kitépjük a beleit, utána sorban a belső szerveket: máj, vesék, lép, végül a szív, aztán a tüdő. Amikor mindezzel végzünk, kettéfűrészeljük a koponyacsontot, kimarkoljuk onnét az agyvelőt és feldaraboljuk. Az így elpusztított színész megürült helyére fát ültetünk, mivel a társulat a környezetvédelmi minisztérium „Zöld alternatíva a színházban” című pályázatán is sikerrel indult.

A sorrendet sorsolással alakítjuk ki. Az előadás egyszeri és megismételhetetlen. A véres ruhadarabokból, valamint a preparált testrészekből országos vándorkiállítás szervezünk, aminek révén az akció mint képzőművészeti produktum eljut a vidéki érdeklődőkhöz is, ezzel csökkentve a vidék–Budapest információs és kommunikációs feszültséget, ebben partnerünk a Vidékfejlesztési Minisztérium. A kiállítás anyagát előzetes megbeszélések alapján a Kogart Galériának ajánljuk fel állandó kiállításra. A tizenötödik napon, a tizenötödik

fa elültetése után, amennyiben a közönség visszatapsolná az előadást, mégis mutatkozik mód az ismételt előadásokra, amennyiben új társulatot szervezek, és pár hónap múlva az előadás megismételhető. Ez utóbbi természetesen költségnövelő tényező.

Költségvetés:

20 szike: 60 000 Ft

Három húsvágó bárd: 25 000 Ft

Vödörök és felmosók a vér eltüntetéséhez: 10 000 Ft

15 facsetete: 120 000 Ft

Rendezői honorárium: Az eszközigény után fennmaradó összeg

Aláírás:

Flandorfer Tamás

A társulat vezetője

4. jelenet

Társulati ülés

Péter: Mért nem beszélsz a pályázatról?

Tamás: Még nem jött meg.

Péter: Hogyhogy nem, már rég lejárt a határidő.

Tamás: Ilyenek, soha nem küldik időben.

2. színész: Pedig a Nemzetit már el is kezdték bontani.

3. színész: Meg a Vígszínházat is. Az bazmeg, mekkora helyet elfoglalt a belvárosból, nem is gondoltam volna.

Péter: Ők már megkapták.

Tamás: Szóval, tulajdonképpen...

Péter: Mi van tulajdonképpen?

Tamás: Tulajdonképpen nekünk is megjött.

Színész 2: Nem is mondod? És nyertünk?

Tamás: Igen, megkaptuk a teljes összeget.

Színész 3: Hát ez kurva jó, akkor egy év megint rendben!!!

Tamás: Tulajdonképpen igen, bár a programot nézve, szóval nem így fogalmaznák.

Péter: Mért nem mondtad, különben?

Tamás: Az az igazság, hogy még nem vagyok teljesen felkészülve. Szellemileg se. Szóval ez nagy produkció lesz. Többet ilyen a ti életekben sem.

Színész 3: Az biztos, ez minden fölött van, ehhez képest a Kantor színház, Peter Brook egy fika.

Péter: Mikor sorsoljuk ki, hogy ki lesz az első?

Tamás: Holnap.

Színész 2 odalép Tamáshoz

Színész 2: Most azt nem értem, hogy ugye nem maradunk úgy, hogy darabokban.

Tamás: Nem, Gabika, attól ne félj. Amit szét lehet szedni, azt össze is lehet rakni.
Színész 2: Jó, mert azért ez szarul esne a szüleimnek, ők már eleve mondták, hogy nem örülnek ennek a színészesdinek. Mérnökök, nem értik az ilyen dolgokat, mint művészet.

Tamás: Ne félj, Gabika, minden rendben lesz.

5. jelenet

Másnap. Tamás és Péter

Péter: Megvan minden?

Tamás: Igen. Kezddhetjük.

Péter: Tök jó, már nagyon izgul mindenki. Ilyet azért még sohasem, az is kemény volt, amikor a Gabit kötéllel lógattuk meztelenül három órát, meg mikor a Katinak rá kellett ülnie egy kólásüvegre, fú, szerencsétlen, főleg, mikor kétszer ment egy este az előadás, fú, de szar volt neki, nem csoda, hogy lelépett a pasija, soha nem tudtak kúrni. De ez, azért ez még annál is nagyobb szám.

Tamás: A legnagyobb.

Péter: Kurva jó. Egy ilyenben benne lenni, kurva jó. Egyszer láttam videón a Dead Classt, akkor is tükre irigyeltem azokat, akik benne voltak, pedig azok már mind öregek voltak, meg halottak, de benne voltak.

Tamás: Most ebbe te nagyon benne leszel, az biztos.

Peti: Tényleg, kurvára jó! Ez, bazmeg, színháztörténet...

Tamás: Figyelj, Peti!

Péter: Mondjad!

Tamás: Szóval, valamit mondanom kell.

Péter: Mondjad!

Tamás: Szóval, te leszel az első.

Péter: Micsoda? Hogyhogy én? Azt beszéltük meg, hogy sorsolással.

Tamás: Igen, és én téged sorsoltalak ki.

Péter: Ez, figyelj, Tomi, ez bazmeg, ez így nem igazság...

Tamás: Én megmondtam neked, hogy az Anna az én csajom és szállj le róla.

Péter: Én szeretem az Annát.

Tamás: De ne szeresd, mert nem a te csajod. És olyan nincs, érted, az még a négereknél is gáz, ha valaki lenyúlja a haverja csaját.

Péter: Ó is engem szeret, téged nem. Nem lenyúltam, hanem már nem volt a tiéd érzelmileg.

Tamás: Nem kell ez a pszichológiai sóder. Amíg nem tenyereltél bele az életünkbe, addig engem szeretett.

Péter: Azt mondta, hogy megutált. Megutált, mert mindig az volt, amit te akartál, leszartad, hogy ő mit.

Tamás: Most is az lesz, amit én akarok...

Péter: Csak mert valaki nem szeret.

Tamás: Mert kell nekem, csak akkor nem kell, ha én mondom, hogy nem kell, érted, ő nem mondhatja, az neki nincs megengedve. Útban vagy, öreg, ha előbb észreveszed, megúszhattad volna.

Péter: A többiek úgysem fogják akarni.

Tamás: Örülnek, hogy nem ők az elsők, meg különben is, már rohadtul unták, hogy minden főszerep a tiéd, direkt osztottam rád, hogy utáljanak minél jobban, mert tehetség az nincs benned, csak azért, hogy megutáljon mindenki, és azt is én csináltam, hogy a tévé is mindig veled csinált interjút, meg az újságok. Ne izgulj, előkészítettem mindent, a Colombón nőttem fel. Azt hiszed, bárki is melléd áll? Örülnek, hogy végre eltűnsz, veled végeznek a legboldogabban.

Péter: De Anna biztosan mellém áll.

Tamás: Ó pont nem fog.

Péter: Hogyhogy?

Tamás: Kórházban van.

Péter: Kórházban? Tegnap még együtt voltunk és semmi nem volt.

Tamás: Most már van. Este történt vele egy kis baleset.

Péter: Micsoda???

Tamás: Semmi, kisebb zúzódások, előfordul, ha az ember egy kicsit felelőtlenül mozog a lakásban.

Péter: Te rohadék, te megverted!

Tamás: Na, fogd vissza magad öreg! Azt hitted, van olyan, hogy nálam lakik, az én hűtőmet használja és veled kúr? Ezt tudod, ki nyeli le...

Péter: Te szemét, te rohadt geci...

Tamás: Ugyan, minek ez a fikázás, meg akarod keseríteni az utolsó órádat? Ilyen fika akarsz lenni, így akarsz bekerülni a színháztörténetbe?

Tamás belöki Pétert a társulat elé

Tamás: Na, lódulj! A közönség már várja az előadást.

Színészek késekkel, bárdokkal. Éljezve

Péter: Ők már tudják, hogy én?

Tamás: Semmit nem bízok a véletlenre.

Vérengzés a színpadon

Zalán Tibor

Minden dolgok lakója

*Isten a falban lakott
feje kocka arca fehér
volt úgy hogy összeomlott
máskor befröcskölte a vér*

*Isten a fában lakott
gyökér volt keze haja lomb
Rezzent ha baltát látott
s elvágódott egy hajnalon*

*Isten a fűben lakott
akár a felbukott bogár
Széttaposta egy szarvas
híves patakra inni járt*

*Isten a kőben lakott
kemény volt fönt mozdulatlan
Egy nap önnön vihara
dobta tenger-mélybe onnan*

*Isten virágban lakott
látogatták méhek lepkék
Majd jöttek csorda népek
s a szívéig lelegelték*

*Isten a halban lakott
úszkált sötét vizek mélyén
Mérgeket nyelt Hullája
ott lebeg a nádas szélén*

*Isten a porban lakott
kavarták meztelen talpak
Aztán sok könny és eső
hullott le rá Sárrá maszladt*

*Isten órában lakott
mutatta hogy múlik minden
Elmúlsz te is – az idő
szólt Így azóta ő sincsen*

*Isten mécsesben lakott
szeliden meg-meglobbant
Szelek vadászták lángját
Fent világít már a holdban*

*Isten kenyérben lakott
fehér volt ropogott héja
Kisgyerek kapott hozzá
Most is morzsás csöppnyi szája*

*Isten a borban lakott
Fényében ott volt a jóság
szelíd zsoltár himnuszok
S danolt sok-sok trágár nótát*

*Isten reggelben lakott
halálkakasok ugatták
Nem nyitotta ki szemét
Arca nyomot hagy a párnán*

*Isten ugyanott lakott
ugyanakkor s mindig máshol
Magát kezdte keresni
s eltévedt a vonulástól*

*Isten népekben lakott
egymás ellen kitakarták
S amíg ők tusakodtak
tovaszökött egy szál szalmán*

*Isten semmiben lakott
teste üresség De lelke
vágyódott föl S a testét
mindenség fölé emelte*

*Isten bennem is lakott
Véznácska volt s nagyon gyáva
Tántorgott velem kicsit
és visszavitt a halálba*

Géczi János

A hűséges

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
ráncok közé hullt alma
megfonnyadok, teljék
ki az idő, miként ő akarja.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
a sötét padláson ne féljek
ötévesen, ha fejemmel
feszes pókhálóbba érek.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
kékebbé mázolniám a kéket
az égen, hogy a szilvára
mohó lány szembe nézek.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
gázrózsa alatt a feredő rózsza
akit pirossá, jószagossá
a másvilágba átzuhanyozna.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
ki szemérmét, ha rózsának mondja
hol virággá is lesz, hol a szirmokat
rózsakarója köré koszorúba fogja.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
ki oszt a dacos himnuszban
áldást s ott mokány magyar
és nem hány, mint én a buszban.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
húst klopfol hétfői ebédre
szeretőt vár paradicsomába
csak a lottón van szerencséje.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
fenevad szájához föltámasztva
vértanúk és szüzek járta
égnek támasztott fekete létra.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
csinosan teleírt vértanúakta
hiszen, mert beleszédült
az embernyi élet szétgyakta.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
míg visszahangzik a hahó-
ban az ó, s abban az óban
ahogyan zabláját rágja a ló.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
könyvtárként találnám magam
ki, telve enciklopédiákkal
lenne magamra szavam.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
az igém valóra válna
hat nap alatt és égi vizekben
ott úszkálna egy órjás bálna.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
préselt boldogasszony-levél
szófelejtő zsoltárlapok közt
könyvre boruló anyai tenyér.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
mint Lánchíd a Duna fölött
a lótt hullákkal elegy víz
és a hiálábak és a lábközök.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
szonettben bujkáló művész
és idol, szuronyos, szakállas
műremek s természetes vész.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
ki bárhonnán visszapofáz bátran
ugyan görbe a háta, nem albérlő
ha felhúzta, a házban.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
felgyújtott autó a tüntetésen
a rendbontó és a rendőr
egymást fogva tartó szemében.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
z mellett új z avagy egyéb z betű
a szó, a szó tárgya, kép és
a tükörmás, habár fordított, de hű.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
segédkezem a teremtésben
segíték kis kenyéren, lennék
nagy mellényű címlap az ÉS-ben.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
kerekek alatt, mint szerencse által
szétzúzott áldozat, ki hozott
szalonnával megváltást is vállal.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
jókorát képzelnék: engem
mint, aki minden dologban lakik
segítsen lennem.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
nagyot gondolva én őt kitalálnám
hol ide, hol oda tologatva
hol ilyen, hol olyan bábként a táblán.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
mint hal, ami lökve ki a partra
egy jelkép s így lett
megölve és feltámasztva.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
ablak mögött télen éjjeli lepke
kit az enyhülő röpke idő
úgy foszt ki belefeledkezve.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
mint aki nincsen
feszítenék, elballagott diák
ifjúságban és fehér ingben.*

*Ha lehetnék, akkor ő lennék
reggelenként, ha nő a fű
nőnék vele és tűnnék el
végre, kazalban a húsesés tű.*

Zelei Miklós

Búcsú

„A gyermekek megszülettek és azokat egyszerűen megfojtották. Az anyakönyvben lapozgatva sok fulladás okozta gyermekhalált találunk. A nagy dunyhát rátették a csecsemőre és alatta az megfulladt.”

*Elsüllyedt falu a Dunántúlon – Kemse község élete
Elek Péter, Gunda Béla...*

Budapest, 1936

Hová lett a mókamester a falusi kocsmából?

Hová lett a falusi kocsmá?

Mert ez itt ivó.

Lakóház volt nem is olyan rég, amelyben parasztcsaládok nemzedékei gyűrtek szántáshoz, vetéshez, készülődtek az aratásra. Éltek benne és kihaltak belőle – kellett az áttörés. Ami az utcafront felé történt meg, könnyűfém keretes ajtóval, nullától huszonnégyig tárva-nyitva.

Egy-egy zsugorodó, kis munkanélküli faluban olykor annyi ivóhely van, mint egy üdülőhelyen. Ezek az ivóhelyek már nem közösségi helyszínek, hanem az alkoholizmus terepei, az elhülyülés intézményei. A fekete alkalmi keresmények, a segélyek visszagyűjtésének alközpontjai.

Belefáradt munkanélküliek üdögélnék az egységben, nézik poharukban a jövőt. Egy házaspár veszekszik az utolsó üveg sörön, amelyre zsebeikből az aprót még össze tudták kaparni. Amikor egy ilyen helyen is rossz kedvük van az embeereknek, már megette a fene.

Házórzó helyett segélyhívó készülék ügyel a gazdára: falu – segélyezési színhely, egyéni nyomorgók igazgatási gyűjtőhelye infúzióra kötve?

A parkolóban kis álmok nagy részletei.

Meg a semmink sincs, de az mind a sajátunk büszke öncsalása a járgány hátsó ablakába tett táblán: „A kocsi öreg, de ki van fizetve!”

Hogyan változott itt az elmúlt hatvan évben a közös tevékenység?

Szemben három nagy barna keményfa ajtó: Vörös Október filmszínház. Fáraó diszkó van most kiírva rá. Ötven éve épült, a temető egyik sarkának a helyére. Az alapokból kiásott földrakások tetején kidobált csontok, koponyák fehérlettek. Az ükunokák számára szombatonként kicsapódik a három vastag ajtó: van-e mit felejtetni még?

Most hétköznap van. Könyöklős, sima délután. Bámulok az ivó ajtaján kifelé, előttem ez a papír az asztalon, s éppen a kérdést írom rá, hogy ma kinek a vadászterülete a település. Valaha a párttitkáré, a tanácselnöké volt. Tyúklétrányi

odaföntben a vezetők, s amint a tyúklétra fokain hitték: lent valahol a lakosság, amellyel kapcsolatot kell fejleszteni.

Szegény vezetők.

Milyen kicsiben játszottak!

Három kiló hús a földolgozóból az aktatáskába a hétvégi ebédhez. Ajándék kolbász karácsonyra. Ingyenmulatás a kiválókátéesz vacsorán a téeszklubhelyiségben. Autó a megyéhez oda-vissza a dígesztor mellett elsuhan.

Álmukban sem gondolták, hogy egymilliárdot el lehet lopni!

Még ez is az alkalmatlanságuk bizonyítéka?

Az országgyűlési képviselő akkoriban nem sokat számított. Ma annál inkább. Hogyan oszlik meg a szegénység nagy vagyona fölött az uralom? Ki uralja a pénzeket? Ki osztja el? Kinek kell visszaadni? Ki irányítja a hallgatást?

Mi az állam a szemükben?

Bohóckodás a képernyőn?

Az egykori állampárt emberei milyen pártokban fordultak meg 1990 után? Hol tartanak ma? És a többiek? Milyen pártok irányítják a falut? Mit gondolnak róluk az emberek? Milyen politikai, személyes kapcsolatok, barátságok, érdekszövetségek, ellentétek, ellenségeskedések, feszültségek jellemzik a köz létét?

És az önkormányzat már a jövőben él? A tíz, tizenöt, húsz év múlva születők pénzét költi? Vagy van költségvetése még?

Ki tartja markában és milyen jogi keretek között a földeket? Miféle új uradalmak születtek? Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú, a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról szóló rendeletét, a földosztást követően hány család művelt földet? Hány család művel ma? Van-e még – korszerűsíthető – szakértelem? Vannak-e munkaeszközök? Van-e állattartás? Ló? Tehén? Az udvaron csibe?

Családi földtörténetek!

Mikor mennyi földje volt a családnak, s ennek a földnek hogyan alakult a sorsa? Milyen tulajdonosi változások mentek végbe? Ki tulajdonol ma? Az eredeti tulajdonos családja művel-e földet ma is? Hatvan hektár alatt magángazdaságot működtetni nem lehet, és ezt 1990–1994 között is pontosan lehetett tudni; a hat-hét hektárok kiosztásával a legújabb tulajdonosváltást készítették elő?

Milyenek a jövedelmi viszonyok? Miből élnek? Van-e még tartalék? Vagyon! Milyen adósságok terhe növekszik? Jelzálog? Hitel? Családtagnak tartoznak, barátoknak, kocsmának, boltoknak, banknak, uzsorásnak? Mit vásárolnak és hol? Milyen kereskedelmi egységek, hálózatok működnek? Van-e jó vizük? Hogyan és miben jelenik meg az összefogás? Sikerülnek közös akciók közös célokért?

Mit lehet helyben elintézni? Milyen közintézmények, iskolák, szervezetek, körök léteztek? Emlékeznek-e rájuk és hogyan? Milyenek vannak ma? A változásokban a helybeliek hozhattak-e döntéseket? Kifejezték-e, kinyilváníthatták-e véleményüket? Erre vonatkozóan milyen emlékeket tartanak számon, milyen tapasztalatokat őriznek az elmúlt korszakokból? Érték, érdemes úgy a kiállítás? Kerülendő? Netán teljesen nevésséges?

Felismerik-e az érdekeiket? Mit gondolnak arról, hogy saját sorsuk alakulásába milyen mértékben szólhatnak bele?

Félnek?

Milyen segélyeket fizetnek ki a településen? Emberi jogom-e megkövetelni, hogy a befizetett adómból folyósított segélyt az abból élő családok a gyermekeik táplálására és iskoláztatására fordítsák? Emberi jogom-e, hogy ezt hatóság, hivatal, szakmai vagy civil szervezet útján ellenőriztessem? Vagy a szülők személyéhez kizárólag közpénzfelvételi jogok fűződnek? Emberi kötelességek nélkül?

Milyen célokat takar az elgondolás, amely az ellenőrizetlenül, az ok-cél összefüggések következetes számonkérésének mellőzésével folyósított segélyekkel zülleszt közösségeket következetesen és szándékosan?

Munkanélküliség?

Munkátlanlás?

Tétlenség?

Hány éves a munkanélküli, amikor föladja, és tétlen már, s munkátlan már? Szakképzettsége van? Képes arra, hogy új szakképzettséget szerezzen? Van erre mód? A tanulás a kiútkeresés lehetőségének számít-e?

Megőrződtek-e, akár átalakulva, régi tevékenységek? Amilyen a vesszőfonás? A gyékényszövés? Eltűntek a vizek, de annyi gyékény még megterem, hogy kis népművészeti tárgyak, például gyékényszobrok készítéséhez elég legyen.

A munka, a munkahely, a munkaterep elvesztése az önazonosság, az én elvesztése? Nem mondható már, hogy ez vagyok vagy az vagyok. Hanem semmi sem vagyok.

Családi időmérlegek felállítása.

Mivel múlik el egy hétköznap? Reggel hánykor kezdődik? Vetetlen maradnak az ágyak? Mikor fejeződik be a munkanap, hol és hogyan? Mennyi a munkaidő? Mennyi időt visz el a tévé? És az is milyen műsorával? Az olvasás szokásban van-e még?

Mi az ünnep?

Ha nincs munka, ha nincsenek munkatevékenységek, akkor az ünnepek mit választanak szét és mit kötnek össze? Milyen módon jelennek meg szellemi tartalmaik? És ha ezek a tartalmak megsemmisülnek, mi lép helyükbe? Milyen vágyaik vannak az embereknek?

Istenük miben lakik?

Kiben bíznak? Kit becsülnek sokra helyben és a világban? Számon tartanak-e helyi csodát a közelmúlt időkből? Csodás eseményt a nagyvilágból? Még azért verekednek néha? És mit lopnak?

Az utcában minden harmadik-negyedik ház ablaka bedeszkázva. Nincsenek betelepülők? Se hazaiak, se külföldiek, se üdülőingatlanosok? Hány lakatlan ház van összesen?

És hol vannak hiányzó lakóik? Megfojtottuk őket a nagydunyha alatt? Elindítottuk a haláltáborokba? Majd közösségként számúztuk? És csereberéltük? Aztán elmenekültek? Utána az anyjukban végeztünk velük? Ez összesen úgy nyolcmillió lélek lehet? Több is talán?

A népesedési vákuumban egy következő közösség jelenik meg, mind nagyobb tömegben. Van mit közösen elrontani újra?

*

„Elmondok mindent” – ígéri költő Nagy Imre kedves verse címében, és így folytatja:

*„Szememen pók, ajkamon tücsök,
a kezemben megfojtott patkány, –
így megyek majd az isten elé
az ítélet virradatján.”*

Pók? Tücsök? Patkány?

Üres pillepalackot hajszol a szél. A bokrok fölé röppen, lebeg, visszahull, megül az ágakon. Nem lettem sem *„kapus a mennyekben, sem pallér a pokolban”*.

Vendég vagyok.

Nézem a számlát.

Tornai József

Make love, not war

*Make love, not war:
hol van a hippik forradalma?
Négy szó tonnányi varázsa,
mint a rég-rohadt alma.*

*Make love, not war:
az ágyak nyekeregnek,
harcí gép műszerfala, üvöltő hullák, kislány-csonk,
a célzott rakéták nem ismernek kegyelmet.*

*Make love, not war:
a Föld véres röhögés,
minden jó belevágni a lét
gyökerébe: tank, szuperbomba, kés.*

*Make love, not war:
a Golan-fennsíktól, Ázsiától
kezdve az amerikai egyetem-galaxisokig
nem elég fajomnak a gyilkolásból.*

*Make love, not war,
halál-istenek miséznek:
gennyedő szívből, odvas szájból
bugyog a bűz, emberevő-ének.*

*Make love, not war:
mindig az áldozat szaga-bőre volt a bűnös,
börtönbe kell zárni az igazságot,
míg tömegsír-henteseket üldöz.*

*Make love, not war:
az újságok ugatnak
reggel-nappal-éjjel, de a csönd vize
a legvérrel-dagadtabb.*

Make love, not war:
kiáll a Capitolium-lépcsőre
(dicsőség a párt-orángutánnak!),
hogy a pénzteleneket lelője.

Make love, not war:
tízezer hullán óriáslegyek Afrikában,
fölkel a Hold az egyenlítőn
rózsaszín húscsapat-lágyan.

Make love, not war:
az utolsó és az első embert együtt
süti meg a lézerágyú-torok,
hiába testből lélekké vált szerelmünk.

Make love, not war:
minden reményeink sugalma,
„mint viharokra emelt nyárderű,
felköltözik a halálos magasba”.

Sándor Iván

A 37 milliméteres légvédelmi ágyútól Friedrich Nietzscheig

Kecskeméti séták

Kecskemét nem az én városom.

Volna városom, de csak *volna*, mert nem érzem már az enyémnek azt a várost sem, ahol nyolc évtizede élek.

Idegen lettem az én egykori városomban, amiként más városokban is, amelyekben pedig annyiszor találtam otthonomnak érzett utcákra, múzeumokra, katedrálisokra, folyópartokra, körutakra, sikátorokra, az Idő olyan Tereire, ahol történt velem valami, ami meghatározta az életemet.

Nem is írok másról regényben, esszében, mint az Idő Tereinek a *követéstörténeteiről*.

Miért is ne lehetne akkor Kecskemét mégis a városom, hiszen fűznek ide is olyan emlékek, amelyek beleszóltak az életembe.

„Még ma is magam előtt látom, még a szemem előtt van, a fák mintha hátra volnának húzva, a többi fa is feltűnve az előzőek folytatásaként, mint egy hátrahőkölő táj, és a sövény csaknem elfekető haragoszöldje. És a másodperc tört része alatt megláttam...” az egész regényt.

A *Flandriai útról* mondja ezt Claude Simon.

Még ma is magam előtt látom és a *„másodperc tört része alatt”* megpillantom a szakaszt, amint kikanyarodik az országútra.

Nem zúgnak a laktanyaudvaron a ZIS teherautók a mögjük kapcsolt 37 milliméteres, héttonnás légvédelmi lövegekkel. Vállra feszített puskák, derékszíjra kapcsolt gyalogsági ásók nélkül menetel a szakasz a város felé.

1951 október.

Hat évvel a háború után.

A kiképzők között vannak még a brjanszki erdőket megjárt, az orosz falvakat felégető, Jutason kiképzett altisztek.

Mennydörög a szakasza áállj! a Dózsa György útnál.

Két óra szabadidő a városban. Aki nem ér vissza pontosan a gyülekezőhelyre, megnézheti magát, irány a fogda.

Szemerkél az eső.

Minden szürke, a nagytemplom kupolája, a díszes városháza.

A járókelők nem értik, miért ordítózik az őrmester.

Egy héttel előbb még a Dráva-parti erdőben üteggállásban.

Majdnem háború Tito Jugoszláviájával. Folyamatos készültség. Harctéri körülmények a Sztálin irányította, Jugoszláviát ellenségnek tekintő hízterében.

Szétszéledünk a főtéren, legtöbben az első kocsmá felé indulnak.

A meglehetősen lesoványodott, kapcától, csizmatól kisebesedett lábú őrzető elsétál a városházához. Elsétál a színházhoz. A Három a kislányt játsszák. Megáll a kifosztott zsinagóga előtt. A Bocskai utcában cukrászda. Számolgtatja a zsoldpénzét. Betér egy krémesre.

Füzi Laci három és fél év múlva születik meg.

Az őrzető nehezebb évei még ezután következnek.

Aztán: 1958. A színház műsorán Shakespeare. Othello: Bicskey Károly, Desdemona: Dévay Kamilla, Jago: Dobák Lajos, rendező: Németh Antal.

A pályakezdő író (éppen színikritikus is) elsétál a vasútállomástól a városházáig, bóklászik a Katona József téren. Körbejárja a színházépületet. Jogosult rá, hogy a színészbejárón lépjen be.

Németh Antal tizenkét évig nem rendezhetett. A pályakezdő először találkozik a harmincas években a Nemzeti Színházban kidolgozott Shakespeare-színpadával. Később tudja meg, hogy Vahtangov már a húszas években ilyen áthidalásokkal, lépcsősorokkal, hatalmas úrökkel alakította ki a játékerét.

Sorsmeghatározó élmények. A krémes a cukrászdában. A kifosztott zsinagóga. Németh Antal rendezése.

A Desdemonát alakító színésznő négyesztendős kislánya nemsokára Mustármag gyerekszerepét játssza a *Szentivánéji álomban*.

Mustármag: Udvaros Dorottya.

Már Radó Vilmos az igazgató.

A pályakezdő író (éppen színikritikus is) szabadkozva hárítja el a harmadik stampedli pálinkát.

A *Forrás* majd tíz év múlva indul.

Füzi Laci a *Szentivánéji álom* bemutatója idején egy évvel fiatalabb Udvaros Dorottyanál. Huszonhét év múlva álldogál egy konferencia után a székesfehérvári városháza kapujában. Jön ki a hajdani pályakezdő Vekerdi Lászlóval. Odalép hozzájuk. Megismerkednek.

Még *vissza* a Katona József Színházhoz. Gábor Miklós a *Don Carlos* Fülöp királyát játssza. Megy végig a Ruszt József színpadát meghatározó vörös szőnyegen. Előadás után hosszan beszélget a hajdani pályakezdővel. Némileg összekapcsolódik a sorsuk. Húsz évvel később Gábor Miklós olvassa fel a *Tengerikavics* című sorsregényt a Rádióban. Hangja a búcsúzó Fülöp királyé.

Megyünk a kecskeméti utcákon Vekerdivel. Mindig Füzi Laci hívására érkezünk. Vekerdi panaszaiiban mindig a huszadik századi leépülés, rendszerváltás előtt is, után is. „Szörnyű, hová jutottunk...” hajtogatja.

Füzi Laci szervezi az egymáshoz tartozók találkozásait.

Ilia Mihály nélkül nincs Füzi Laci.

Tolnai Ottóval Kecskeméten találkozom először, Faludy Györggyel is, Szigeti Lászlóval is. Szigeti Kecskeméten hív a Kalligram szerzői közé. Faragó Kornéliát

majd Laci kéri fel, hogy a regényemről írjon, Kornélia Kecskeméten hív majd a *Híd* szerzői közé.

Még a nyolcvanas évek vége.

Nagy a kavargás az életben, az irodalomban.

Húszéves a *Forrás*.

Rövidesen új főszerkesztő irányítja kis csapatával.

Írást kér.

Hosszú telefonbeszélgetések.

Mit szólnál hozzá, ha a *Forrás*nak adnám a rendszerváltás eseményeit követő esszénaplómat? kérdezem.

Küldd... hozzuk...

Éveken át havi tizenöt oldal. Mindig lapzárta után megy nyomdába. Mindig időben kapom a korrektúrárt.

Három kötet lesz belőle.

Tíz év múltán újraolvasom. Egyetlen sorát sem vonnám vissza. Ma sem.

De kellett hozzá az (akkor új) főszerkesztő vállalkozó kedve, határozottsága.

Együtt tágítjuk az *Idő Tereit* az 1994-ben és 1998-ban Zuglóban szervezett két *Századvég szellemi körképe* konferencián. Az első előadásait Csordás Gábor adja ki a *Jelenkor-könyvek* sorozatában. A másodikon a külföldi előadók között megismerkedünk John Lukaccsal.

Átformálja a folyóiratot. A *Forrás* az élbolyba kerül. A legjobb régiék mellett új szerzők: Balassa Péter, Poszler György, Tandori Dezső, Kovács András Ferenc, Tolnai Ottó, Darvasi László, Gyáni Gábor és még sokan.

Éveken át hozza Kapuściński *Lapidáriumát*.

Három gyermeket nevel fel Ágival, aki közben ugyanolyan fáradhatatlanul kutatja a régészeti leleteket, ahogy ő szerkeszti a lapot, írja esszéit.

Kecskeméten nincs egyetem.

Nincs Pécshez, Szegedhez, Debrecenhez hasonló szellemi élet.

A *Forrás* a centrum.

Minden évben az írásommal indítja a lapot. Csak annyit mond késő ősszel a telefonba: Iván, jön a január...

Egy-két havonként indít hosszú telefonokat, megbeszéljük az „irodalmat”, a szörnyszerű világot, a „történelmet”.

Ismeri a *Forrás* gyengéseit is.

Meditáló alkat.

Csak akkor ír, ha úgy érzi, talált valami elmondanivalót, amit más még nem mondott el. Néha nem méri fel, hogy amit ő, azt már mások kidolgozták, de ilyenkor is egyéni hangú és figyelemre méltó.

Iliával rendszeresen találkozik.

Összetartja a csapatot: Buda Feri, Dobozi Eszter, Komáromi Attila, Pintér Lajos, Székér Endre, Vanya Teréz. Nyolc esszékötete jelenik meg. A *Kalligram Kiadó* állandó szerzője. Nem tér le főirányáról: arra tesz kísérletet, hogy szemügyre vegye annak a Térnek a történelmi-mentális-történelmi-irodalmi természetét, amelyben az életünk zajlik. Egyre szélesebb európai eszmetörténelmi kitekintéssel. Manuel Castels hatalmas könyvével foglalkozva nyomon követi az információs

társadalom megoldhatatlan dilemmáit. Utóbbi kötetének címe szerint is a kor-szak egyik lényegi traumáját fogalmazza meg: *A középpont hiánya*.

Megköszöni a beszélgetéseket. Természetesnek veszi, hogy harminc éve első lapom, a *Jelenkor* szerzője vagyok, hogy a *Tiszatáj* szerzője is, az *Élet és Irodalom* szerzője is, a *Kritika* – újabban a *Híd* – szerzője is vagyok. Sokat olvas. Nem csak a beérkező kéziratokat. A *Forrás* összevont nyári számai mindig izgalmasak.

2003-ban közölte a *Nem Oidipusz, nem Antigoné, bizony Iszménénk a főalak; miért?...* című esszémet. Akkoriban vázoltam fel Az Argoliszi-öböl regénytervét. A *Nem Oidipusz...* aztán a *Paulóval a görög tengerparton* regénynaplóm első alapozó fejezete lett. Azóta dolgozom a regényen.

Közbejött néhány más munka. Nem volt elkerülhető, hogy megírjam a *Követést*, jött a *Séta holdfényben*, a *Mikoriak a golyónyomok*, a *Daniellával a vonaton*.

Mostanában lépegetek az *Argoliszi...* utolsó fejezetében. A *Forrás*ban megjelent munkanaplót hat éve így kezdtem:

„Mindent eltakaró esőben látom Iszménét... A szurdok meredek partok között kígyózva: mitikus tömegsír. De a holttestek nem itt vannak. Sem Oidipusz apateste, sem Iokaszté anyateste, sem Eteoklész és Polüineikész fivérteste, sem Antigoné nővérteste.

Ezüstfényű éjszaka, holott éget a nap. Szűrő déli fény csattan a sziklákon, pedig világít a hold...

Iszméné él tovább. Megöregszik. Nem idézi fel Laiosz házának történetét. Nem ismeri fel önmaga amnéziáját.”

Hatévi munka során megtaláltam a regény mottóját. Ha a kezdősorokat, ezt is a *Forrás*ban írom le először: *„...az igazi tudás az iszonyatos valóba nyert betekintés... (amely) az élet, a létezés minden délibábos káprázatát megtagadja...”* (Friedrich Nietzsche)

Fekete J. József

Egy folyóiratszám magánélete

Senki se tudhatja, hányszor kell az embernek maga után költöztetnie a holmiját. Fiatalabb koromban gyakrabban kényszerültem erre a kényelmetlenségre, idősödvén ritkábban. Az utóbbi tíz esztendőben már csak kétszer voltam kénytelen új helyre telepíteni a könyveimet, a begyűjtött folyóiratokat, képzőművészeti alkotásokat, hanglemezeket, audio- és videokazettákat, CD- és DVD-korongokat. Időközben minden év végén felleltározom a felhalmozódott anyagot, a nélkülözhetőnek vélt folyóiratokat és könyveket dobozokba csomagolom, s fölviszem a padlásra, vagy le a pincébe. Előbb a saját házunkban raktározom őket, majd a szülői házba kerültek a csomagok, onnét viszont már érkeznek a vészjelek, újabb csomaggal már aligha állíthatok be. Attól fogva, hogy több folyóirat anyaga könnyen visszakereshető a világháló segítségével, ezek a periodikus kiadványok váltak az időszaki szelekció legsebezhetőbb áldozataivá. Éveken át kísérleteztem azzal, hogy a folyóiratokból kivágtam a fontosnak vélt szövegeket, dossziéba gyűjtöttem őket, vagy bedugdostam a kitépelt lapokat a vonatkozó vagy hivatkozott szerzők könyveibe, ám a fölhalmozott anyag így is egyhamar áttekinthetetlenné és kezelhetetlenné vált. A legutóbbi költözés is sok áldozattal járt – ezer dolog újabb felcímkézett dobozba került, s ettől fogva már a dobozok között se tudok igazán tájékozódni, mert az is bizonytalan, végül hová is került az éppen keresett –, viszont pazar kincsek kerültek elő a polcok második, harmadik soraiból, azok mostantól szem előtt, az első sorokban állnak.

Különös módon egy folyóiratszám átvészelte a nagy költözködések és az évi rostálást is. A legutóbbinál ráadásul az első sorba került ez is, a *Forrás* 1994/10-es, vajdasági száma. Vélhetően azért tettem félre, mert számomra ez volt az első olyan tematikus folyóiratszám, ami teljességében a vajdasági magyar irodalommal foglalkozott, de „*túlélésébe*” belejátszhatott az is, hogy igencsak vastagon kidekoráltam különböző színű szövegkiemelőkkel és tollakkal. A címdalton idegen kézírással az áll, hogy „*Kilátó*”, ebből sejtem, az Újvidéken megjelenő *Magyar Szó* napilap *Kilátó* című művelődési magazinjának akkori szerkesztőjétől kaphattam. S ha így volt, bizonyára írtam is valamit a szám kapcsán. Az írásom viszont nem volt begyűrve a folyóirat oldalai közé. Ennyiben is maradt volna minden, ha nem válik időszerűvé a *Forrás* jubileuma: egyszeriben világossá lett előttem, hogy a tudatalattim működése nyomán kerülhetett az egykori lapszám a könyvespolc első sorába, hogy jelentkezhessen, amint szükségem lesz rá. Immár, hogy ez bekövetkezett, úgy véltem, az úgy megér egy misét, vagyis hogy a padláson átnyalazzak néhány irattartót és kikeressem saját írásom, amit persze nem találtam meg, ellenben a *Kilátó*ból¹ kivágtott szövegemre sikerült rábukkannom. A kutakodás közepette arra is rájöttem, hogy most nem igazán az érdekel, hogy voltaképpen mit is közölt a *Forrás* 1994-ben a vajdasági magyar irodalomról

1 „*Vajdaságimagyaríró*.” A kecskeméti *Forrás* „vajdasági számáról”. 1994. november 5-i szám.

vagy irodalomból, hanem az, hogy mit is olvastam ki én ebből az összeállításból tizennégy évvel ezelőtt, amikor valószínűleg kevesebb rálátásom volt belülről a vajdasági irodalomra, mint ami kívülről nyílt. Az előző három évet ugyanis háborús övezetben, két ízben a harctéren töltöttem, utána meg akkora infláció szakadt ránk, hogy a havi ötmárkás (mai értékén 2,5 eurós) fizetésből könyv vagy folyóirat vásárlása eszembe se juthatott, még egy pipereszappant se lehetett kapni a havi bérért. Mindezek emléke természetesen rányomhatta pecsétjét akkori olvasatomra, de lássuk, idemásolom a *Kilátó*ból kivágott írásom²:

A véletlen hozta, mégis úgy tűnik, egyszerre megnőtt a külföldi érdeklődés a vajdasági magyar irodalom iránt. Nemrég a szlovéniai *Muratáj* szentelte kettős számának felét a vajdasági szerzőknek³, röviddel rá pedig a kecskeméti *Forrás* egy teljes folyóiratszámot (1994/10.) szánt a vajdasági irodalmi állapotok áttekintésére.

Az egyidejű érdeklődést mindkét esetben a megváltozott vajdasági viszonyok váltották ki. A *Muratáj*ban Szúnyogh Sándor arra emlékezik, hogy egykoron a vajdasági írók és a sajtó is igyekeztek felkarolni a szlovéniai magyar írókat, most pedig a vajdaságiak valami „*furcsa szétszóratásban*” levésre kényszerültek. A *Forrás* is hasonlóan indokolja a tematikus szám megjelentetését: az itteni szerzők korábbi munkatársai a folyóiratnak, ugyanakkor „*ma különösképpen foglalkoztat bennünket a vajdasági magyarság utóbbi években erősen megváltozott helyzete*” – írja Füzi László szerkesztő.

Bár mindkét szerkesztőség a megváltozott viszonyokra, a szétszóratásra hivatkozik, hiszem, remélem, nem csupán a sajnálkozás diktálta kötelező feladatként a tematikus számokat, hanem a természetes érdeklődés is közrejátszott, ugyanis egyik folyóirat se a saját szerkesztőségi elképzelése szerint kívánta közönségének bemutatni a vajdasági állapotokat, hanem legjobb érzésük szerint kértek fel itteni szerkesztőket az időszerű anyag begyűjtésére. A *Muratáj* Ladányi Istvánt, a *Forrás* Gerold Lászlót. Az előbbi teljesen esetleges, ám mégis kifejezett szerkesztői szándéktól vezérelt válogatást adott, „*elementek*” és „*ittmaradtak*”⁴ munkáiból vegyesen. Az utóbbi – tisztjéből és munkájából eredően – teljes körű képet kívánt nyújtani: az irodalmi törzsanyag mellé fölvonultatta a vajdasági magyar könyvkiadás, az oktatás és a sajtó helyzetképét, valamint rövid áttekintést csatolt a vajdasági szerb, román, ruszin és szlovák irodalom helyzetéről a kilencvenes években; egyetlen alkotó erejéig még az itthoni képzőművészet is jelen van a számban. Ezzel szemben a szerkesztői koncepcióba nem fért bele egyetlen „*element*”, sőt egyetlen pályakezdő se – igaz, olyan szerző⁵ is kimaradt, aki jócskán belegázolt már a szépirodalom vajdasági ösvényébe, és munkái éppen a mai, „*erősen megváltozott helyzetben*” gyökeresnek. Ennek ellenére Gerold Lászlónak egységes anyagot sikerült összeállítania, pedig a szerzők nem is

2 A szövegben csak a legszembeötlőbb stílushibákat javítottam, utólagosan lábjegyzetekkel láttam el, a mondatok tartalmán nem változtattam, a szöveghez hozzá nem írtam, és semmit nem töröltem belőle.

3 Erről is bizonyára írtam, de most nem sikerült visszakeresnem se a szöveget, se megjelenésének helyét.

4 Slobodan Milošević hatalomra jutását és a Vajdaság Autonóm Tartomány Statútumának semmissé tételeét követően a nem szerb lakosság kiszorult a gazdasági életből, a hatalomból, a hivatalokból, munkahelyéről. Ezt tetőzte a délszláv háborúk alatti kényszermozgósítások folyamatossága, amelyek szenvedő alanyai aránytalanul nagy számban a kisebbségek soraiból kerültek ki, végső csapásként pedig a megélhetést ellehetetlenítő infláció következett. A vajdasági magyarság tömegesen hagyta el otthonát és keresett más országokban új megélhetést. A költők és írók, a munkájuknak az anyanyelvüket tekintők természetesen zömmel Magyarországra költöztek. Közöttük és az otthonukat el nem hagyó pályatársak között alakult ki az olykor durva verbális túlcspasokba torkolló vita a menni vagy maradni etikai problémaköre nyomán.

5 Nem egy, több.

felkérésre írták munkáikat, hanem korábbi, esetenként már megjelent szövegüket kínálták fel, vagy azokat gyűjtötte egybe a szerkesztő.

Még mielőtt néhány mondatban vázolnám ezt az egységességet, íme a szerzők névsora: Koncz István, Herceg János, Bányai János, Maurits Ferenc, Végel László, Pap József, Németh István, Danyi Magdolna, Fehér Kálmán, Juhász Erzsébet, Gobby Fehér Gyula, Böndör Pál, Brasnyó István, Bori Imre, Jung Károly, Harkai Vass Éva, Kalapis Zoltán, Gerold László, Bordás Győző, Kabók Erika, Friedrich Anna, Sava Damjanov, Nicolae Ciobanu, Julian Tamas, Michal Harpán, Bela Duranci, az illusztrációk pedig Penovác Endre alkotásai.

A felsorolásból még nem világos, hogy ketten újságíróként, másik ketten pedig szerkesztői, illetve művészettörténetési minőségben szerepelnek a szerzők között, az azonban bizonyos, hogy szépírók és irodalomtudósok egyaránt hozzájárultak a vajdasági körkép kialakításához. Ami pedig az egységesség hatását kelti, az az, hogy szinte szövegről szövegre azoknak a kérdéseknek a különböző műfajú boncolgatása tér vissza, hogy mit jelent írónak, magyarnak, ráadásul vajdaságinak lenni. Juhász Erzsébet végtelenül szkeptikus, amikor a magyarság és a vajdaságiság kettős kötődéséről gondolkodik: *„kettős kötődésben élni nem más, mint kettős marginalitásban”*. Mintha erre az élményre hangolódott volna rá Németh István írása a gazdátlan kutya ugatásáról: *„Mert te magad is egy vak, süket éjszakába ugató gazdátlan kutya vagy. Végre ráébredtél, hogy ugatásod teljesen fölösleges, értelmetlen, hiábavaló, nevetséges és szánalmas,”* Bányai János tudós esszéjében Herceg János életműve kapcsán pedig tételesen elemzi, hogy a *„vajdasági magyar író”* – meghatározás nem egyéb elhanyagolható tautológiánál, a szintagma által hordozott kijelölésnek, minősítésnek vagy egyszerűen meghatározásnak csupán akkor lesz értelme, ha összes idevágó kétegyűnkét és meggyőződésünket a szavak közötti vesszőkbe írjuk bele, így: *„vajdasági, magyar, író”*, vagy akár egybeírva *„vajdaságimagyaríró”*.

A folyóiratba gyűjtött szövegek másik általános jellemzője, hogy nem csupán az alanyi költők fordulnak bennük maguk felé, hanem az elbeszélő-szépírók, az esszéisták, tanulmány- és jegyzetírók is önvizsgálatot tartanak. Mintha a *„furcsa szétszórás”* és az *„erősen megváltozott helyzet”* miatt minden egyéb mérce, tapasztalat, évtizedeken át tiszteletben tartott kánon egyszerre omlott volna össze, vesztette volna érvényét, és az írónak nem maradt volna semmi más esélye, mint önmagába kapaszkodni. Mintha a *Forrás* vajdasági számában mindenki arról kívánna tudósítani, hogy vajdaságimagyaríró léte nem hajlandó elfogadni – Gobby Fehér Gyula szóhasználatával élve – a *„bezártság átkát”,* a *„ketrec örömét”*.

Eddig tart az egykori lapismertetőm. Akkor helyhiány miatt gondolni se mertem rá, hogy néhány idézettel szemléltessem, mire is utalt Füzi László főszerkesztő, amikor eligazító jegyzetében a következőket írta: *„Míg 1990-ben a romániai eseményeket vizsgáltuk, majd pedig azt, hogy a politikai, társadalmi változások milyen hatással lehetnek a határainkon túli magyarságra, ma különösképpen foglalkoztat bennünket a vajdasági magyarság utóbbi években erősen megváltozott helyzete.”* Gerold László szövegválogatása széles rálátást nyújtott erre a megváltozott helyzetre, bárki kiolvashatta belőle a tényállást, ha akarta, úgy Koncz István magányverséből, ami őszállapotba süppedéstől, végtelen háborúktól és a más igazságokkal szemben süket igazság diktátumától terhes, mint a mondandójukat közvetlenebbül kifejtő tanulmány szerzők dolgozataiból.

A határon kívülség és határon belülség kérdése körött hosszan parázsló vita a vajdasági magyar írók elvándorlása nyomán éppen az 1990-es évek első felében lángolt fel, így Bányai János is újfent végiggondolta a kérdést, méghozzá a 85 esztendőes Herceg János előtt tisztelgő írásában, hiszen éppen Herceg példája ad sajátos rálátást a centrum és periferia, a határon kívül és határon belül problematikájára. Egyebek közt a következőket írta

ekkor Bányai: „Tényleg, eddig még senki sem kérdezte meg úgy valójában, józan és okos körültekintéssel, hogy a kisebbségi itt az író szó előtt vajon minősítés vagy lokalizálás, megkülönböztetés vagy elnézés (elnézik neki, hogy írónak vallja magát, közben meg, tudhatná, kisebbségi). Am ha a kisebbségi valóban minősítés, akkor – gúnyolódó pátozsz nélkül mondom – feladat, vállalkozás, vállalás. Valaminek a felvállalása. Sors- és léthelyzetnek, a (rossz) történelemnek, egész életre szóló megbélyegzettségnek. Azért mondom iróniamentesen, mert ez együtt jár a kisebbségnek minősítéssel, ami végül is nem a (nélkülözhetetlen?) járulékok legrosszabbika. Am ha se minősítés, se elnézés, se lokalizálás, hanem egyszerű ténymegállapítás, akkor meg bizonynyal felesleges szószaporítás, hiszen ha nincs (ahogyan nincs) többségi író, úgy nem lehet kisebbségi sem. Lám, a csoportképen sem látható közöttük a különbözőség. Mire fel lenne? Ha a kisebbségi író kisebbségi regényt ír, akkor a többségi többségit írma?”

Korábban már idéztem Juhász Erzsébet meglátását, miszerint a kettős (nyelvi) kötődés, vagyis idegen nyelvi környezetben az anyanyelvnek és az idegen nyelvnek is megfelelni akarás szerinte nem lehet egyéb kettős marginalitásnál.⁶ Gobby Fehér Gyula véleménye árnyalja e sarkított véleményt, és a többirányú tájékozódás igénye mellett teszi le a garast: „A kultúra igényli a kapcsolatokat, az értékek cseréjét, az Újat. Ha nincs lehetősége ezt megkapni, furcsa folyamatok indulnak meg benne. Ezeknek vagyunk szemtanúi. A befelé fordulás, a dacos, még fokozottabb bezárkózás, a másság gyűlölete, a nemzeti hisztéria végtelenségig való fokozása, a provincializmus egyre diadalmasabb megjelenése, a regresszív tendenciák fölerősödése szemmel látható.” Pusztulás, sötétség, talajvesztés – ez az írások egyértelmű üzenete, nem csak az irodalmon belüli vizsgálódás nyomán, hanem az általános társadalmi tendenciák közepette szemlélve a vajdasági magyarság egzisztenciáját illetően is. Miként Kalapis Zoltán emelte írása címébe: „Egyre vékonyodó cérnaszálon függünk...”

S mintha itt megrekedt volna, szinte innét folytatódott tíz év elteltével az újabb terepszemle. A *Forrás* 2004. júniusi számában újra csoportosan mutatkozhattak be a vajdasági magyar írók közül azok, akik felkérést kaptak és elfogadták azt. A szóban forgó felkéréseket én indítottam útjukra, valamelyest bábáskodtam a lapszám létrehozásánál. A bemutatkozó tizenhét vajdasági magyar szerző közül csak egy szerepelt a tíz évvel korábbi összeállításban. Másnak kell majd megítélnie, hogy milyen összképet adott ez utóbbi válogatás a vajdasági magyar irodalom négy évvel ezelőtti helyzetéről. Tény, hogy a két *Forrás*-szám között eltelt évtized alatt sok mindenre nem, vagy szinte semmire se sikerült hiteles választ adni. Ezt meg is említettem akkori bevezetőmben, aminek nem véletlenül lett a címe: *Karámban*. A számtalan problémakör közül csak néhányat idézek föl: A zárt régióban az élet lefojtott volt. A nyitott világ örvénylő. Megszámálhatatlan részsztintér alakul az átlátható színhelyegész után. És a lokális mozgásokba betörnek a távolabbi örvénylések hatásai.⁷ Minden tartósan elnyomott csoport gondolkodása sérült. A sorozatos tragédiák egy idő után bénítólag kezdenek hatni a nemzetre, elgyengítik életerejét.⁸ Ennek a lélektani axiómának a fényében szemlélve az irodalom és a kultúra kisebbségi körülmények közepette való fejlődését, az előzőket szem előtt tartva, eleve megkérdőjelezhetővé válik, mennyire releváns a kisebbséghez tartozók belső fölmérése, értékelése, helyes-e az a mód, ahogy önnön irodalmuk esztétikai értékeiről és etikai vonatkozásairól tárgyalnak. Nem sérült-e az a kánonképzés, amely a kisebbségi létkörülmények között születő irodalmi alkotásokat a centrum és a periféria viszonylatában kettős megítélésben látatja? Ebben a viszonylatban, a központ és a premissidék irodalmát

6 Ezen véleménye Herceg János gondolatának továbbvitele, miszerint aki egyaránt meg akar felelni Budapestnek és Belgrádnak, az voltaképpen kettős koporsóba van zárva.

7 Sándor Iván

8 Gazda József

megkülönböztető látásmódban milyen érték kategóriák jutnak döntő szerephez? Erkölcsetikai, etikai-szociális vagy esztétikai-retorikai ismérvek alapján ítélnék egyfelől azok, akik a vakondtúrást bérces vonulatnak látják, illetve fordítva, akiknek szigora a periférián sarjadó alkotásokat eleve vadhajtásként éli meg? A délvidéki magyar kultúra és irodalom tekintetében az ezredforduló táján számos szociológiai-pszichológiai tanulmány és gondolkodói obszerváció látott napvilágot vajdasági szerzők tollából, amelyek kritikusi érvekkel taglalják témájukat, feltárják a tartósan elnyomott csoport, vagyis a kisebbségi sorsba szakadt magyarság gondolkodásának sérültségét, a nemzettudat hézagosságát, a kulturális igénytelenség megnyilvánulását, az anyaországi és -nemzeti kötődések föllazulását, mindazt, ami oda vezet, hogy ennek a sajátos világnak, amit kisebbségi létmódnak nevezünk, a belső törvényszerűségei jelentős eltérést mutatnak a centrumban érvényes normarendszerhez képest.

Ahogy az egyes folyóiratszámoknak van magánéletük, úgy a bennük felvetett kérdéseknek és a rájuk adható válaszoknak is van evolúciós és artikulációs folyamata. Kíváncsi vagyok, miről olvashatunk majd a *Forrás* 2014-es „vajdasági” számában?

Maurits Ferenc

Tájversek

Baráth Ferenc objektumaira

„kúszik a halál
a töltésen át
a kisdunába”

•
*felemelni
az ébenfekete
oszlopot
a kobalt
kék ég
alá*

*megbillenteni
a vöröslő
horizontot:
egyensúly-halál*

•
*mélyen
a sötétszürke
háttérben
megindul
az enyhe
domb*

*lomhán
okkersárgán*

•
*lenn
a mezsgyeszélien*

*csikordul
a ciklámen
fasor*

•

*rozsdavörös
lankán
tündököl
az aranysárga
bokor*

*lücktető
akcentus*

Villányi László

egymás után

*Azon az éjszakán kikerekedett az újhold,
vévigéltük mind a négy évszakot,
teremtődött egy soha nem volt szín,
sétáltunk a föld összes városában és erdejében,
úsztunk valamennyi folyóban,
repültünk a tengerek és óceánok fölött,
egymás után megszólalt minden hangszer.
(Aztán a gyönyör, a gyönyörűség csöndje).*

időn kívül

*Szeretném (valamiképpen a köznapi időn kívül)
úgy kimondani, ahogyan szép arcodat éri a napfény:
szeretlek.*

lehetne betelni

*Időről időre nemvolt évszakot teremtünk életünkbe.
Olykor reggel szól az éjszaka hangsora,
egyre dúsabb szirmoktól virul a rejtélyes táj,
lenyűgöző bőség árad a mélyből.
Szánkban elképzелhetetlen ízek.
Hogyan is lehetne betelni az illatok gazdagságával,
ahogyan újra meg újra éljük a szépség születését.
Gyönyörű a veled való lét.*

mielőtt édesanyámhoz

*Mondd meg neki, hogy puszilom,
és nagyon szeretem a kisfiát,
írod, mielőtt édesanyámhoz indulok a sírkertbe,
a tavaszi napéjegyenlőség idején.
Egy éve költözött ama másik létbe,
nővéremmel sírova álltunk a pannonhalmi ágy mellett.
Bár korszerűtlenül érzelmes, mégsem hallgathatom el:
mindig hittem, hogy lesz segítőtársam,
akiben megteremtődik az a mondat.*

Jász Attila

belső pince. Azaz van egy hely

ahol csak tiszta Forrásból

(i)

*Van egy hely a szívemben, amit pont így képzeltem el.
Ahogy egy váratlan látogatás során mélysége elém tárult.
Ahol vérvörös bort érlelnek.
De hogy épp egy régi pincében*

*ismerem fel a rejtett kamrát,
melyet elzár előlem a test, a karmám,
amelyet hordok,
melyben jól elférnek az üres és a teli hordók,*

*műanyag kannák. Élővé
és valóságossá tesznek. Akár
az elvetélt vagy elvétett gondolatok, ha
váratlanul összetalálkoznak egy kockás abrosz fölött.*

(ii)

*Elkárhozott, vagy talán csak elzárkózott villoni lelkek
lengedeznek a szellőzőlukakon ki-be. Talán*

*éppen attól válik megírhatóvá az érzés, hogy
soha nem léptem át a küszöbét. Holott*

*egészen biztosan tudom. Van
egy ilyen hely a szívemben. Volt*

*egy gyerek, egy ház, egy kert, egy emlék. Amit
nyugodtan odaképzelhetsz a félhomályba.*

(iii)

*Dohos, málladozó vakolat, nemes penészfoltok. Amilyen
apám szívizom-gyulladásos pitvara is lehetett
harminc év betegség és dohányzás után.
Nehezen reprodukálható tónus.*

(iv)

*Egy ilyen szívbéli pince sajnos mindig figyelmeztetés is. Gondoljuk végig
a lehetőséget a bejutásra.
Van-e esély, kezünket a szívünkre téve, hogy ott minket bárki is
az asztalnál ülve kitartóan várna.*

*Kikészítve fél liter bort előre.
Egyelőre.
Miközben a fáradt vért folytonosan frissebbre cserélve,
a megbeszélt időt immár illetlenül túllépve,*

*mégis megérkeznénk.
Felejtést remélve a helytől.*

borongó. Csendélet üveggel és pohárral

(i, üveg)

*Kávé, tea, borozgatás. Miközben
néhány gondolat úgy szíven talál,
hirtelen fel se tudok állni. Csöndben*

*fekszem, hallgatom, ahogy a halál
lassan csordogál. Mintha üvegből.
Hagyni kellene, fogyjon el, akár.*

*Borfolttal a hatást lehet fokozni.
(Idővel kikopik a szövetből.)
Fájdalmat csak mondat képes okozni.*

(ii, pohár)

*Hús páratest, féltérasz, fázós padülés.
Mi van még? Egy pohár bor. Semmi vadulás.
Ennyi csak, pernye száll, a többi irodalom,
hiába valóság, félszáraz Balaton.*

Tandori Dezső

Kurt Schwitters nyolc-és-fél

„Hiányzik végig az igazi fél?”

I.

Rövid mentegetőzés

Aggódok, hogy a huszadik századi (képző)művészet egyik legjellegzetesebb, nagy, különleges(en józan) alakja, a német Kurt Schwitters nálunk még „a jobb közönség” körében is meglehetősen ismeretlen. Nem volt körötte, nem volt kenyere semmi csinnadratta, nem lett jelkép, mint Duchamp, Picasso, Klee, Matisse, mások. Hanem hát Degas nagyságát (tizenkilencedik század és plusz) szintén későn kezdik itt fölfedezgetni. (Ha egyáltalán.)

Ki volt Schwitters? Ismertetése érdekében egyszerűen idejegyzetelem egy életrajzi kötetének (róla írták) táblázatát, idézek a róla szóló méltatásokból-kritikákból, mindezt röviden. A III. részben majd elmondom személyes kötődésem apró, a Nagy Művészet csarnokában nyilvánvalóan jelentéktelen – alig jelentős – kapcsolódásaimat. A IV. részben az itt közlekedő grafikák történetéről szólok, meg ami ezzel kapcsolatos. Az V. rész néma csend (részemről), ott már az olvasó jön.

II.

Ernst Nündel (Rowohlt Monographien) kötetét használva, ennyit préselhetek ide, íme.

Sz. 1887. június 20. Hannoveri kereskedőcsalád. 1908 érettségi (s eddig se semmi megemlítendő!), képzőművészeti főiskola (iparművészet), drezdai akadémiai évek.

Naturalista műveit kiállítja (1911). 1914: megnősül, művésztársnője is Helma Fischer. Irodai szolgálat a háborúban. 1918: fia születik. 1918: a berlini galériák egyikében – nevezetes helyen – kiállít. 1919: első nagy jelentőségű, jellegzetes művét alkotja meg, a *MERZbild* ez (a Kommerzbank feliratból vágta ki stb. a szótöredéket, elindul a nevéhez fűződő MERZ-festészet, kollázskészítés, majd házában is MERZ-képződményt hoz létre, mindenféle tárgyból, átüti az emeletet is stb. Irodalmi tevékenysége is jelentősen alakul. Az *Anna Blume* című verse világhírű lesz. 1920: New York, részt vesz a Névtelenek Kiállításán /laza fordításom/.

1921: Dada-mozgalom, Münchenben állít ki többekkel, majd Prágában (pl. Raoul Hausmann társaságában). Jenában és Hannoverben stb. részt vesz Dada-megmozdulásokon. 1925: zenét szerez (Scherzo der Ursonate. Az ős-sonáta scherzója).

Hollandiai időzések rangos mezőnyökben. Hannoveri szereplések és szerepvállalások a modernség jegyében, jeles művészekkel. Közben „vasárnapi” festő, realista (is).

Prága, Spanyolország, Marokkó, Olaszország stb. Több kiállítása New York galériáiban, valamint a Museum of Modern Artban (csoportos). A második Merz-építményt kezdi el házában.

1938: angliai szereplés. Tájékekből és portrékból él. 1940: a hitleri csapatok elől menekül, irány Norvégia. Közben merészen részt vett az ellenállási mozgalomban, kalandos históriák. 1940-ben Skóciába érkezik, internálják. Hannoverben házat bombatalálat éri, a Merz-építmény(ek) elpusztul(nak), ha jól írom.

1942: Angliában szabad ember. Első lakása, fiával, a 3 St. Stephen's Crescent, London. (Ha valaki megkeresi...) Már az intern. táborban is fest, dolgozatokat ír. Második lakhelye 39 Westmoreland Road, London. Kiállítása a Modern Art Galleryben (London, 1944). Szélütés. Hannoverben meghal felesége, Helma.

1945-ben a Közép-Angliánál valamivel északabbra fekvő Ambleside-ban telepszik le („Tóvidék”). (Mondhatjuk: Közép-Anglia.) Élettársa Edith Thomas. 1946: agyvérzés. Október: combnyaktörés. Dolgozik tovább, folyóiratterv. 1947: szívasztma. Más súlyos folyamatok. Elkezd a harmadik Merz-építmény munkálatait (támogatója egyebek között a Museum of Modern Art, New York).

1948. január 8-án Kendal kórházában szívelégtelenségben meghal.

III.

Nem is akartam alaposkodni az adatokkal. Véleményeket idézek.

Paul Fechter: hiányzik az újdonság varázsa, a móka... ez az ember halálosan komolyan gondolja.

Theodor Däubler: Kurt Schwitters egyike a legátütőbb tehetségű művészeknek, akiknek sikerül az absztrakció.

Adolf Behne: Kurt Schwitters festőként és poétaként egyaránt elsőrangú humorista, elsősorban azonban... Kurt Schwitters, és kész. Kéttucatnyi igazi festőben nem élt annyi eredeti művészi ötlet, mint benne.

Otto Nebel: Köztes világ, nem sokkal másképp, mint ahogy Paul Klee alkotott ilyet. Írott, rajzolt, ragasztott dolgok... komolyak, de szellősek. Inkább látjuk őt északamerikainak, mint németnek. Szelleme nem szellemeskedő, távol tőle a vicc, de amennyiben „a fele se tréfa”, a tréfa ott van, ha nem is egészen fele részt, hanem kevésbé. A MERZ a művészet történetének egyik legcsudásabb ajándéka.

Richard Huelsenbeck, dadaista: A szupertehetséges kispolgár. Zseniális racionalista, aki nem morzsázik a földre a sötét erdőben sem. (Laza fordításom.)

Peter Härtlig: Mely forradalomár! A legritkább fajtából így: akit bámulni és szeretni lehet. Verse, az Anna Blume kimagasló... tüneményesen nem jelent sem-

mit, s maga a tökély így is. Schwitters nem prédikál semmit, végső soron semmit nem is „mond”. Mégis tollat ragad. A kollázs játékában nem kötelező részt venni, be akinek ez is világ... (Laza fordításom.)

Hans Richter: A káoszban senki nem volt olyan otthonos, mint ő. Olyan jól kiismerte magát, hogy bútorozott szobának ugyanúgy tudta látni, mint Mindenségnek. Végül így költözött be oda... élete végéig. (Megtoldanám: és tovább.)

Peter Demetz: ...valójában a modern poétika megalapozója volt, törekedvén arra, hogy rajzoló mentalitását a szöveg felé tágítsa-nyissa, a műnemeket elegyítse. Feltalálója a jelentős badarkodásnak a modern képtelenségek és a romantikus képességek között. Egyetlen méltó szellemtársa Gertrude Steinnek, a művészeti forradalom utáni korszakban (és utána, Stein után TD) hozzá tudja adni az elvesztettekhez a maga többletét.

(!!!!!!!!!!!!)

IV.

Mi köt engem Schwittershez? Amikor rettenetesen nagy volt a magyar műfordítás szervezett palettája (és az állami támogatás nem ment a dolgok rovására! na istenem, két kolhoz-óda mellett a teljes Bauhaus, Dada stb. válogatása jelenhetett meg, nem sorolom), az akkori közművelődési kiadók egyikének jóvoltából lefordíthattam az *Anna Blume* című verset, melyet már Kassákék is átdolgozgattak (ha nem is épp ő... vagy nem tudom), derék, ihletett szakszervezetiek a harmincas évekből, poéták etc. Akkor kezdtem ismerkedni Schwitters életművével, megragadott a kettőssége. Avandgárdnak minősített (nem avantgárd!) kezdeteim után megvádoltak, konzervatív lettem. (Manapság minden tíz jeles költőből itt heten konzervatív formákat használnak, mindegy. Jó volt akkor még, fiatal voltam, 35–37 éves. A *feltételes megálló* című kötetemben, 1983, egymás mellett vannak szövegek, pokoli nehézségi fokú kötött versek az impresszionistákról, Van Gogh műveiről stb., továbbá képversek, szívfacsaró romantizmusok, Szomoró, Duchamp, madarak, város, ország, híres ember etc.)

Akkor kicsit utazgattam Bécsbe, fölfedeztek rendhagyó előadóművészként. A felolvasás elmaradt, happening azért nem volt (mindig) a dolog, MERZ-mű-féle volt, mondták is, lelkemben a magyar Schwitters vagyok. Na ja. Hannover városa, egy publikációm nyomán (képversek és rajzok Schwitters-albuma), meghívott a világkiállítás évének pályázatára, lefordítani az *Anna Blumét*. 120 ország (Samoa, Virgin-szigetek, Franciaország, Izland, Japán, Tahiti etc.) 1–1 indulója. Így már nekem is vannak esélyeim. Felkértek továbbá, írjunk (postán elküldve szintén) humoreszket az *Anna Blume* alapján. Én *Anna Blumét* lónak tettem meg, ihletőm volt a hannoveri lópálya, ahol jártam, a Neue Bult (Alte Bult?). Bekerültem a tíz nyertes közé, pláne mert németül írtam munkámat. De akkor már nem vágytam utazni, a francia földi, ausztriai etc. előadásaimból is fásult felolvasások lettek, véget ért ez nekem. Hannoverbe már nem mentem el. 1999-ben Dublinnal az utazások is véget értek, nem vagyok bolond, hogy a magam médiuma legyek, az írás épp elegendő. Az se annyira kell már. Jött a rajzolás. Néha mondom: én fizetnék,

ha (belülről) rajzolnom nem kéne. De itt most Schwitterst a Nündel-könyv címlapjáról le akartam rajzolni. Nem ment. Akkor láttam, a könyvben még 4-5 fotó van róla, mind más. Megnyugodtam. Kicsit mókás így ez a 8 és 1/2 Schwitters, valahol megvan a hiányzó fél a 9-ben, vagy fél sosincs... nem tudom. Szöveg és rajz. Lakásunk általam lakott részében, (főleg általam alakított szobájában, másfél szobájában Merz-mű a sok papír etc., semmit sem lehet meglegelni, pár frissebb dolog kivételével: a halmok olykor összedőlnek.

V.

Olvasóm: mentségem-e, hogy úgy szeretett FORRÁS-om évfordulójára valami bizarr dologgal hozakodtam elő? Meg hát miért is lenne bizarr?

Isten éltesen, kedves *Forrás!* Az ég legyen azokkal, akik e lapot csinálják. Kellhessünk, továbbá. – – –

Mire ez az írás megjelenik, 70 éves múltam... ha megérem. 1977 bizonyos tragikus(nak mondható) eseménye után kezdtek megkeresni minket a rászoruló, 3-3 dekánál sosem nehezebb madárkák. Vakok, félszárnyúak, kipottyantak, nyomorék lábúak stb. Egyik eset sem volt ugyanaz. Volt, aki 14 és fél évet élt. De 10-nél többet legalább 8-an.

Persze túléltek őket. Most, angolosan Little Joseph-nek (Józsefke, a Pici) nevű sánti, mozgássérült hím verébkénk, kalitkában kénytelen élni – „szereti rácsát”, írja Robinson Jeffers v. Randall Jarrell, ők amerikai költők –, sok aggodalomra ad okot. 2006-tól végzetes árnyékú balesetek kezdtek érni, szerencsém mentett meg... halálos balesetek lehettek volna. S én, aki senkit sem vizsgálok (madárkám kivéve, s ebben Feleségem az élmezőny), majdnem bármi-műtét-csak-legyen-mert-kibírhatatlan-a-kín állapotig jutottam. Azóta az egészségem ... imáim első számú tárgya. Mindennap 5-10 medvét, „játékmadarat”, holt madaraink utáni emléktollat, papírt, rudat simogatok meg (gyógyszereimet is ott tartom, de ez ízetlen vicc, a gyógyszerekről, melyek növényiek, néha elfeledkezem). Kevés mozgás jött az összezúzott váll, lenyomorodott combtő stb. után, hízás. Rettenetes adagokat tudok ma is teljesíteni: 7-et a 9 Schwittersből szept. 4-én rajzoltam, este 6 és fél 9 közt. Igaz, nem is jött a szememre álom. Még sokat beszélgetni, sakkozni is félek, feldúl. Találkozni nem járok sehova. (Ha Hollandiába se mentem el, egy szépséges madaras szereplésem ismétlésére, vagy hát statisztának akár...) Megvan az erőm, de csak rövid távokra. Nagyon rövidekre. Ha leülök valahol, ott is maradnék „örökre”. Padon, klotyón, konyhai asztalnál. Sok-sok fölös kilót felszedtem. Bármikor abba tudtam hagyni, de kávé helyett végigvörösborozgatom napjaim, mintha konyakot kortyolnék, úgy. Keveset olvasok, de azt nagyon. Három folyóiratnak is írok könyvekről, ezeket elolvasom. De a festészeti albumok, újra...! És a figuratívok is, beleszeretem a figuratívba. Rajzolni nem tudok, mégis, baleseteim óta fejeket (férfiak) és aktokat (fej nélkül, nők) rajzolok. Bejött az emberiség. Az emberekkel jól ki tudok jönni, ellenben ahol emberiségátás van, már az egyénnel is bajom van. Velem is nekik? Napjaim jelentős részét töltöm a szobában középen, egy fotelban, és madárkánk, ha jól van – most kicsit furcsán, jaj! –, minden mozdu-

Napoleon opgenomen, heliden
bleef Schutters

B08

A jöppögari hátt-ara
Schuttens

latomra csippant egy nagyot. Csapatember nem voltam (dehogynem, az is), de csapat, az lettem. Egy mozgássérült verébke számára.

Ez voltam én, veréb, megtettem, amire tellett, és veletek, mondja a nagy orvos és ornitológus William Carlos Williams, a verébspecialista költő az aszfalton címerlaposra préselődött verébkéről, neki adva e szót. A B. B. úton majdnem így jártam én is. De mégse. A változások onnan jöttek? Semmiképp sem az ily-oly szép elismerések, nem „sok könyvem” nyomán. Örülök, hogy természeti lény is vagyok, aki 69–70 éves korára... elfáradt. Csak azt akarja csinálni már, amivel nem fáraszt másokat, tehát amik így-úgy nem fáradt dolgok.

Ennyit mentségem részletezéséül. Ég veletek (teljes terjedelmében szólván).

Hogy 1988-ban életemben először Angliában jártam, vásároltam egy – akkor még olcsó, minden olcsó volt – vasúti bérletet itthon. Így játszva utazgattam, voltam a déli tengerparton, Liverpoolban (múzeumok!), Southamptonban (múzeum), Leedsben (jubileumi angol kiállítás, festészet), Manchesterben, Norwichban (mindenütt múzeumok, a továbbiakban is), Bristolban, Yorkban, Coventryben, Birminghamben, Elyben, Cambridge-ben, meg mit tudom én. Később lópályák következtek: Ascot, Plumpton, Lingfield, York újra, Wolwerhampton, Exeter, Kempton, Cheltenham, kész. De úgy 1997 táján, hiába volt jegyem, nem mentem el pl. Epsomba. Amikor Kemptonba mentem, hosszú töprengés után, vásároltam két amerikai, ill. angol medvés szaklapot („játékmedvék”), bármit hoz a fogadói szerencse, legyen valami fixem. A medvék legyőzték végül a lovakat, itthoni Nagy Koala Kártyabajnokságunk a legkedvesebb tevékenységem (a szőlővagdosáson kívül verébkénknek).

Kockáztattam viszont első utam alkalmából, felmentem a közel 1000 km-es utat jelentő Newcastle-be. Nagy szenes élmény volt, gótikus horror folyó és hidak, csuda. Ellenben nem ezért mentem.

Hanem mert tudtam, az ottani múzeumban őrzik Schwitters III. MERZ-művét. Nem volt szerencsém, kedden mentem, kedd múzeumi szünnap ott. Ma már, ha Pesten állítanák ki, akkor se mennék el megnézni még a III. Merz művet sem. (Nem fogják kiállítani.) De nem mennék el. Már nem járok el SEHOVA.

...De azért majd belehaltam, hogy őt magát „lerajzolni” bírjam. Ó maga nem is sikerült a kiválasztott fotó szerint, de legalább nem nyugodtam le, és majd folytatom.

Legyenek céljaim, de csak legszűkebb környezetemben kelljen megvalósításukra törekednem. Meg hát mi is a „cél”. Cél lenne az, hogy mindig saját fekhelyemen aludjak, hánytorogjak, ébredjek, képzelődjem, csüggedjek, mondhassam, semmi nincs, csak alvás... mert aludni biztos jó. Valami jónak csak kell lenni az életben. Ébren is jó, csak folyton az egészségünkért, szeretteinkért kell szoronganunk, meg hogy el tudjunk aludni, ami a világ-fő-fő-rejtelve, a halál már nem az, mert a halál randa, mert végső cél beteljesülése... mert tartalma van, az elalvásnak nincs még tartalma (legalább).

Sajnos fogalmam sincs, Schwitters hogyan érzett, mit gondolt (valójában), a legtöbb jeles emberrel az a baj, hogy jeles, közérvényű stb. gondolatai vannak, az általános szférában (brr) gondolkodik. Én Szép Ernővel tartok, hogy amit gondolok, úgy elmegy, mint a víz, a füst, a zaj, a felhő.

De akik fontosak nekünk, nem mehetünk el mellőlük vízzel, füsttel, zajjal, felhővel. Úgyis el leszünk onnét tépve.

Már ha nem ők hagynak el. Medvéim, tudom, soha. Ezt egyedül róluk tudom. Ők egyedül többek, mint bármi MERZ-em.

Van merzem ezt mondani. (Brr.)

* * *

Az írás rögtön elhagy. Az élő érintkezés nem marad jól a tiszta és „szent” rejtelemben, mert latolgotós (és sanda) lesz, félreértés. Az írás hamis titokfejtésre „ad ki” téged. A rajz, hallom, legalább magát mondja, kudarcomat is ily áttétellel.

* * *

Egy (ilyen mozgássérült) madár örökké együttlétet-veled akarna (jó, már kivéve, amikor nem), és akkor hirtelen meghal mellőled (a kezében stb.). Az emberkapcsolatnak sem ez a tartama, sem ez az élessége nincs. A tartamban hogy a tisztaság, az élességben a kíméletlenség. Az emberkapcsolatnak a tartama a kíméletlen, a megszűnt csak a tiszta. (Mert akkor nincs.) Az ilyen megfogalmazásoknak sincs igazi tiszta haszna. (De erről legközelebb.)

Szepesi Attila

Boros bolondozás

Csupa ó

*Ó, gondot oldó óborok,
dongó dong és korsó kotyog,
szomj-oltó kortyot kortyolok
s ódon torokra gondolok.*

Védőszentek

*Szent Márton, vele Szent Donát
kortyolja arany óborát,
miközben társuk, Szent Egyed
hesseget egy döngő legyet
s azon óg-móg Szent Bertalan,
hogy füst az élet bortalan.*

Anakreoni dal

(bé, mint bor)

*Bizony bolond, ki búsul,
ha buzgón benyakalhat
Badacsony balzsamából,
Balaton bő borából:
becsülj ezért barátom
borostyánt és butellát,
bégesse báva birka
a búsuló bolondot,
bandzsítson ő borongva
bizsergő bakatorba,
békalány bibirkélje,
becézze bősz boszorka,*

*berekben barangoljon
balga bagoly beszéddel,
büdös barlangba bújjon
s becsípjén banyaposztól;
bohó, boldog borissza
borzadj a bortalantól,
balek bére a bánat;
bíbor borokba bódulj,
borozz bölcsen, barátom!*

Régi szőlők, régi borok

*Pintes, báka, kolontár, kecskecsesű, cilifántos,
Tűskés-seggü, zsige, kéknyelü, muskota, rakk.
Bakszem, bácsó, polyhos, rókafarok, bakafánt és
Dinka, törökvérü, tóti, csalóka, fügér.*

Ü-vel és á-val

*Füst gyúl, fürt csüng, fõnn szürkül,
Tárt nyár szárnyán álom száll,
Tűz tûn, künn ül és húsülj,
Hársfák árnyán ábránd vár.*

Lugas

*Bor ha újul, elme ájul,
kongó hordó gyomra kordul,
kóbor tücsök dala jajdul:
őszi ég veresre tárul
s ódon emlék belesajdul.*

Distichon ő-vel

*Rótvörös őszön költő tölts, görcsöljön az ördög,
Önts, csöpörögjön a csöpp, fõnn özönöljön a köd.*

Biztató

*Pókfonal-orsó,
kotyogó korsó,
balga borissza
rizlinged tiszta,
tölts hát, ne várj, míg
tücsök cifrázza:
csurranjon láng a
butéliába.*

*Dús fürtök árnya
veres láng, sárga,
ez is, az is jó:
arany oportó,
borral vereslő
kotyogó korsó –
korty a legelső
soha utolsó.*

Kiss Benedek

Penész öl tüdőt

(Ady-nóta)

*Penész öl tüdőt, arany lelkeket,
köhögés száll a körfolyosó alól –
s a multi? Mulat valahol.*

*Föld ez? Élet? Vagy bűnhődés-sziget?
Cserépbén fonnyadt muskátli haldokol.
S a multi? Mulat valahol.*

*A szegények megérik pénzüket! –
polgár és gazdag háborogva szól,
s kliens után lohol.
S a multi? Mulat valahol.*

*Istenem, adj végre bűnjelet,
mert bűn van és a főnök rámcсаhol,
szól a rendőr s bűnbakok fölött
a multi mulat valahol.*

*A politikus meg kajánul nevet
Rózsa Sándor-szemöldök alól:
– Gazember vagyok, lássátok, emberek,
s mulatok valahol.*

Bort, rizst, kenyeret

*Jaj, számítógép fénypontjai sem
tudják leképezni azt a szövevényt,
mi áthat minden érző idegen,
amíg megszüli az anyag a fényt.*

*S nagyon, nagyon, nagyon messze ki áll?
mert Ő áll, bár világa kering.
Barátom, ha egyszer pillantanál
lelkedbe, Őt lelnéd s nem proteint.*

Vagyis: abban is Őt s a mindenséget.
S nem csak kenyérharcra bírnád magad.
Tudnád: Ő az, ki mindeneket éltet,
s ki neked is bort, rizst, kenyeret ad.

Az őrült Isten

Mint őrült szemgolyó, a mindenség forog,
de a vérekes kocsonya csupa szabály.
Csupa rend, reglama – csak őrült gondol nagyot,
s kifulladásig mentséget is talál.

Mentséget karambolra, robbanásra,
mit jól felfoghat az emberi szív.
– Én tettem! – nem ken semmit ám ő másra,
de minden lelket tanújául hív.

Persze, mi visszük el a balhét – tanúk.
Ő nem is tudja. Bár mindent tud. Hisz Isten.
Ránk keni a szörnyűt, iszonyút,
bár – Én tettem! – vallja, hogy menekítsen.

Mi borzadunk ekkora őrület láttán.
De vérekes kocsonyája csupa szabály.
S tűrünk, szenvedünk pokoli Golgotáján,
mert Ő is szenved, s szívünkbe talál.

Utassy József

Akiért a Zambézi zokog

Az én kicsi fiam

*Lent,
Magyarország égalján hagytam:*

*verjen félre
egy nagyharang szoknyát,
rúgja zeniten,
köldökmagasban
követelje, hogy világra lopják,*

mert Ő:

*az eljövendő
ondó,
ősömig,
az összejtig hiú,
legeslegkisebbik fiú,
halálnak is jövendőmondó,
pöttöm,
horizont alatti Hamlet,*

kezében huzatos koponyámmal

*az én üvöltő,
kicsi fiam lesz!*

Derengők

*Hatalmas este van,
holdas.*

*Szél
fú,
hogy
hajladozhass.*

*Félsz,
ahogy derengő blúzod
melleden összehúzóds.*

*Melegedj
leheletemnél,
mintha általam lennél.*

*Minket,
virágom,
le nem győznek!*

Szarvas szemeid bőgnek.

*Őszülünk.
Hullong a rengeteg.*

*Termő ág,
fiamat rengeted.*

Csókkal szítom én hamvadó ajkad!

*Csillag zúg,
ropog az ősz alattad.*

Rédicsi aprószent

*Íme, U. J. pólyás fia!
Azt csak sejti még a zene:
kis xilofon bordáira
mit is ütöget a szíve.*

Csillagközi csaló

*Kimutattad fogad fehérét,
te csillagközi csaló,
vérét vetted fiamnak, vérét,
sajogtatja sebem a hó,
kimutattad fogad fehérét,
te csillagközi csaló!*

*Hogy gyűlöllek, ó hogy utállak,
megfertőzi szájam a szó,
szétjáróányul a dal utánad,
ettől leszel mindenható,
hogy gyűlöllek, ó hogy utállak,
te, te csillagközi csaló!*

Nagy kék szemeidet örökre lehunyta

*Nagy kék szemeidet örökre lehunyta:
halott az én drága, kicsi fiam, halott.
Engemet már, hidd el, a halál is untat.
Élek, amíg élek. Ha kell, hát meghalok.*

*Eleddig én apám sírkeresztje voltam,
veled most jövőmet temetem el végleg.
Kell az istennek egy ember, aki árván,
őszén, kiraboltan: a Napba néz érted.*

Nem tudom kimondani

*Harminc esztendeje írok,
hullasárgák a papírok,
és nem tudom kimondani
halálodat, Jóskám!*

*Mert sem ígém, sem metaforám,
se ferde percem, se vak óráim,
hát nem tudom kimondani
halálodat, Jóskám!*

*Most tél van, mocskos, vírusos.
Holló kiált rám, ezernyi.
És halálotat belengi
a semmi, a semmi.*

Már csak az álmok

*Milyen mogorva, halk, szomorú vagy!
Lesír a fűzfák bánata rólad.*

*Minszktől Rédicsig leszegett fővel
bukdácsolsz, ődöngsz a temetőben.*

*Már csak az álmok, a pille álmok
könnyebbítik mázsás magányod.*

*Tőled Isten is félve fél, reszket:
négy égtáj nyögi tölgyfakereszted.*

A csend hintája

*Kijárok a játszótérre.
Szeptember van, még zöld a csend,
Isten őszi remeklése.
Magányosan egy hinta leng.*

*Egy hinta leng magányosan,
benne a drága Senki ül,
arcán bánat, talán mosoly,
de nem beszél, csak senkiül.*

*Hát akkor: senkiül egy hangot!
Nézzel maga elé, mereng.
Ne raboljátok el, harangok!
És leng a csend hintája, leng.*

Úton

*És megy az ember, bandukol, dúdol
végig ezen a vérmocskos úton,
kalapján agonizál a virág,
gyalázza Istent, keresi fiát,*

*és megy az ember, mendegél, ballag,
szeme vizében fürdik egy csillag.*

Jóskám!

*Se sír, se pap, se koszorú,
se harangszó, se bánat.*

*Álmomban olyan szomorú
szívvel néztem utánad!*

*Kiszemelt magának az Úr.
Többé sohasem látlak!*

Majd számolunk

*Nem törtél meg, nagy Isten!
Tőled meg nem törettem!
A játszma látszólag tiéd,
ám vívjuk rendületlen.*

*Majd számon kérem tőled
én: apámat, fiamat!
Szívem jegén rőt rianás
jajdul végig: rianat.*

*Te otromba, bumburnyák Isten!
Te, a kozmosz böhöm-nagy ökre!
Halálom után majd számolunk!
Hiszen te élsz, élsz mindörökre.*

Feleségemhez

Gyász asszonya,
kedves,
áldott
fekete hölgy,
bánat-bántott,
szabad-e háborgatni,
mondd,
szent magányod?
Érte,
kiért a Zambézi
zokog,
ne űzd világgá
mosolyod,
a holtakat
ne ébresztgesd,
asszonyok
asszonya,
kedves!

Arany
kirakatokból,
nézd,
hazahozom
neked a fényt:
gyönyörítse
nagyra
kerek,
engem fürkésző
szemedet!

Szekér Endre

„A semmi közelít”

(Vers és stílus)

– 1 –

A közelmúltban napvilágot látott verseket olvasva, újraolvasva jelentős színvonalcsökkenést vehetünk észre. Itt még egy Illyés-vers „egy mondatának” drámaian ismétlődő felejtetetlen verssorai vagy a „Semmi” közeledő árnyai jelennek meg előttünk a borzongató „cellafényben”. Másutt „szétatomizálódó” töredékes versmondataiban a költő a „sírásó időben”, a folyamatos Golgotán járva „súlytalankodik”: mondatait faragja, a szó csak magában áll, vagy csak egy-két társával botladozik, majdnem magányosan, Igen, a Semmi közelít. A nagy- és a kisvilág présként szorítja a költőt, mind kevesebb szóra futja, szinte „jégkorszak” ez. Illyés Gyula érzi, tudja, s megírta hátrahagyott verseiként: a Semmi közelít.

– 2 –

Most 2007–2008-ban a következő stílussajátosságokat vesszük észre. A költők egy része drámaian sűrít, a vers rövidül, szómondattá válik (pl. „Télszag”, „Sortűz” – Buda Ferenc). De előfordul természetesen az is, hogy a verssor végig egy szó, alatta szintén egy szó áll („az angyal / szárnyzuhogása / mihály / rajzolt / babát”... – Pintér Lajos). Ez a szókiemelés olyan, mint filmkamera távolság-beállítása. Csak egy-egy szó (kép) van előttünk, pl. a festőművész nevének kiemelése („Schéner Mihály”). A költők sokszor elismerten „töredékeket” írnak, papírszeleteket vagy elröppenő kis „pillangóverseket”. Buda Ferenc egy szótagú szavakból formál verset („Nap, éj, nap, nap // A vonatok. A vonatok. Az érkezők. / Az indulók”). Kiss Benedek ötven kis verset állít egymás mellé, s a Jótanács címűben ezt írta: „Fenekedve / fenekedve / kerekedett / de lelohadt, / már nem epedt....” Napjaink költészetében elég gyakori a haiku, ez a megszabott szótagszámú, rimtelen sorokból álló klasszikus japán versforma. Itt a hihetetlen sűrítés, a klasszikus fegyelem a vonzó a költők számára. Másrészt mind a költő, mind az olvasó számára megköveteli az elgondolkodást, eltűnődést. Buda Ferenc 63 haikut ír egymás mellé, a kissé távolabbi, eltávolodó, időben-térben odébb és visszakanyarodó versszakok keretében. („Élet / Pillanat-létünk / pókfonál harmataként / fölszáll, aláhull.” Vagy: „Gyorsulás / Szapora idő: / mily hamar letelik egy / gazemberöltő!”) A lezárt haikuk olykor keserű szavakból állnak össze, fájó emlékeket idéznek („könny”, „apadó emlék”, „Kés az ölben / ölni tanulunk már ott: / az anyá-ölben.”) Vagy: „Pesszimizmus / Istentől orzott / pénzeid szétgurulnak. / Vak, nyomorult vagy”. Kovács András Ferenc (KAF) tíz haikut kapcsol össze, Kovács István is elmereng a haikuk verssorain (Évgyűrűs égbolt): „Pajzs kerek aknatető, / fénykibejarat”/. Másfelé kanyarodik a

rövid vers sorsa: élő költők nagyon éles verssora gyilkos humorral, kegyetlenül, groteszk tördőféssel szúr az élő-holt író felé. Egy lépéssel eléri, leteríti, talán megkegyelmez neki. A korábbi „irodalmi sírversek” körülbelül az ötvenes években születtek, főleg Jékely Zoltán alkotásai: pl. *„Itt nyugszik Hatvány Lajos, Lojzi, Loli, / magyar, német, zsidó, báró, / burzsuj, proli.”* Ezekben a szóban terjesztett, erősen politikai tördőfések – főleg irodalmi-értelmiségi körben óriási sikert arattak. Pl. *„A halálban is van áldás / Itt nyugszik Rákosi–Jenő–Mátyás. / E hant rejti Mátyás fejét, / szétnyalták a másik felét.”* Ezek a végtelenül sikeres sírversek erősen politikai jellegűek voltak, pl. Gergely Sándornak „szarni” kell a sírjára (1926-tól az illegális KMP tagja volt, moszkvai emigráns stb.)! Rettegtek az írók Révai Józseftől. Így ezt a sírverset írták róla: *„Aki nyugszik e helyen: néhai Révai / ne szólj szám, nem fáj fejem.”* De a politikai kardvások mellett sok a szakmai, erkölcsi magatartást bíráló pl. *„Itt nyugszik Palotai Boris / Eddig szar volt, most már por is.”* Vagy: *„Itt nyugszik Pálinkás rongy Parragi Gyurka / aki igazságát szesszel szarrá gyúrta.”* (A régebbi sírversek Lakatos István: *Jékely asztalánál* című munkájában olvashatók, az Orpheusz 1992, 2–3. számában.)

A „sírversek” tömör, szellemes, bíráló hangja, stílusa később, napjainkban is gyakori, kedvelt „álműfaj”. Egy-egy vers külön kötetben összegyűjtve található, vagy hasonló a szerző verskötetében. Illyés Gyula is nyersebb stílusban szólt egy-egy kortársához: *„Egy kikötés. Töröld meg nyelvedet / mielőtt itt nyalsz alfelet.”* Kiss Benedek a *Költő sírversében* így jellemzi egy-egy kortársát: *„Pegazusa / szárnyaló volt / habár maga szárnyaló volt.”* Észre kell vennünk, hogy ezekben a sírversekben a fájdalmas, gyászos stílus helyett az élesen bíráló volt, többnyire durva szavakkal („szar”) – Tarján Tamás–Reményi József Tamás–Banga Ferenc: *Sírfirkái* 1997-ben jelent meg a Kairosz Kiadónál. *„Élőkről jót vagy sírverset”* – olvasható a könyv bevezetőjében. S a szerzők hozzátesszik, hogy a nyomdakész kézirat elkészülte után *„a sírfirkák szereplői közül nem egy eltávozott. Emlékük előtt fejet hajtunk.”* Pl. a sírfirkák megírásakor még élt Fodor András: *„En, Fodor András, elhunytam vasárnaplón, / Amint azt hétfőn rögzíti a naplóm.”* De e kötet megjelenésekor elhunyt. A mai sírversek inkább szakmai jellegűek, s nem politikaiak, hiszen a megjelenési időpont szabadabb közlési lehetőséget tett lehetővé. Bár most is emlegetik pl. Asperján pártosságát, Bolgár György „moszkvai” múltját, Csoóri Sándor és a magyarok Világszövetsége kapcsolatát, Csurka István Miép-nyistaságát, E. Fehér Pál hajdani politikai publicisztikáját (Gorbacsovtól Benesig): *„Jutunk-e ötről hatra? / Isten és Gyurkó László / Másként néz 56-ra.”* Vagy: *„Hátha ott lesznek erényi, / Menjen a pokolba Rényi!”*

Napjaink sírversei a kisebb-nagyobb politikai tördőfések helyett inkább szakmai sértések, néhány emberi hiba okoz az olvasónak derűt. Agárdi Pétert „kitörli” a listáról, Bata Imre kapcsán a népi viszonyról ír. Berkesi András *„vígán kacag a kritikushad”*. *„Kristó Nagy István / Plusz az Isten: / Ennél kitűnőbb / Népfront nincsen.”* Egy-egy sírfirka jó jellemzés: Bertha Bulcsú a Balatonnal, Bodor Ádám a Sinistrával, Dobos László az „Egy szál inggel”, Ferdinandy Puerto Ricóval, Gion Nándor az Újvidékkel és fröccsel?, Hubay Miklóst Váraddal, Flórencével, Pesttel, Párizssal – *„világpolgárságával”*. Aztán Kovács Sándor Ivánt felidézve *„Zrínyi tettének halovány mása: / KSI végső kirohanása.”* A szerzők önmagukat így illesztették a sírfirkás könyvükbe: *„Aki másnak vermet ás, / Maga esik bele: / Reményi s Tarján Tamás / Sirt e könyvben lele.”*

A sírversek kora tovább folytatódik, melyben a hagyományos kritika helyett effajta sírfirkákban él bírálat, portré, politikaellenesség, torzkép, stílustömörség kegyetlen és örömteljes tördőfésekben, kivédhetetlen pajzssal. Így például a *Napút* 2002. februári számában, Fecske Csaba vidám sírverseiben. Pl. *„itt nyugszik Esterházy Péter / odavan alany és állítmány / ebek harmincadjárja jutott / az egész szállítmány.”* Vagy: *„itt nyugszik a szép Balla Zsófia / kedves arcáról lehervadt a mosoly / szép verseit az idő vasfoga rágja / s még szebb kosztümjeit a moly...”* A szerző bocsánatot kér, hogy még mindig itt tájta a száját,

„de úgy esett, hogy leesett az állam / várom hogy saját halottjának tekint és felköti majd az állam.”

S hol a példa? Hol a szinte bírálhatatlan tökéletességű magyar vers? A kolozsvári *Korunk* című irodalmi folyóirat szavazatában: Kosztolányi Dezső *Hajnali részegségben*, melyben a csodás pillanat varázsos ábrázolásával „győzött” „földig hajolva, mindezt megköszönve”. S talán eljutunk egy-egy csodálatosan nagy versig, Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról*-ig (1950, megjelent az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számában). (Alföldy Jenő szerint is ez a vers a legnagyobbak egyike, melyet anyanyelvünkön valaha írtak..., tán Beethoven IX. szimfóniájához hasonlítható pl. mondattani bravúrával, s a legnagyobbak közt ott van Szabó Lőrinc *A huszonhatodik év* szonettciklusa stb.)

– 3 –

1956. október 23., a forradalom idején született versek (pl. Buda Ferenc *Rend, Tizenhatéves halottak*) és az utána következő „Júdás idők”, a besúgó nádas ideje (Utassy, 2004), e véres évszázad évtizedei (Faludy György, 2003), ahol nem tudta meg, mi jóság, szépség, igazság, szerelem. S mennyit kell vándorolni egy igaz mondatért (Király László) vagy Pintér Lajos a Duna-deltáig, Szamosújvárig Páskándi Géza sorsát kutatva. A kor szörnyű veszélyes világát talán épp az összetett szó sűrítésével érzékelteti pl. Utassy József („*Csillagdrótsövény*”). 2004 Buda Ferenc e kort jellemzi kötetcímevel: „*Isten szalmaszálan szappanbuborék*”. Ebben benne rejlik az egyéni sors bizonytalansága, reménytelensége. Veress Miklós keserű stílusban szól, a verskezdettel kicsit Radnótiba kapaszkodva: „*Nem tudhatom, hogy jobb kort vagy pusztulást, hoz majd jövőd: én élek, te élsz.*” Nagy Gáspár vizuális kiemeléssel él, szabálytalanul kisebbre vagy nagyobbra formálva a betűt (*ÉvTizeDhaTáRhíd*). A nyomda-technikai eljárások, a javítások is a stílusformálás eszközei. Veress Miklós ebben a józan helybenzákfutás korai versben, ködbuszon, Fiamhoz 1988. májusában javít... Másképp is közeledik egymáshoz a vers és a képzőművészet, nemcsak képversként, hanem alkalmi időpontban: a közelben lakott, Budakeszin élt két barát, a költő Nagy Gáspár és a képzőművész Orosz István akrosztikonná formálja a verssorokat. A kecskeméti *Forrás* folyóirat 2000. 1. számában a 100 éve született Tóth Menyhértet ünnepli, a fehér fény korát, Pintér Lajos versben köszönti Tóth Menyhértet, fehérét a fehérben, kisugárzását, Kecskeméti Képtárban lévő kiállítását. („*Fehér az Istene, Tavasz, Fehér*”). Ezek még csak 1939. Az Istennek tetszeni, a tevékenysége (1944), írta Sümegei György.

– 4 –

A politika beleszól a költészetbe, átformálja a stílust, a versszerkezetet. Nagy Gáspár a modern magyar verset a komor korábbi, rendszerváltás előtti években szétrobbantotta a mártír miniszterelnök, Nagy Imre nevének kimondásával (Öröknýár, elmúltam 9 éves) Nagy Gáspár tette irodalmi és politikai botrány volt:

„egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
gyilkosokat néven nevezNI”

A különös versszerkesztés, Nagy Imre (NI!) nevének versbe építése korszakos jelentőségű volt (Nagy Gáspár halála után Pintér Lajos költőtársát azonos versszerkesztéssel írt

alkotásával búcsúztatta: N. G. – N. I. (Nagy Gáspár, Nagy Imre), szavak, szókezdő mássalhangzók kiemelésével. S közben azt se felejtjük el, hogy a Nagyváradon nagy csöndben, magányban élt Horváth Imre *Politika* című versében néhány szóval „márványba vésve” így szól: „Cézárrá lenni / Nulla / Plusz semmi”. Buda Ferenc *Anagrammákat* jelentetett meg a *Forrás* 2005. I. számában. A betűkkel való „játék” komoly játék, a betűkből összerakott szavak – különös következetességgel – törvény-igazságok. Ez az igazság – az ál-játékos anagramma: *Politika* – „Aki lop: ti. / Piti akol.”; *Minisztérium* – „Imé: muri-szint, / mini ész. Mi rút!”; *Demokrácia* – „A morc ideák? / Cár koma, ide!”; *Jóléti rendszerváltás* – „Joviál társ, szende lét, / Enervoált ló-száj. Térd is. / Ál-sintér, de jól átvorsz!!! / Ne ird: rálát. Szólj: téves...

– 5 –

A modern magyar költészetben kiemelkedő alkotás Weöres Sándor *Psychéje*. Itt a költő egy idegen költő öltözékébe bújt. Más korba „bújt el”. A Kazinczy-kortárs világát építette ki, különös egyéni stílust, nyelvi kifejezésmódot alakítva ki magának. Napjainkban a marosvásárhelyi Kovács András Ferenc (KAF) hatalmas költői életművet épített ki magának, ezernyi távoli, idegen színhellyel, alakkal, stílussal. Úgy lép elénk, mintha a Molter-hagyatékából kutatva találná meg Lázár René Sándor elrejtett, elfeledett műveit. A képzelt költő 1859-ben Kolozsvárott született, Marosvásárhelyen élt, latin-francia szakos volt képzetben. KAF jelentős életművének egyik része saját nevében olvasható, a másik része Lázár René Sándor nevében. Hihetetlen sokféle stílusban: a klasszikus stílus, a nyugati irodalom, a régi magyar költészet, magyar népies hang, játékoság, zeneiség, különböző stílus, stílusréteg stb. olvad össze KAF Lázár-verseiben. Egy-egy versrészlettel jellemezzük: „Gyűrt levegőég / hűlt üvegére tapad / sápatag arcél: / pár falevél... Hirtelen / így tör ránk az öregség” (Reggeli ráncok, KAF) „Vandál időkben végső római: / Köszöntelek, im Vásárhely óljai!” (Provintziális klapantziák); *Rokokó töredék Vénuszhoz*: „Jer szeretni, szépem, / Indaként az éjben” – Lázár; *Szonett Júliához*: „Nem lopdosnak szét tolvajok – / szájadban ízzé olvadok”. – Lázár. Tibeti Szerelmes Dalok, Kőrösi Csoma Sándor gyűjtéséből, „Tigris lennék, széttépnék”, Skót melódia, Burns emlékére, „Vig ficzko voltam hajdanán” – Lázár. Száműzetésem vándoréneke, Marullo Pazzi verse, „Rátartibb Pisa, mint a rút Pesaro, / S Firenze kancsal: ferdén méreget!” – a fordító epilógja: „No, kész. Nehézkés líra ez, lazul... / Kissé süket, s vak is, miként Vazul” – Lázár. – Sőt még Kecskemétre, Katona Józsefre is gondol (1994/3.).

Manapság nem „divatos” a hazafias érzés, a magyarságérvés. Simonyi Imre egyik, igen jelentős versét a *Forrásban* közölte: *Történelmi lecke*. „Muhi? Mohács? Majtény? Világos? / És Zrínyi és Ady?! És Bartók?! És Zsilinszky?! / Csak illő flórt a méltóságos gyászhoz! / de hogy bármelyik Majténynál / végleg letörött volna a zászló!? / Hát József Attila!? Hát Kodály!? / Hát Krúdy!? / Hát Németh László!?” (Forrás, 1978. október) Simonyi Imre a tragikus csatavesztéseket különböző formában, kijelentve, kérdésként, kérdőjellel, felkiáltójellel és két írásjellel vívódva másokkal és önmagával kiált fel: minden csatavesztés és „önleköpés” ellenére reményt kelt bennünk Adyval, Krúdyval és másokkal. A szellemi kincseinkkel. Reménykedjünk, hogy minden önkényjármában megszakad – „ránkusult orda eszmék” karmán fuldokolva, valamint gályán, karóban, máglyán – feltámadunk (Simonyi), és fölzúgnak a hamuszín egek (Pilinszky), „Et ressurexit tertia Die”. Olykor a hallgató Szülőhazához ragaszkodva, a tanyaházamba kapaszkodva (Buda Ferenc), máskor Elidegenedve (Thinsz Géza), vagy Vörösmartyval kiáltva: „mi a világ nekem, ha nincs hazám?”. Baka István új-Huligániát látva (*Zsebkendőnyi kis – reménytelen sorssal*), sokaknak idegen hazámban / idegen véretem köpve (Brasnyó István), „Mégis magyarnak számkivetve” (József Attila) „Adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak”. (József Attila)

Orosz László

Katona – Kecskemét*

Katona Józsefet 1820. november 3-án szülővárosában vicefiskálissá, alügyésszé választották. November 15-én, 1821-es évszámmal megjelent Pesten *Bánk bán* című drámája. Ennek az elején verses ajánlás található „Szabados Kecskemét Mező Várassa nemes Fő-bírája és Tanácsához.” November 22-én egy példányát a szerző a következő beadvány kíséretében nyújtotta be a kecskeméti Tanácsnak:

„Nemes Tanács!

Első Munkámat, melyet az Olvasó Világnak közre bocsájtottam, Születésem Helyének ajánlva, mély tiszteletemnek állandó jeléül ezennel benyújtom, maradván

*A Ns Tanácsnak
alázatos szolgálója
Katona József
Fiscalis”.*

A Tanács válasza:

„A’ maga szíves Tiszteletét, bé mutatott Munkájával is ki nyilatkoztatni kívánó Hazafi Úrnak ajánlását a’ Tanács nem tsak jo Indulattal el fogadja, hanem az Auctor Úrnak a’ Magyar Nyelv pallérozhatására törekedő ditséretes Igyekezetéért Honorarium fejében a’ Város Cassájából 100 fkt ki fizettetni rendelt.”

Katona kecskeméti megjutalmazásáról beszámolt a tekintélyes Tudományos Gyűjtemény. *A’ Magyar lelkű és a’ Hazának betsületére való Ketskemét Városa legelső példát adott arra, mit kellene a’ Hazai nyelv elő mozdítására ‘s a’ Nemzeti fény gyarapítására, a’ nagyoknak ‘s a’ tehetősebb községeknek tenni”* – kezdődik a Th. A. névbetűkkel jelölt szerkesztő, Thaisz András írása az 1821. évi II. kötetben. Javasolta, hogy jelentessék meg Kún János főjegyzőnek azt a szép beszédét, amelyet a jutalmazás alkalmával a hazai nyelv szeretetéről mondott.¹ Erre nem került sor, a beszéd szövege nem maradt ránk.

Horváth Döme úgy tudta, hogy a tanácstól kiutalt száz forint fedezte a *Bánk bán* kinyomtatásának költségét, s „*így némileg Kecskemét akkori községtanácsának köszönheti a nemzet, hogy ... legnemzetibb eredeti drámánk ... megőriztetett.*”² Ezt a föltevést támogathatta,

* Kecskemét híven őrzi a *Bánk bán* költőjének az emlékét. Hosszabb tanulmányt érdemelne, hogyan bontakozott ki és miként nyilvánul meg a városban a Katona-kultusz. Ezúttal e tanulmány első fejezetének felvázolására teszek kísérletet.

1 Az idézett szövegeket közli: Kritikai 1983, 514. Thaiszt valószínűleg Katona tudósította kecskeméti megjutalmaztatásáról.

2 Horváth X.

hogy abban a korban számos mű megjelenését pénzbeli segítség tette lehetővé. A *Bánk bán* azonban valóban a Katonától „nemes, érdemes, édes hajlandóságú” jelzőkkel illetett Trattner János Tamás költségével jelent meg, ahogyan a címlapján olvasható.³

A *Bánk bán* az olvasók körében nem aratott sikert. Trattner állítólag 1821 végén panasz-ként értékre adta Katonának, hogy alig kelt el belőle több húsz példánynál.⁴ Író társak sem figyeltek föl rá. Katona hiába kérte 1820. december 7-én kelt levelében Kisfaludy Károlyt: „Ha hírt hall *Bánk bán*ról... Barátom Uram irni ne terheltesse”, nem kapott választ a mű dedikált példányával megtisztelt írótól.⁵ Az irodalmi próbálkozásokra éberrel figyelő Kazinczy nem tudott a *Bánk bán*ról. 23 kötetet kitevő levelezésében egyetlen alkalommal fordul elő a címe: az irodalomtörténész Pápay Sámuel ezt írta neki 1821. július 20-án Veszprémből: „csupa kíváncsiságból, elolvasám *Bánk bán*t is, a' Tudom. Gyűjteményben a' Dramaturgiáról értekező Katonától, de bosszúsággal vetém el. A' Censura ezt, úgy hallom, eltiltá, 's ez jól esett, ámbár tudom, nem azért tiltatott el, a' miért én bosszszonkodám.”⁶ Pápayt bizonyára a dráma erőteljes, szabályozatlannak ítélt nyelve riasztotta el.

Kecskeméten, láttuk, a „nyelvet pallérozó” Katonát jutalmazták meg. Ennek a megfogalmazása azonban bizonyára csak az írói törekvést elismerő szólam volt. A csak a jutalmazás napján kezükbe került drámából a tanácsnok urak legfeljebb az ajánlást olvashatták el. Az megnyerhette a tetszésüket. Maga a dráma aligha. Erről később lesz szó.

Az irodalmi köztudatban a drámaköltő Katonát eltakarta a drámaköltés akadályairól értekező tanulmányíró. A *Tudományos Gyűjtemény* 1821. évi IV. kötetében jelent meg *Mi az oka, hogy Magyarországban a' Játékszíni Költő-mesterség lábra nem tud kapni?* című értekezése. Erre célzott Pápay Sámuel az előbb idézett levelében, ezt méltatta egy bizonyos Kovács Sámuelnek *Katona Józsefre* című epigrammája a folyóirat *Szép-literaturai Ajándék* című mellékletében: „Játék-színiünkért Katonánk meg küzde vitézül; / Győzzön meg Magyarim! fegyvere benneteket!”⁷

Tanulmányában Katona a magyar drámaírás elmaradottságának a következő okait sorolja: az állandó, megbecsült és támogatott színház hiánya, a „nemzeti dicsekedés” eluralkodása, a „nyomtatásbeli szűkség”, a cenzúra „kaszabolása” meg a hozzáértő bírálat hiánya. Szót ejt végül az író munkára serkentő jutalomról is. Ebből a részből kecskeméti ügyésszé való megválasztása kapcsán ezt szokták idézni: „ha a' Madár láttya, hogy hasztalan esik füttyürézése, élelméről gondolkodik, és – elhalgat.” Fontosabbnak tartom, ami utána következik, s amit talán már megjutalmazása után toldott a korábban írt szöveghez: „A' Jutalom az Érdemnek következése. az Író mutassa meg elsőb mit, és a' Haza megfogja mutatni miként jutalmaztasson.” A tanulmány zárómondata pedig így hangzik: „Csak egy Órát a' mindenhatóságból! és mást semmit csinálnánk, mint egy új Babilon' tornyát, melynek első talpkövénel a' Világnak minden Nyelvei egybe- (beléd magyarba) zavarodnának!!!”⁸ Emlékezetünkbe idézi ez a mai olvasó számára szélsőséges indulatú fogadalom azt a hét esztendővel korábbi, amelyet *Ziska* című drámája elé írt Katona: „Ó Magyar! néked szentelem minden Betűimet,

3 Trattnerről: Kritikai 2001, 74 Valószínűleg korrektorként foglalkoztatta Katonát, ezt tanúsíthatja *Házi jegyzékem* című bevételi naplójának 1820. január 15-i bejegyzése: „Corrigáltam és nyertem érte 50 ft”. (Uo. 131.) Szerzői honoráriumként néhány példányt kaphatott, úgy, ahogy a magyar drámaírás akadályairól szóló tanulmányában írta a kiadóról: „elég áldozat az tőlle, ha az ingyen kapott Darabot kinyomtatatta, és az esztendőig izzadozó Író egy két Nyomtatvánnyal kifizeti”. (Uo. 73.)

4 Kritikai 1983, 515.

5 Kritikai 2001, 90, 224–225.

6 Kazinczy Ferenc *Levelezése*, XVII., 499.

7 Idézi Hajnóczy 53.

8 Kritikai 2001, 78.

néked mind azt, a' mit Lelkem (bár erőtlen szárnyakkal) kegyes Megítélésed eleibe repíthet: ajándékozz meg engemet azon szerentsés érzéssel, hogy midőn Munkámat olvasod, ezt képzelhessem tölled hallani: »egy 21 esztendőű Ifjú is igyekszik azon földi Paraditsomba – hogy Magyarának esmértessen; és édes anyai nyelvét tehetsége szerént előlmozdítani izzadoz«.⁹ Fordulópontja volt Katona életének 1813 augusztusa: jurátusként, „királyi táblai jegyző”-ként ettől fogva nem léphetett színpadra; fordulópont volt 1820 novembere is: kecskeméti ügyészként elszakadt a már irodalmi központnak számító fővárostól. Ígéretet tett azonban mindkét alkalommal arra, hogy nem hagy fel az irodalmi munkássággal. Erre biztatta 1820 novemberében a kecskeméti elismerés, jutalom is. Lehetősége azonban beszűkült.

Sok időt és energiát követelt az alügyészi, majd 1826-tól a főügyészi munka, amelynek a javadalmazása viszonylag szerény volt. Az ügyészi hivatalnak a tanácshoz intézett egyik beadványában ezt olvassuk: „a' Fiscalis tsekélyen fizettetőén Hivatalos munkálkodásának, és személyes Autoritassa [tekintélye] rövidségével magát prokatorokodásból táplálni kéntelen.”¹⁰ Vagyis az ügyész rászorult arra, hogy ügyvédi tevékenységet is folytasson. Mint Katona Házi jegyzékéből, bevételi naplójából kiderül, jövedelmének nagyobb része évről évre ügyvédi munkájából származott.¹¹ Ennek a nagy részét pedig „anyagi gondok közt élő szülei és testvérei támogatására fordította”.¹²

Vadásznaplója (A' Vacszi Vadász Társaság' csötörtökölhetetlen Protocolluma) meg leánycsúfoló versezete (Kiáltó-Szó A' Ketskeméti Szűzek és Leányokhoz)¹³ – ha ez utóbbit valóban ő írta is – nem tekinthető írói tevékenysége folytatásának. Édesapja szerint „terhes hivatalától üres óráinak haszonnal való eltöltése végett” városának a történetével foglalkozott.¹⁴ A Tudományos Gyűjtemény 1823. évi IV. kötetében jelent meg A' Kecskeméti Pusztákról című, Pusztaszerről szóló tanulmánya. Félbemaradt, a címében megjelölt tárgyáig el sem jutó történelmi művét nagyobb részben vagy egészében még Pesten írta, Szabados Kecskemét Alsó Magyar Ország Első Mező Várossa Történetei címmel édesapja adta ki 1834-ben. A Pesten, Trattner-Károlynál megjelent kiadást 131 előfizető tette lehetővé.¹⁵ A Pusztaszerről szóló tanulmány bevezető része meg az id. Katona által kiadott kötet Elő-beszéde közötti hasonlóság azt valószínűsíti, hogy 1823-ban Katona elővette, folytatni akarta várostörténetét.¹⁶ Erre azonban nem került sor.

A vicefiskális föltehetően irodalmi terveinek feladása után, 1824 táján tagolódott be Kecskemét úri társaságába: ekkor lett a vadásztársaság jegyzője, ekkor vett részt bál rendezésében, a kecskeméti úri családok leányaival való ismeretségéről tanúskodó, említett leánycsúfoló ajánlásának kelte pedig 1826. február 19.¹⁷ A város vezetőivel való kapcsolata azonban aligha lehetett harmonikus. A XIX. század elején egyre növekedett az ellentét a

9 Katona József *Összes művei*, 1959, I., 86–87. Helyesírása az OSZK Színháztörténeti Osztályán található kézirata (Id. Katona József másolata) szerint.

10 Kritikai 2001, 253.

11 Uo. 256.

12 Hajnóczy 32.

13 Kritikai 2001, 91–101. és 153–163.

14 Kritikai 2005, 162.

15 Fölsorolásuk a kötet 141–145. oldalán: nagyrészt kecskemétiiek: városi tisztviselők, ügyvédek, papok, tanítók, továbbá rokonok meg Katona egykori kliensei és hozzátartozói. Megtalálható köztük az akkori főbíró, jegyző, több céh, a Katonától állítólag feleségül kért Végh Franciska és a Petőfi rokonaként ismert Rhúz Mihály is.

16 Lásd *Kérdőjelek* 79–81.

17 *Szives Ajándék* in Kritikai 2001, 153.

vagyonukat gyarapító gazdagok meg a nyomorúságba süllyedő szegények között. „A földek szabad adásvétele lehetővé tette a gazdaságilag erősebb egyedek földfelhalmozását a középréteg rovására s hogy az így vagyonát vesztett, nincstelen sorba süllyedt elemek munkaereje biztosítsék, a városi vezetőség munkára, szolgálatra kényszerítette őket, – súlyos büntetés terhe mellett.”¹⁸ „... az igencsak korrump városvezetés nem törekedett arra, hogy a súlyos társadalmi feszültségeket valamilyen formában feloldja, orvosolja. ...Így a városban mind élesebb ellentétek nemhogy megszűntek volna, hanem tovább fokozódtak.”¹⁹ Az elszegényedést Katona családja életében is tapasztalta; ez is, igazságérzése is a szegények mellé állította. 1822-ben megfogalmazta „a nyomorúság igája alatt szenvedő Ketskeméti szegény sorsú Köz népnek” feliratát Koháry herceghez, a város földesurához, védelmét kérve a magistratus visszaéléseivel szemben.²⁰ „A szegényekkel, a miije volt, szívesen megosztá; ügyeiket díj nélkül elvállalá s lefolytatá.”²¹ Megtévedt szegényekkel szemben a törvény szigorát enyhíteni igyekezett,²² gondoskodni kívánt a rabok jobb élelmezéséről is.²³ Ha a város vezetői elolvasták volna a *Bánk bánt*, benne Tiborc panaszát, gondolhatták volna, hogy a megjutalmazott Katona a társadalmi ellentétekről másként vélekedik, mint ők.

Ha felhagyott is az írással, drámaírói múltja elkísérte Katonát Kecskemétre. Egy vándorszínházrészlet 1826-ban bemutatta Kecskeméten a *Monostori Veronkát*, a *Ziskát* meg a *Hédervári Czecciliává* átdolgozott *Aubigny Clementiát*, egy másik társulat még abban az évben *Istvánját* is.²⁴ Ezekre az előadásokra azonban aligha figyeltek fel az immár főügyész-szé előlépett szerző hivatalnoktársai.

A város úri közönsége nem látogatta a vándortársulatok előadásait. Talán nem is a színészek, a színjátszás lebecsülése tartotta őket vissza. Inkább az, amit Katona 1826-ban kelt színházépítési javaslatában olvasunk. „...mikor egy vagy más Játzó Társaság ...nálunk megjelen... kéntelenek vagyunk olyan Zugokba betérni, a hová külömben betekinteni se volna kedvünk, és a hol az öszvefojtottság végett egészségünket is kotztkáztattjuk.” Mint ismeretes, a Tanács nem fogadta el Katona javaslatát arra, hogy ennek az áldatlan állapotnak a megszüntetésére alakítsák át színházzá a város közepén (a mai Arany János utca Szabadság tér felőli torkolatában) álló mészárszéket.²⁵

Katona utolsó hónapjaiban új élet kezdésének szándéka is, a haláltól való félelem is föllelhető.

Kifizette az apja adósságait, a tőle megvásárolt házat felújíttatta, majd az egyik öccsére íratta, másik öccsére szőlőt, házat hagyott.²⁶ Házat szeretett volna venni vagy bérelni magának is.²⁷ A családjának áldozott évek után mintha szerette volna megkezdeni a maga életét. Harmincnyolcadik évében járt.

18 Révész László: *Kecskemét harca a beköltözött nemesekkel a 18–19. században*. Kecskemét, 1956, 37.

19 Iványosi-Szabó Tibor: *Kecskemét a kései feudálizmus korában*. In *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét, 2002, 563.

20 Kritikai 2001, 111–112.

21 Horváth XII. Itt említhetem, hogy Katona volt az ügyvédje a kórházépíttető, a szegények segítésére nagy összeget hagyó Czollner Mihály férje végrendeletét végrehajtó özvegyének. Lásd Kritikai 2001, 121., 251., 258.

22 Csányi 20.

23 Kritikai 2001, 126–128.

24 Joós 19., 20.

25 Kritikai 2001, 102–104., 232–234.

26 Miletz 16–18., Hajnóczy 32.

27 Kritikai 2001, 105.

Barátjának vagy testvéreinek 1830 újév napján állítólag ezt mondta: „*ebben az esztendőben Malakiás napján megházasodom, vagy sok pénzt nyerek, vagy meghalok.*” Végrendelkezett a gyűrűjéről; nem tudjuk, kinek szánta, holtában kit kívánt eljegyezni vele.²⁸ Beteljesült jóslata, gyűrűjének a visszautasítása, hirtelen halálának a körülményei, a szóbeszéd arról, hogy egyik vádlottjának az átka fogott rajta, meg az, ami a halála után történt, részleteiben már kideríthetetlen komor eseménysorra álltak össze.

Malakiás napja: április 15. 16-án délután öt óra tájban halt meg a régi városháza kapujában, azon a helyen, ahol most az emléktáblával jelölt kettétört kő áll. A főbíró még aznap délután lepecsételtette íróasztalának fiókját lakásán is, hivatalában is. Az úriszék tárgyalása másnap folytatódott, gondoskodni kellett az ügyek továbbviteléről? Gyanakodtak valamire? Édesapja kérte, hogy abban az évben még föl nem vett ügyészi fizetésének megfelelő hányadát utalják ki. Megtagadták. Kölcsönpenzen temették el.

A publikált iratokból nem állapítható meg pontosan, mikor fedezték fel, hogy a főügyész által kezelt bitangkasszából (az elbitangolt jószágok után fizetett pénzből) egy bizonyos összeg hiányzik. E hiány meg egy másik, korábbi tartozás fedezésére a Katona fiókjában talált pénz meg a követeléseit tartalmazó iratokban szereplő összeg nem volt elegendő, ezért sor került az utána maradt szőlő elárverezésére is. Ezt a testvérei vették meg.

Hivatali titkókként intéződhetett volna el ez a kínos ügy, ha az apja nem kereste volna új meg új beadványokkal a fia igazát. Katona életrajzírói sem foglalkoztak volna vele, ha ezek a beadványok nem kerültek volna a nyilvánosság elé.²⁹

A *Hasznos Mulatságok* című lap 1830. évi, II. félévi 26. számában S. I. aláírással vers jelent meg *Nemes Katona József Ur' (több Játékszini Darabok szerzője) szabados Kecske-méth Városa szeretett Fő Ügyvédjének halálára* címmel. Hornyik János szerint Széles József városi tanácsnok volt a szerzője. Nem lehetett: Széles Katona előtt halt meg, 1829. november 21-én. Hajnóczy Iván Simonyi János tanácsnoknak tulajdonította a verset, én úgy gondolom, hogy Sipos Imre kecskeméti ügyvéd, később főiskolai jogtanár lehetett a szerzője.³⁰

Az 1820-as évek második felétől Mátyási József volt Kecske-méth ismert és ünnepelt költője. Tanúsítja ezt *Viskói uradalom, vagyis a házam Kecske-méteken* címmel 2003-ban kiadott kötete, amely 1800 és 1841 között írt kiadatlan verseit tartalmazza, többek közt ismert kecskeméti személyekhez szólókat. Nincs nyoma, hogy tudott volna Katonáról vagy Katona róla. Annak sincs, hogy Nemes András ügyvéd, Kelemen László szintársulatának egykori tagja, akinek 1829-ben színműve jelent meg, kapcsolatban állt volna Katonával. Nagy István, a református kollégium tanára kecskeméti írókat bemutató, a *Tudományos*

28 Miletz 79, Gyulai Pál: *Katona József és Bánk bánja*. Bp., 1883, 175. Noha Miletz könyve később jelent meg, az ő szövege a korábbi: Gyulai felhasználta 1865-ben Arany Jánoshoz eljuttatott kéziratát. (Lásd tőlem: *Gyulai Pál és Miletz János*. Forrás 2008, 1. sz., 82–83.) A kettőjük előadása közötti eltérésről, a „*szíve választottjának*” eljuttatott és visszautasított gyűrűről: *Kérdőjelek* 96. Miletz forrása Katona Sándor elbeszélése lehetett. A halál előérzete (szívpanaszok) kiegészülhetett a nősülésről és a meggazdagodásról való tréfálkozással.

29 Miletz (82–96) azonosulva Katona József apjának meggyőződésével, beadványait közölve foglalkozott a bitangkassza ügyével, Hajnóczy (46–50) a Tanács eljárásának jogszerűségét bizonyítva. Waldapfel József megítélése szerint „*A régebben sokat emlegetett »bitang-kassza« ügyét Hajnóczy Iván tisztázta: sem K. nem követett el szabálytalanságot, sem a város kegyeletsértést, mint Miletznek az érzékeny apa beadványait egyoldalúan ismertető közléséből látszott.*” (*Katona József*. Bp., 1942, 200.) Kétségeink azonban továbbra is lehetnek arról, hogy fiának minden kért iratát kézhez kapta-e az apa. Bevételi naplóját például csak hibás másolatban. (Lásd Kritikai 2001, 131–150., 255–258.)

30 Hajnóczy 53–54. A *Kecske-méti életrajzi lexikonban* Simonyi is, Sipos is szerepel, Szinyei József *Magyar írókjában* csak Sipos.

Gyűjtemény 1823-i VI. kötetében megjelent írásában említette Katonát, *Bánk bánját* és dramaturgiai tanulmányát, de jelentőségét már csak azért sem érzékeltethette, mert csak nevek és művek felsorolása volt a célja. Szokolay Hártó János asztalosmester, festő és költő 1846-ban azzal dicsekedett, hogy Katona felhasználta az ő kéziratban akkor már meglévő verses krónikáját várostörténete írásához.³¹ Fölmerült az a kettőjük közötti szorosabb kapcsolatra utaló föltételezés is, hogy ő festette Katona első, elveszett arcképét.³²

Katona nem a *Bánk bán* költőjeként, hanem Kecskemét hallgatója, „percegős pennájú” ügyészeként halt meg. Városában anekdoták tartották fenn úgy-ahogy az emlékezetét, bár lehetséges, hogy ezek akkor keltek szárnyra, amikor *Bánk bánja* már figyelmet keltett íranta.³³

1833 és 1836 között bemutatták Kassán, Kolozsváron, háromszor Budán, Debrecenben és Miskolcon, de csak 1839-i pesti előadása³⁴ után kezdtek figyelni a *Bánk bánra*. „Egyetlenünk a maga nemében” – írta róla Erdélyi János. Elpanaszolta azonban azt is, hogy szerzőjére nem emlékeznek sem a fővárosi színházlátogatók, sem a kecskemétiiek. Egy fiatal kecskeméti ügyvédől azt hallotta, hogy Katonát „nevériül is alig ösmerik”. Mégis szülővárosából remélt tudósítást az életéről. Kérésére-kérdésére válaszolt Csányi János Katona-életrajza.³⁵

Csányi 1820 és 1826 között főügyészként Katona hivatali főnöke volt. Az életrajzból kiderül, hogy egyben barátja is. A késői olvasó számára, aki Katonában a drámaköltőt látja, hiányzik ebből az emlékezőszerű életrajzból az írói tevékenység részletesebb ismertetése. Fölsorolja ugyan Könyves Máté 1834-ben megjelent *Játékszíni koszorújára* meg Katona apjától nyert értesülésére hivatkozva – hiányosan – a drámáit, anélkül azonban, hogy a nyomtatásban megjelent *Bánk bán*t kiemelné közülük. Nem olvasta? Nem beszéltek róla? A *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent tanulmányairól meg az *Aurorá*ban megjelent verséről szót sem ejt. Viszonylag részletesebben (három hosszabb mondatban) ismerteti az apja által kiadott történelmi művét. Ezt Kecskeméten többen olvasták, bizonyára Csányi is, bár a neve nem szerepel az előfizetők jegyzékén.

Erdélyi még az életrajznak a *Társalkodó*ban való megjelenése (1840. május 27.) előtt levelet írt Csányinak. Ez a levél ugyan nem maradt ránk, de ismerjük a dátumát (május 25.) és a tartalmát Csányi június 5-én kelt válaszából. Ebben arról írt, hogy levelének vétele után magához hívatta Katona apját, s elmondta neki, hogy Erdélyi a Tudós Társaság támogatásával ki akarja adni fiának kéziratban föllelhető műveit. A hetvenkettedik évében járó idősb Katona Józsefet könnyekig meghatotta ez a hír. Azt remélhette, hogy megvalósul az ő hat évvel korábbi terve, a történelmi mű kiadása után ugyanis eljuttatta a *Monostori Veronka*, a *Ziska* meg a *Jeruzsálem pusztulása* általa készített másolatát a Trattner-nyomda örökösének, Károlyi Istvánnak. Tőle Döbrentei Gáborhoz, a Pest megyei színház akkori igazgatójához, a Tudós Társaság titkárához kerültek ezek a kéziratok. Ígéreteket kapott kiadásukra is, megvételükre is, de nem történt semmi. Most újra fölcshellant a remény. Fölhatalmazta Erdélyit fia bárhol föllelhető kéziratainak a kiadására, s elküldte neki

31 Szokolay Hártó János: *Szabadalmas, Kecskemét városának történetirati ismertetése*. Kecskemét, 1846, VII.

32 Sümegei György: *Katona József múlt századi arcképei*. Cumania VI. (1979), 122.

33 Hornyik János: *Adomák Katona József életéből*. In *Emlékkönyv Hornyik János halálának félézázados évfordulója alkalmából*. Kecskemét, 1935, 127–129.

34 Egressy Gábor jutalomjátéka 1839. március 23-án a Pesti Magyar (későbbi Nemzeti) Színházban.

35 Erdélyi János: *Emlék Katona Józsefre. Társalkodó 1840. április 25.* Újból in *Erdélyi János válogatott művei*. Bp., 1986, 175. Erdélyi cikkére Csányi azért is fölfigyelhetett, mert ő is írt a *Társalkodó*ba: nem sokkal előbb *Kecskemét a mint van* címmel.

A borzasztó torony kéziratát. De most is csalódnia kellett: Erdélyi támogatás híján nem tudta tervét megvalósítani.³⁶

Csányi írásának utolsó bekezdésében szó esik Katona idős szüleinek a szegénységről, arról is, hogy „*derék fajok munkáját mások használják jutalom-színadarabul*”. A megjelent szöveghez egy jegyzet csatlakozik, lehetséges, hogy Erdélyitől. Javaslat ez arra, hogyan részesülhetnének a szülők fiuk munkájának a jövedelméből. „*Ez talán legczélszerűbben úgy történhetnék meg, ha a ' m. tud. Társaság egyik v. másik tagja által bold. Katona' nyomtatásra méltó munkáit összeszedetné és saját költségén ... kiadatná 's levonván a' kiadási költségeket legalább a' tiszta haszon' egy részét az élő szülőknek adatni kegyes volna; a' pesti magyar színigazgatóság pedig legalább egyszer játszandó mindenik darabja' tiszta jövedelmének felét.*”³⁷ E javaslatnak volt némi foganatja: a Nemzeti Színház 1845-ben egyik előadásának tiszta jövedelmét, 189 forint 26 krajcárt, elküldte Katona akkor már özvegy édesanyjának, Nagy Ignác is küldött 40 forintot a *Bánk bán* új kiadásáért.³⁸

Visszatérve Csányi életrajzára: nem tudjuk, ő akarta-e mentesíteni Katonát, vagy tőle, vagy az apjától hallotta-e, hogy négy hónapig rendezőként működött ugyan a pesti színtársulatnál, de a színészséget „*föl nem vállalta*”. István királyról írott drámájáról nem tudott, pedig azt 1826-ban Kecskeméten is előadták. Mikor Erdélyi egy újabb levelében arról kérdezte, azt válaszolta, hogy ilyen című darabot ő írt, be is mutatták 1818-ban Kecskeméten.³⁹

1847-ben [Toldy] Schedel Ferenc Szilády Károly kecskeméti nyomdásztól érdeklődött Katona József hátrahagyott kéziratai felől, talán Csányi hét évvel korábbi cikkétől és/vagy Erdélyi akkori kiadási tervétől indítva. Szilády Csányihoz fordult, s azt a választ kapta tőle, hogy Katonának maradtak ugyan „*Bánk bánon kívül egyéb dolgozatai is, miket ő mind átolvasott, de azokat mint ifjabb éveiben írtakat, érdek nélkülieknek találta, ugyan azért nem is törődött többé velök.*”⁴⁰

Miután az ország minden jelentősebb városában színre került már, 1847. október 14-én Kecskeméten is bemutatták a *Bánk bánt*: Góts Ede társulata Király Sándor 1833-ban épült színháztermében (a mai Malom Központ közepe táján). A címszereplő, Komáromy Alajos meghívta az előadásra a költő akkor még élő édesanyját és két öccsét. Nem fogadták el a meghívást.⁴¹ Nemcsak azokra haragudtak, akik – meggyőződésük szerint – méltatlanul bántak halála után a család büszkeségének, a főügyésznek az emlékével. Sértődöttségükben távol tartották magukat azoktól is, akik a költőt ki akarták emelni a feledésből. Katona Sándor mondta el már 1860 után Miletz Jánosnak: „*... midőn ... híre mindinkább szárnyra kelt s egyik-másik előbbkelő városi tisztségviselő kérdezősködött a költő élete vagy hátramaradt iratai felől, a család rideg, zárkózott maradt s mindig elutasító válasz volt a felelete.*”⁴²

Jobban ismerhetnénk Katona József életét és több műve maradhatott volna ránk, ha a családja nem zárkózott volna el az érdeklődők elől. Bizonyos azonban az is, hogy műveinek a megőrzéséért az édesapja tett legtöbbet. Már életében figyelmesen másolgatta diribdarab papirosokra írott műveit.⁴³ Halála után kiadásukra törekedett. Nem rajta múlt, hogy

36 T. Erdélyi 63., 65.

37 Csányi 22.

38 Horváth XIV.

39 T. Erdélyi 64.

40 *Kérdőjelek* 23–25.

41 Joós 30.

42 Miletz 87.

43 *Kérdőjelek* 19–22.

csak Kecskemét története jelenhetett meg, talán az sem, hogy a cenzor vagy a cenzúrára való ügyelés miatt az is töredékesen.⁴⁴ *Jeruzsálem pusztulását bizonyára elő is akarta adatni, erre vall a megismételt cenzori engedély: „Érdemesnek találám a játék színi előadásra, 1833. Bálinth Antal sk. Piárista Szerzetbeli Pap”.*⁴⁵

Idősebb Katona József fiának a teljes életművére ügyelt. Kultusza – Kecskeméten Horváth Döme révén – erőre kapott a későbbiekben, de csak a *Bánk bánra* korlátozódott. Erről azonban már egy következő fejezetnek kell szólnia.

(Folytatjuk)

Rövidítések

Csányi – Csányi János: *Katona József. Társalkodó* 1840. május 27. Újból in *Katona Emlékkönyv*. Kecskemét, 1930, 19–22. Az idézetek ebből.

Hajnóczy – Hajnóczy Iván: *Katona József Kecskeméten*. Kecskemét, 1926.

Horváth – Horváth Döme: *Katona József életrajza*. In Katona József: *Bánk-bán*. Kecskemét, 1856, V–XVI:

Joós – Joós Ferenc: *A vándorszínésztől az állami színházig. Kecskemét színészetének krónikája*. Kecskemét, 1957.

Kérdőjelek – Orosz László: *Kérdőjelek. Egy Katona-kutató töprengése*. Balassi Kiadó, Bp., 2007.

Kritikai 1983 – Katona József: *Bánk bán*. Kritikai kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp.

Kritikai 2001 – Katona József: *Versek, tanulmányok, egyéb írások*. Kritikai kiadás. Balassi Kiadó, Bp.

Kritikai 2005 – Katona József *Történelmi művei*. Kritikai kiadás. Balassi Kiadó, Bp.

Miletz – Miletz János: *Katona József családja, élete és ismeretlen munkái*. Hornyánszky Viktor, Bp., 1885.

T. Erdélyi – T. Erdélyi Ilona: *Katona József műveinek első kiadási tervéről*. Forrás 1991, 11. sz. 59–65.

44 Uo. 101–106.

45 Az OSZK Színháztörténeti Osztályán található kéziratán. Arról a föltevésről, hogy az 1834-ben megjelent történelmi művet is cenzúrázta Bálinth: *Kérdőjelek* 102.

Bogdán László

Vaszilij Bogdanov

Vaszilij Bogdanov (1895–1982) méltatlanul elfelejtett orosz költő életművének jelentékeny része egészen a legutóbbi időig lappangott, de aztán előkerültek a költő füzetei, és unokája, Tatjana Bogdanova, a harvardi egyetem szlavisztikai tanára megkezdte a szentpétervári, szibériai és amerikai füzetek anyagának közreadását, magyarázó jegyzetekkel természetesen, amelyek sokat elárulnak a korról és a váltakozó irodalomfelfogásról, s arról is, hogy milyen kevéssé értjük a sztálinizmust, irodalmáról és kényszerhelyzeteiről nem is beszélve. Az arisztokrata katonacsaládból származó Vaszilij Bogdanov – unokája már dolgozik biográfiáján is – Párizsban kezdte pályáját, a tizes években két kötete is megjelent (*Úvegvilág*, 1917, *Árnyak délutánja*, 1919), 1916-ban vette feleségül Léna Nyezvanovát, a neves költő unokahúgát, az ismert pétervári belgyógyász kisebbik lányát. Noha szüleik már nem éltek (édesapja tüzértábornokként a galíciai fronton halt hősi halált, édesanyjára a lázadó muzsikok gyújtották rá a kastélyt, apósát részeg vörösgárdisták lötték le a nyílt utcán, anyósa a tizennyolcas spanyolnátha áldozataként halt meg... „*A család körül – Andrej Belij szerint – körözött a halál fekete madara!*”), Bogdanov és felesége a húszas évek elején mégis, barátaik kifejezett ellenkezése dacára is, úgy döntött, hazatelepszik. Szentpéterváron 1924-ben még megjelent egy verseskötete (*Orosz ábrándok*), de hamarosan a gonosz, rosszindulatú támadások keresztüzébe került, s az irodalom peremére sodródott, verseit nem közölték, Dumas, Victor Hugo, Verne és Walter Scott regényeinek fordításaiból élt, s következő könyve, *A szuzdáli harangok* negyven év késéssel, 1964-ben, a hruscsovi olvadás utolsó pillanatában jelenhetett meg, alaposan kiherélve, ami el is vette a költő kedvét a további próbálkozásoktól, ezután már csak íróasztalfiókjának írt... Utolsó éveinek nagy élménye egy különös amerikai utazása volt... Imádott leánya, Tanya, még az ötvenes évek elején ment férjhez a moszkvai amerikai követség harmadtitkárához és távozott az Egyesült Államokba, de a költő útlevélkérelmét következetesen visszautasították, míg kevéssel halála előtt, 1979-ben mégis kiengedték, s néhány felejthetetlen hónapot töltött Berkeleyben, megismerkedett Milosszal és Robert Lowellel, mindketten kiálltak versei mellett, s az orosz kiadást jóval megelőző angol és lengyel válogatások utószavait is jegyezték... Mi most a Tatjana Bogdanova gondozta kritikai kiadásból válogatunk, de szándékunkban áll Bogdanov egész hozzáférhető életművét s unokája életrajzát is lefordítani...

A fordító

Arcok a forradalmi Menetoszlopból

részletek

23. Zamjatyin

*Tejüveg burák. Lámpafény.
Elmúló alkalmak egén,
foszforeszkál, pulzál, zölden
villódzva tűnik a remény.*

*Változó helyek árnyai,
nem tudnak múlttá vállalni,
a didergő bűnösöket
ki fogja itt megváltani?*

*Hogyan szabadíthatjuk meg
a bűntől a bűnösöket?!
Elvesszük a szabadságuk,
elvesszük emlékeiket.*

*Felesleges a sok álmuk,
lecsupaszítjuk világuk.
Minek az önérzékelés?
Örökös önmarcangolásuk?*

*Felesleges önkeresés,
tesze-tosza semmittevés,
elemzés, önmarcangolás?
Hova vezet ez az egész?*

*Falanszterbe záratjuk őket,
rettegő magakeresőket.
Egy steril világot teremtünk.
Megnyugtathatjuk végre őket.*

*Ha nem tudják, hogy kik is voltak?
Végtelen félálomba hullnak.
Megnyugszanak a buborékban.
Nem várják, hogy mit hoz a holnap.*

*Élnek a végtelen jelenben
Nem gondolkodnak örökléten
Kioltottuk egyéniségük,
lebegnek híg, áttetsző fényben.*

24. Solohov

*A parti füzes megreteg.
A bokrok erőtlen,
reszkető, meztelen szüzek.
Vetkőztető fényben*

*dideregnek. A dobogás,
akár a folyó, árad.
Robogás, patkócsattogás
veri szét a tájat.*

*Lovas kozákok érkeznek,
megállanak a parton.
A napsugarak belevesznek
árnyakba. Az alkony*

*puhán, hull rájuk, könnyedén.
Elmosódik az arcuk.
Nincs menedék. Nincsen remény.
Véget ér a harcuk.*

*Csattognak a závarzatok.
Dühödt hóhéraik,
öldösik a kozákokat.
Torkolattűz vakít.*

*Találgathatjuk kik voltak?
Vörösek? Fehérek?
Most temetetlen halottak,
fejetlen énekelnek.*

*A győztesek megvetően
árba rugdalják őket.
Tetemeik vad zúgóban
várják az öröklétet.*

*De érzek újabb csapat,
hullnak a győztesek.
A csendes Don vértől dagad,
úsznak a tetemek.*

*Fellobbannak az őrtüzek,
síró füzek megett.
Lassan összekeverednek
győztesek, vesztesek.*

25. Bergyajev

1.
*„Én azonban mindig is ellenálltam az elidegenedésnek
és az exteritorizálódásnak, meg akartam maradni
a magam világában, s nem akartam feltárni azt.
Olyan lénynek éreztem magam, aki nem ebből a világból
származik, s nem ehhez a világhoz alkalmazkodik.
Nem gondoltam, hogy jobb volnék a többi embernél,
akik ebben a világban vertek gyökeret, sőt néha
úgy véltem, hogy rosszabb vagyok náluk.
Kínzó érzés volt a környezet, mindenféle csoportosulás,
irányzat, párt idegensége. Soha nem tudtam elfogadni,
hogy bármiféle kategóriába soroljanak, sohasem
éreztem magam a középszerű élet megtestesítőjének.
A magam számára is sok minden idegen bennem...*

2.
*Egyedül vagyok. Hallgatók.
A hold az éjbe lemerül.
Hajdanvolt víg majálisok
körül sűrűsödik az űr.
Már körülöttem gomolyog.
Oroszhon homályba tűnik.
Hallom, hogy perceg a homok.
Rettentő sok van reggelig.
Ha elaludnék, fennsíkon
bolyonghatnék. Sütne a nap
Követhetne az idegen,
hogy elrabolja arcomat?
Vagy őt is foglyul ejtenék*

*saját esztelen vágyai?
Arctalan árnyék katonák,
az úr homályos árnyai?
Tudom már ő is én vagyok,
örökre megvakult tükör.
Nem látom meg a fennsíkot.
Elér az úr. Mélyül a kör.*

26. Varlam Szalamov

A láger a halál váróterme.

*Futóhomok, futóhomok.
Nem hittem, hogy hazajutok.
Nem hittem, hogy megmaradok.
Futóhomok, futóhomok.*

*Váróterem Kolimában.
Tél múlik, tél jön, ismét nyár van.
Felszállnak a repülőgépek.
Meggöttetnek a szövetségek.
Elszakadnak a kötelékek.
Csapdára csapda. Didergek. Félek.*

*Futóhomok, futóhomok.
Nem hittem, hogy megmaradok.
Nem hittem, hogy mégis túlélem,
Ki a hibás? Kié az érdem?*

*Váróterem Kolimában.
Ősz múlik, ősz jön, ismét nyár van.
A vonatok már nem is járnak.
A repülők fel nem is szállnak.
A hajók is lehorgonyoztak.
És a hírnökök, akik futottak,
hogy a hírt hozzák,
ők is leálltak!
Nem beszéltek, csak félreálltak.*

*Futóhomok, futóhomok.
Nem hittem, hogy megmaradok.*

27. Kuprin

*Párizsban, az Új hídon is,
Szentpétervárt, Moszkvát látod.
Összekeverednek benned,
sírások, nők, kacagások.*

*Ez a párizsi sikátor,
moszkvai zugokat idéz,
Az a féllábú nyomorék,
Pétervárról, mióta néz?*

*Az a parókás, karcsú dáma,
a Nagy Színház páholyából
szökött az opera elé,
oroszul, franciául vádol?*

*Mi történne, ha váratlanul
döntenél s holnap hazamennél?
Talán lágerbe hurcolnának,
hiába (s kinek?) könyörögnél.*

*Száműzött vagy. Időd lejárt.
Francia égen orosz varjak
járőröznek és károgasuk
nem szűnik. Kísértőd hallgat.*

*Mögötted jár, mint az árnyékod,
követ szobákban, utcákon.
Létezik-e még Oroszország?
Vagy fikció? Ábránd? Réválom?*

*Kísértőd röhög. „Mit akarsz?
Hetven múltál. Eleget éltél.
Életed vad, iszonyú honvágy.
Haza kell menni! Kitől félnél?*

*Nem vehetnek el semmi mást,
csupán a hulló életed!...”
Állsz a Szajna parton, Arcod
a Névában nézegeted.*

28. Babel

És elment a lovas katona,
a zsitomiri kuplerájba.
Egy szőke hölgyet keresett.
A galíciai pusztákat
megülő, atlanti homályban.
Elbűvölte a képzelet.
Az emlékeit variálta.
Türelmesen várt. Hajnalig
hallatszott csengő kacagása,
de nem jött le az emeletről,
másokkal mulatózott...
Már el is felejtette volna?
Már egy másikat kapott?
Hűséget várni egy cafkától,
eléggé eszelős dolog.
Ült a faasztalnál. Ivott.
És megszólalt a balalajka.
Táncra perdültek a leányok,
és a vörös parancsnokok,
a zsitomiri kuplerájban.
Az új életünk hajnalán,
kivárt a lovas katona,
hogy mire, ő sem tudta tán?
Már nem is hallszott kacagása,
elaludt volna az a lány?

29. Ehrenburg

És Spanyolország szép volt, Ilja?
Katalán lányok, asszonyok?
A napfelkelték Granadában?
Fekete Hegyen zarándokok?

Ürömfűtől illatos sierra?
Az andalúziai borok?
Akna és lőporfüst gomolyban
a remény szédülten forog.

S te arra gondolsz, mi lesz otthon?
Ó, gyanakvások évada.

*Cellamagány jön, hallgatunk
és távolodik Nevada.*

*Ahova eljuthattunk volna,
kivárni a vizsgálatot,
ameddig megújul a párt,
és rendeződnek a sorok.*

*Ha ugyan egyszer rendeződnek?
Kinek van ideje kivárni?
New Yorkba kellett volna menni,
Nem a vonaton vacillálni.*

*Hogy elkapnak-e téged is,
elvtársaid? S ha igen, mikor?
Vagy csillapodik az örület,
a végeérhetetlen terror?*

*Ott üldögéltél a Béke
Világtanács ülésein,
ahelyett, hogy finomult volna,
egyre csak elmélyült a kín.*

*Aztán vége lett ennek is,
megírtad memoárjaid,
nem egész úgy, ahogyan történt,
de éltek az alakjaid.*

*Hisz úgy is történhetett volna,
örjöngtek agitátorok,
ahogy megírtad, kedves Ilja.
Igazán ismerted korod.*

30. Nabokov

1.

*„...lehetőfinom hálóval, üvegedénnyel, melynek alján
éterrel átítatott vatta rejlik, malasztból és sörpárlatból
készített csalikkal Nabokov egész életében pillangókra
vadászott. Mély szenvedély volt ez, de bizonyos idő-
szakokban a kenyérkereset szórakoztató módja is.”*

*„Mámorító munka, de roppantul fáradtságos,
tönkrement a látásom, szarukeretes szemüveget hordok.
Tudni kell, hogy a szervezetet, melyet vizsgálsz,
először te látod összefüggéseket találni,
melyek teelőtted senkinek sem, jutottak eszébe,
elmélyedni a mikroszkóp káprázatos kristályvilágában,
ahol néma csend uralkodik, amely tulajdon horizontjával
körülrít valóság, fehéren vakító aréna: mindez
annyira csábító, hogy képtelen vagyok pontosan leírni.”*

2.

*Lolita és a lepkék,
önfeledek, elszántak,
fityiszt mutatnak a
lopakodó halálnak.*

*Lolita nem öregszik,
perverz kamasz marad.
Éter álmából éled
a lepke áradat.*

*Mivel odaszegezték,
tűikkel hadonásznak.
Felröppennek a lepkék.
Sustorognak a szárnyak.*

*Otthagyják tárlóikat.
A szobában kerengnek.
És Lolitát imádván,
lebeg a díszkíséret.*

*Hamarosan indulnak,
átröppennek sietve
feledés sivatagán,
Lolita, s ezer lepke.*

*Nabokovot keresik,
a teremtőjüket.
És a sötétkamrában
szól az emlékezet.*

Ilia Mihály

Maurits nincs jelen, de van

Maurits Ferenc festőművész Újvidéken. Ezt a jellemzést azonnal meg is lehet változtatni: Maurits Ferenc képiro Szegeđen. A jelzöt Bányai János alapvető tanulmányából veszem, aki Mauritsot leválasztotta a hagyományos festőművész fogalmáról, a dél-kelet-európai történelem pedig kis időre és szakaszosan meg elválasztotta Mauritsot a vajdasági művész világtól, a péterváradai vártól, a Duna-parttól, az *Új Symposion* körétől (fizikailag), attól a művészeti szellemiségtől, amely nem nevezhető csak magyar művészetnek, sajátos vajdasági artisztikum sokféle irányzat, stílus és sok nemzeti jelleg egybefonódása.

Maurits Ferenc költő, versei a vajdasági magyar irodalomban nemcsak jelen vannak, hanem erős karakterrel mutatnak magára a szerzőre, a puritán szürke-fekete világ, az újvidéki „telep” hangulatát és életérzését idézik meg, olyan nyelvi leszűkítettséggel, hogy néha csak jel az, amit ír. (Verseskötetei közül a szerencsés magyarországi olvasó alig érhet el egyet-egyét, említem itt ezeket: *Telep*, 1975; *miniatűr galéria*, 1982; *Szürkület szürkületben*, 2006. Ez utóbbi az első Magyarországon megjelent kötete.) Ezeket mind Maurits rajzai, festményei illusztrálják.

1970-ben jelent meg a Symposion-könyvek 21. köteteként a *Piros Frankenstein* című albuma, melyben festményei mellett Maurits versei is benne vannak, s ennek jelentősége az, hogy a versek és a festmények egymásra utalnak, ritka pillanat, hogy Maurits a műveiről beszél, a képeiről: „egyedül érzem magam fehér lapjaim éjjel megfeketednek.” A két művészeti ág szemlélete érintkezik ebben a kötetben egymással, de nem az „Ingres hegedűje” műkedvelő rajzolgató vagy ver-seigető művész van itt jelen, hanem mindkét művészetet megszenvedő, egyen-súlyban tartó alkotó beszél a könyvből. A *Piros Frankenstein* nagyon ritka kötet, könyvészeti különlegesség.

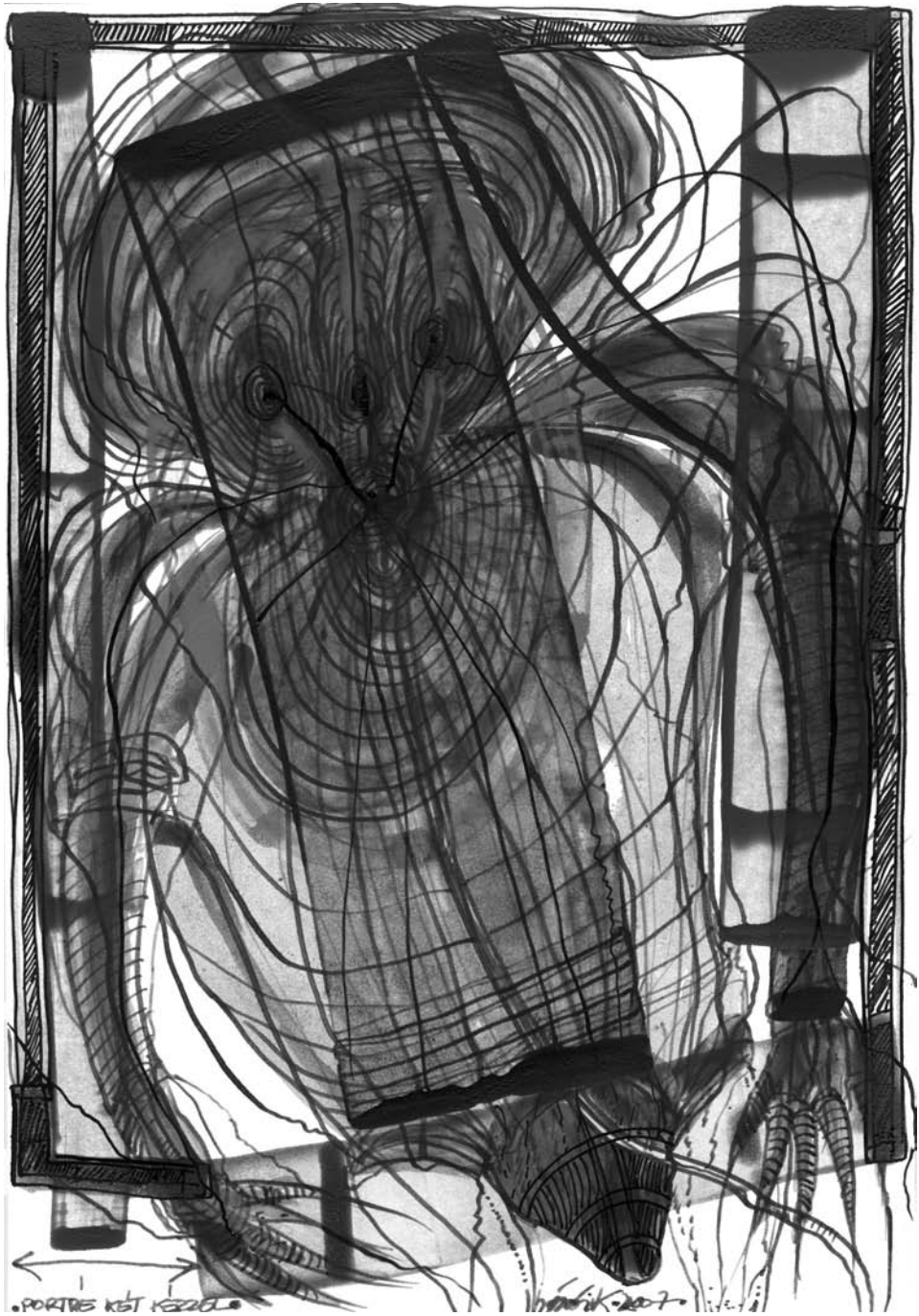
Maurits Ferenc könyvtervező. Az újvidéki Forum Könyvkiadó virágkorának könyveit és a Symposion könyvek sorozatát is ő tervezte. Könyvtervei színvo-nalban és mennyiségben is a magyar könyvművészet legjobb teljesítményei közé tartoznak. A külföldi magyar könyvtermésben a kolozsvári Deák Ferenc (teljesen más stílusú, de ugyanolyan értékes) könyvművészete mérhető hozzá. Maurits volt az *Új Symposion* és a szerb *Polja* művészeti szerkesztője is, mindkét laptervet azóta is sok más folyóirat szerkesztésében, kiadásában ismerhetjük föl. Maurits laptervezésében a két irodalom szoros vajdasági kapcsolódását is szemlélhetjük.

Erről, talán a bekövetkezett déli háborús események és a politikai változások miatt is, nem esik mostanában szó.

De a vajdasági magyar irodalom történetét nem lehet megérteni az ilyen kapcsolódások nélkül.

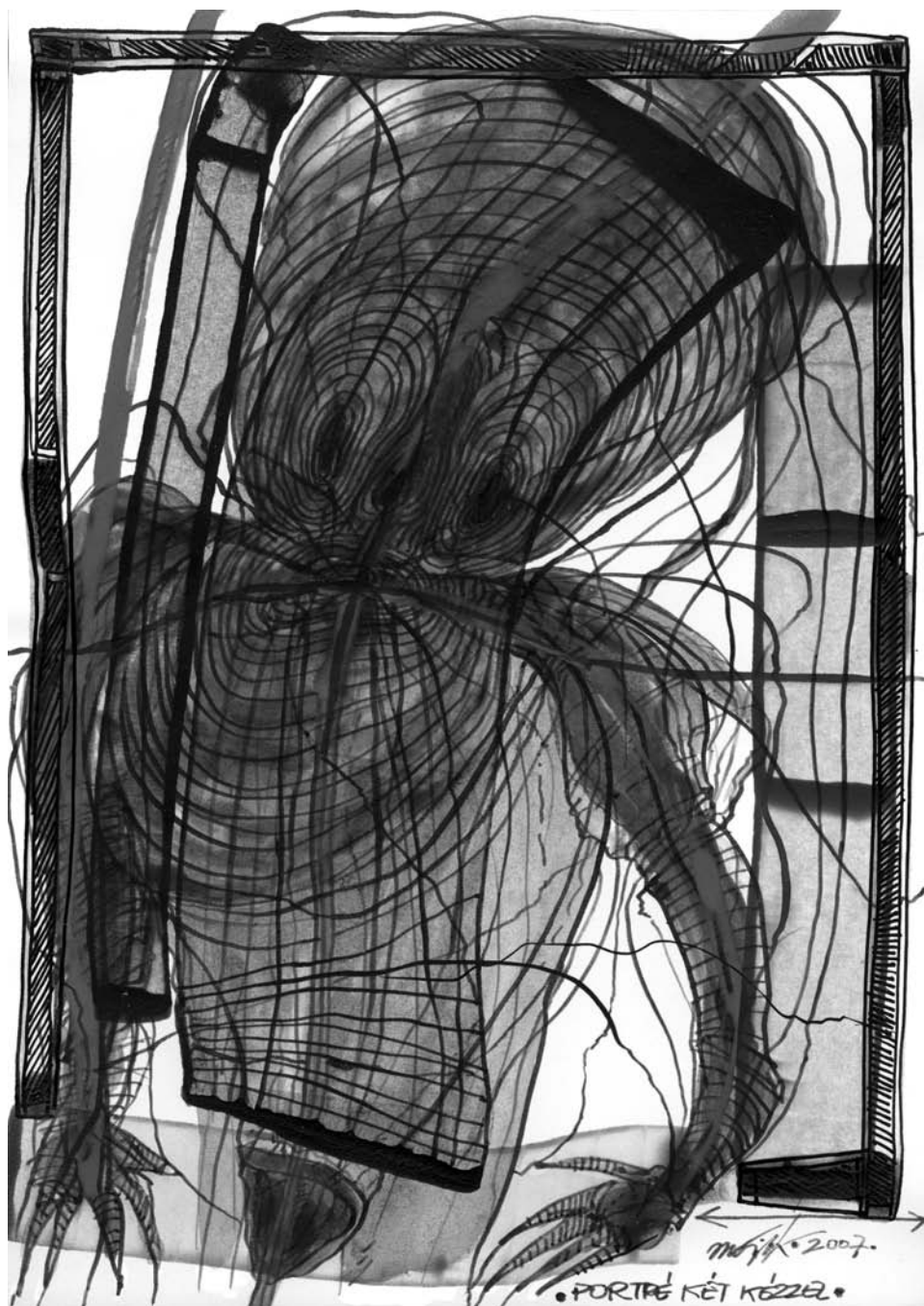
Maurits, a „képíró” több magyarországi kiállításon szerepelt, ennek ellenére igazán nincs jelen a magyar képzőművészeti életben, csak a legtájékozottabb figyelők, érdeklődők vannak tudatában annak, hogy nagyon jelentős alkotó művei a „móriják” jelzésű képek. Az itt közölt portrék egy portrészorozat néhány darabját adják. Maurits általában nem képben gondolkodik, hanem sorozatban, a kép egy nagy variáció darabja, finom, alig észlelhető változatok sorából áll a kép, de nem egymagában, hanem a változataiban. Ilyen sorozata van a kenyérről, arckép-fej sorozata 1993-ban a Budapest Galériában megrendezett kiállítása, a *Balkáni mappában* (1997) a címadó sorozat mellett a Danilo Kiš emlékére, a Párizsi napló, a *Boszniai látképek* sora, a Sinkó Ervin emlékére készült képek, és több más is, amelyekről csak hírt vehettem, de látni nem láthattam azokat. A 2008-ban készült portrészor, melynek néhány darabját most a *Forrás* közli, Maurits művészetének jelenlegi karakterét mutatja. Bár az régi módszere, hogy képen a fej, az arc részei kerülnek a centrumba, a szem, orr és a száj a sorozatokban finom változatokkal különbözik, alakul, mint itt is.

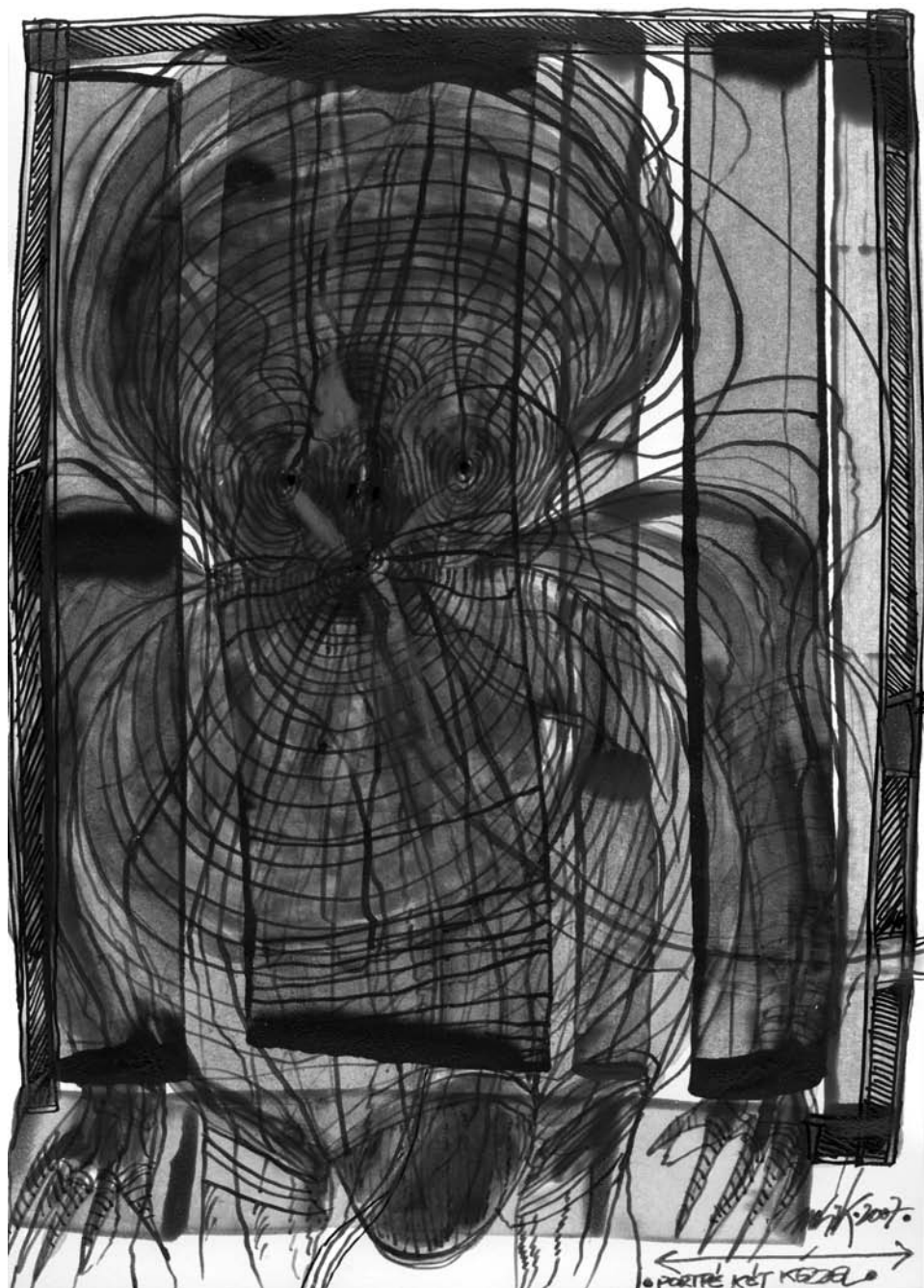
A portrét itt el-elfedik a kezek, melyek a furcsán haladó színes vonalak fölött mértani alakzatban, számban hol növekszenek, hol csökkennek. Maurits képein az arc a szenvedés kifejezője, gyakran az állati (féregi) létre szorított ember kínjainak a dokumentálására szolgál. Ha az itteni reprodukció visszaadná a képek színeit, látható lenne, hogy a zöld, lila, égőnarancs, ritkásan sárga színeket hogyan szövik át a fekete vonalak, a kéz fekete foltjai mindenütt ott vannak, mintha a kéz okozná ennek az arcnak torzulását, kínját. Maurits képei nem szépek a hagyományos szép képélvezet szerint, nem is akar szép lenni. Annak a borzalomnak a kifejezői, amelyeket a művész nemzedéke átélt, sőt átél szinte a jelenben is. Képei nem gyönyörködtetnek, hanem rádöbbenenek létünk kínjaira, minden képén szembenéz velünk az arc, a meggyötört ember arca. Ennek a döbbenetnek az átélésére inspirálnak ezek a képek, nem idegenek, hiszen mi éljük ezt a borzalmat, és a mi arcunkra ég rá mindaz, amit ezek a színek, vonalak jelentenek.

Füzi László

Szétesés

Benes József újabb grafikáiról

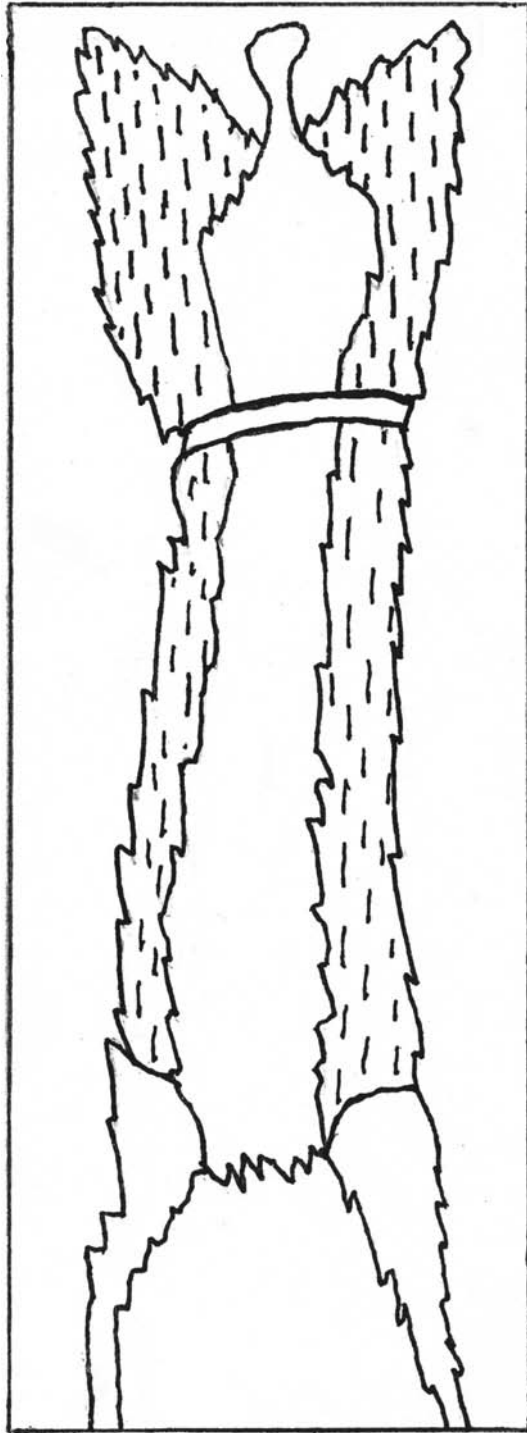
A most negyvenéves *Forrásnak* meghatározó kapcsolatai alakultak ki két vajdasági (vajdasági indulású?, azt hiszem, máig vajdasági) képzőművésszel, Benes Józseffel és Maurits Ferencsel. Munkásságukban számos közös vonást találunk, mindketten a művész alapállását jelenítik meg a szememben. Mindketten alapmotívumaik változataiból teremtették-teremtik meg az életművüket, mindketten a pusztulás kérdéseit járják körül. Maurits újabb munkáiban, munkáinak újabb változataiban Kafka világához kapcsolta magát, Benest pedig indulásától a pusztulás kérdései foglalkoztatják.

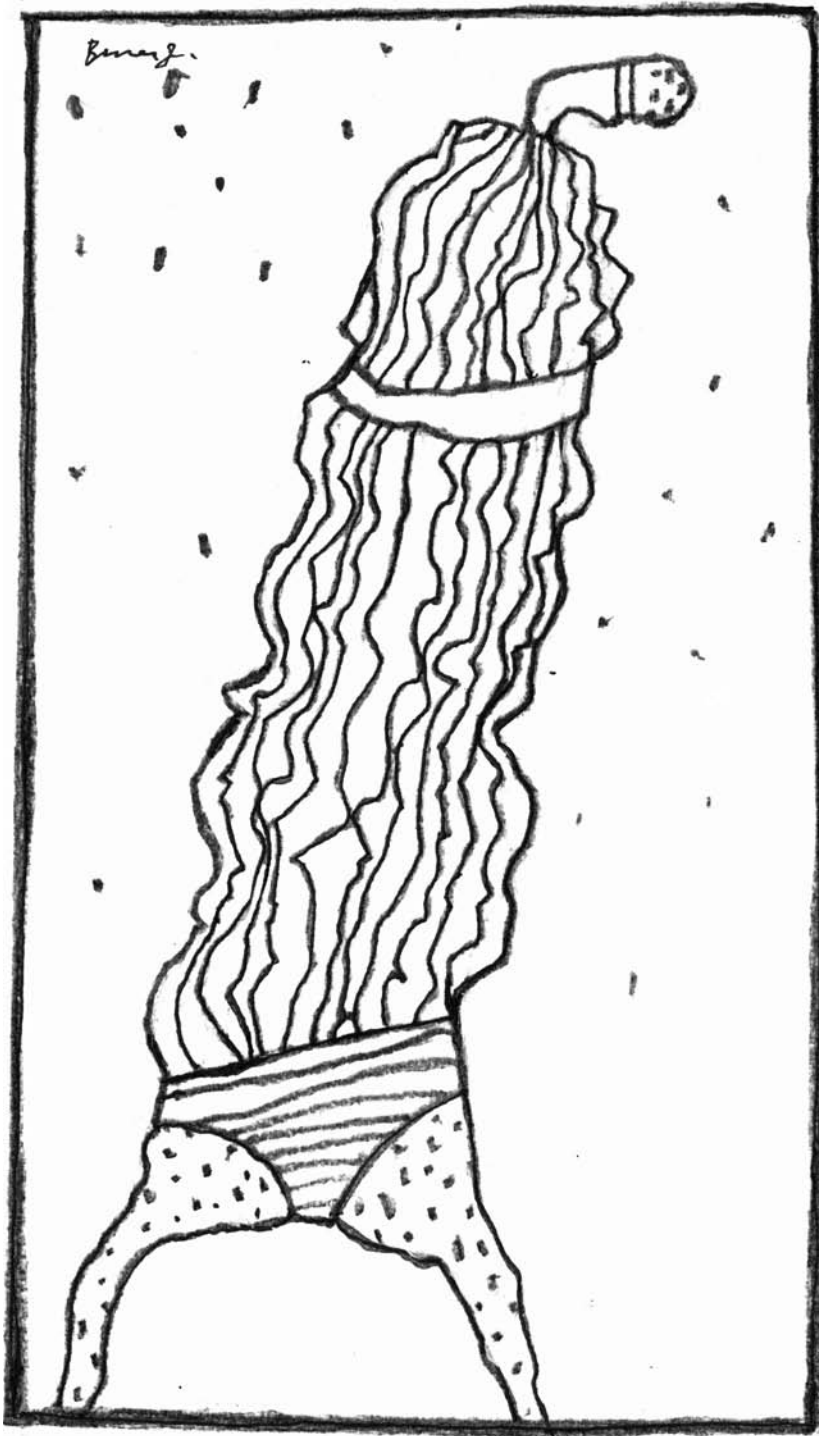
„Benes József világában, tájain, Tisza-partjain elég »hús és vér« van még (pl. amit a folyó kiforgatott), hogy fennmaradjon. A széthordott, elvesztett, elfelejtett szimbólumok, gondolatmenetek még ehetik egymást egy darabig, hiszen nem anyagból vannak. Sőt: a keretnek feszülve növés szétpukkanthatja a bábót?, férget, embert. A (k)öltés művészete nem csak az előrehaladást célozza. A keretek közötti tér feltöltődése idővel már horizontális gyarapodás: a művészet avantgardizmusa a terjeszkedésen túl a sűrítés, az egyben tartás újdonságaiban, a szükségszerű felhalmozódás katasztrófa-elhárításában mutatkozhat meg” – írja Benes művészetével foglalkozó alapvető tanulmányában Bacsa Gábor. Az idézetekben, nem beszélve a tanulmány egészéről, számos tapasztalat, megfigyelés összegződik.

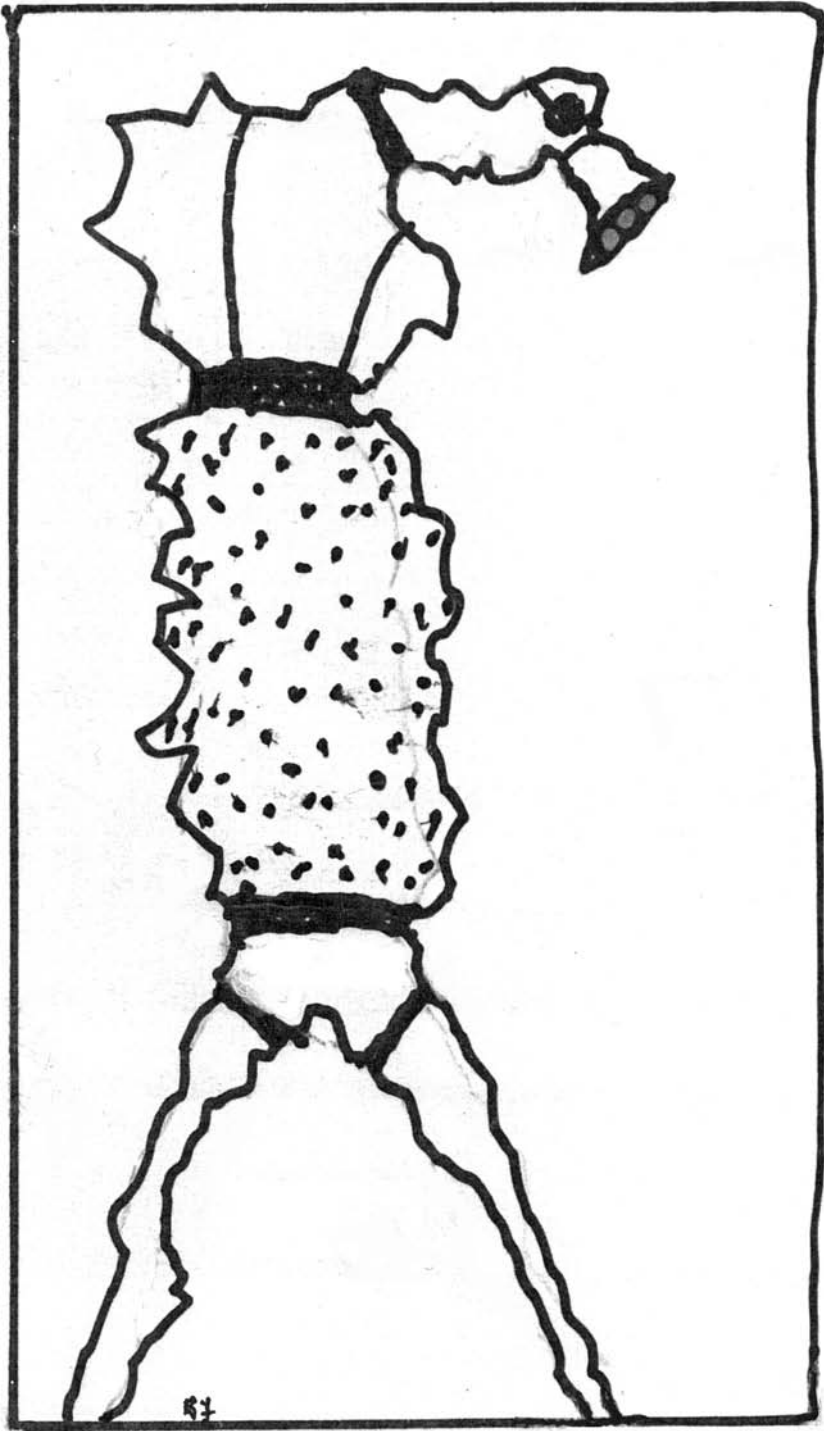
Az egyik: Benes művészete két nagy témát jár körül: a tájat és az embert. A tájat és az embert (férget, bábót, figurát vagy éppen gólemet) is pusztulásában, szétesésében mutatja. Világlátásának eredőit ismerjük, magam a Benessel foglalkozó írásaimban is foglalkoztam velük, azokból idézem: a második világháború után a vajdasági magyarok pusztítása, összekapcsolt szájak, agyonlőtt emberek, a Tisza-part homokjából előbukkanó holttestek. Később a Tisza környékének pusztulása, ahogyan Tolnai Ottó írta, a Benes képein feltűnő holdbéli táj *„egy konkrét partszegély (Kanizsa – Adorján – Zenta) ismérveit viselte magán”*. Aztán jöttek a Pannon Alföldről festett képek, a fóliasátrak vázai, az újabb bilincsek, bugyrok, tömegsírok, a különböző eredővel bíró szomorú látomások egymásba olvadosódva.

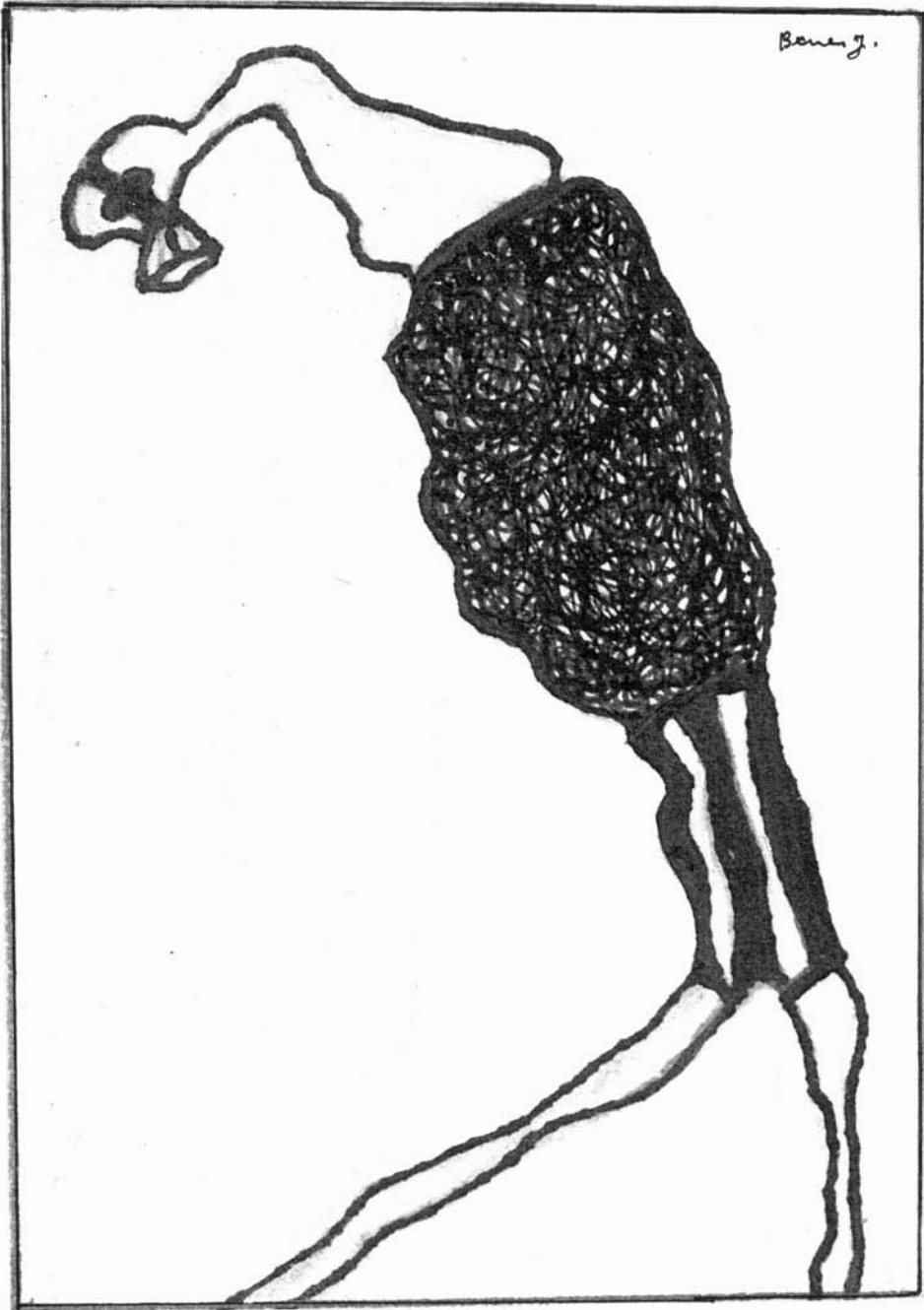
Táj és gólem, jó évtizede már, hogy Benes képi világának legfontosabb jelenégei önálló életet élnek. Előbb – ahogy utaltam rá – a táj önállósult, később a gólem, Benes örök figurája.

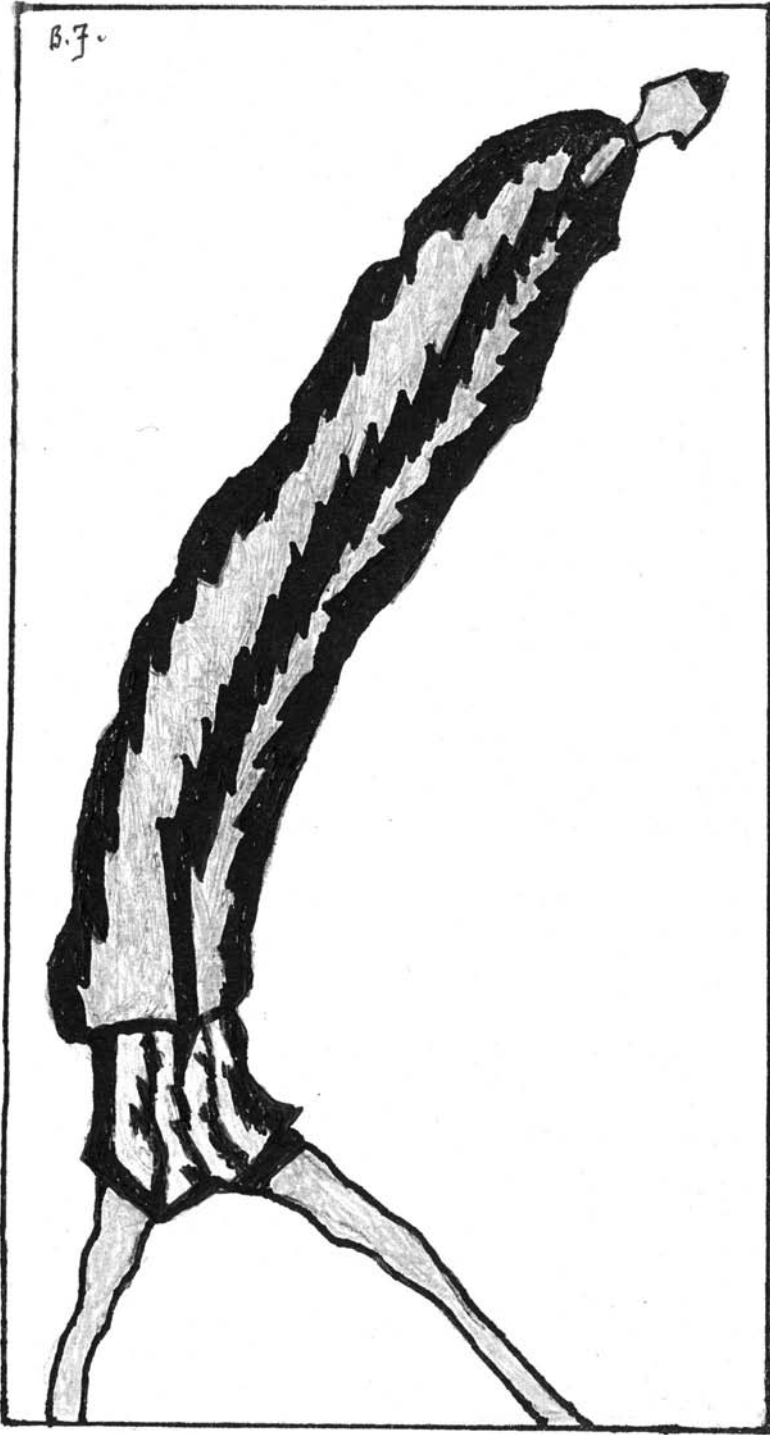
Bacsa Gábor másik lényeges megállapítása Benes művészetének állandó megújulására vonatkozik. Arra, hogy mindig mást vesz észre a pusztulásra ítélt tájból és a pusztulásra ítélt emberből. Arra, hogy mindig másképpen látja a tájat és az embert. Volt, hogy az általa ábrázolt táj terjeszkedett, felfutott a kép keretére, volt, hogy Benes figurája kilépett a képből. Benes most, ahogy Bacsa Gábor írja, horizontálisan terjeszkedik: az ember, az összekötözött, felhasított hasú ember belső világa foglalkoztatja. A zsigerek, s ami azokon túl is létezik. A gazdagság, az összetettség. Aztán pedig az ember és a világ kapcsolatára figyel, legújabb figuráinak egyike-másika gázálarcot visel. Mindegyik figurája rólunk beszél, bennünket figyelmeztet...

Pécsi Györgyi

A fordulat évei Romániában

Az 1956-os magyarországi forradalom és
következményei Romániában, 1956–1959

Főszerkesztés és kísérő tanulmány: Stefano Bottoni; Kronológia:

Vincze Gábor; Bibliográfia: Lázok Klára

„Az 1956 és 1959 közötti három esztendő gyökeres fordulatot hozott a romániai politikai rendszer történetében, belső működésében és külső mozgásterében egyaránt. A »klasszikus« sztálini típusú szerkezetet 1956-ot követően fokozatosan felváltotta egy hasonlóan merev, de kevésbé terrorisztikus és főleg »nemzetibb« színezetű diktatúra, amit az 1965-ben hatalomra jutott Nicolae Ceaușescu továbbfejlesztett és konzervált egészen az 1989-ben bekövetkezett bukásáig” – írja Stefano Bottoni *Az 1956-os magyarországi forradalom és következményei Romániában, 1956–1959* című dokumentumgyűjtemény kísérő tanulmányában. A könyv nem egyszerűen 'hiánypótló', s nem 'egy' csupán a számos magyarországi ötvenhatos forradalom eseményeit, következményeit tárgyaló kötetek sorában. Revelatív vállalkozás, amely történelmi emlékezetünk vakfoltjának fölszámolásához járul hozzá. Hogy a forradalom után fél évszázaddal, s a rendszerváltozást követően is csak jó másfél évtizeddel kerülhetett sor megjelenésére, annak az az egyszerű magyarázata, hogy, mint a szerző megjegyzi: *„Az itt közölt iratok, összefüggések döntő része nem csak az olvasóközönség, de a szakma előtt is mindeddig ismeretlen, sőt hozzáférhetetlen volt... Románia vonatkozásában a kutatók számára nem biztosított a döntéshozó szervek irattárainak szisztematikus átvizsgálása.”* Így például csak néhány PB-ülés jegyzőkönyvét őrzik a kutatható levéltárak, illetve több 56-os per- és iratanyag változatlanul a polgári titkosszolgálat irattárában van, ráadásul a hozzáférhető kutatására is csak mintegy évtizeddel a rendszerváltozás után kerülhetett sor. 1996-ig ugyanis még változatlanul a korábbi pártállami értelmezés érvényesült, amely szerint a magyarországi 56-os forradalom és annak romániai hatása revizionista veszély forrása. A rendszerváltozás után Romániában is megindult a múltfeltárás, először – okszerűen – irodalmi művek, memoárok, oral historyk idézték fel a magyarság számára különösen tragikus éveket, majd az elérhető források földolgozásával a korszak tudományos elemzései is megjelentek számos kiváló folyóirat-tanulmányban és önálló kötetben.

A jelen szigorúan tudományos, ugyanakkor a nagyközönség számára is olvashatóvá szerkesztett kötet több szempontból érdemes a figyelmünkre. Nem csupán a magyarországi 56-os forradalom közvetlen romániai hatását tekinti át, hanem tágabban, összefüggések között vizsgálja a történeteket. Az SZKP XX. kongresszusától 1959-ig, a kolozsvári magyar Bolyai és a román Babeș Egyetem egyesítéséig követi az eseményeket és a hatalomban ez idő alatt zajló ideológiai, szemléleti, belső hatalmi mozgásokat és változásokat. Ezalatt a

három év alatt ugyanis lényegileg változott meg az állampárt viszonya a romániai magyar kisebbséghez, röviden: az enyhülés politikáját fölváltotta a kemény kéz politikája, megerősödött a független, nemzeti kommunizmust célul tűző pártvezetési stratégia, és regnált 89-ig. Másrészt e jól felépített és igen informatív, adatgazdag, amennyire lehetséges, objektív történelmi kötet a tárgykör kutatási eredményeit nemcsak összegzi, de forrásaival szemléletesen meg is idézi a kort.

A bevezetőben Stefano Bottoni áttekinti a három év fontosabb eseményeit, tipologizálja az ellenállás és a reakció formáit és meghatározza a hatalom főbb erővonalait. Ezt követően – a legerjedelmesebb rész, 330 oldal – korabeli forrásokat olvashatunk négy fejezetben: *A XX. kongresszus után; A magyar forradalom recepciója; A hatalom válasza; Megtorlás és a magyarságpolitika átalakulása*. A források között kizárólag – zömmel először publikált – levéltári iratok (a Román Munkáspárt PB-ülésének jegyzőkönyvei, pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, tájékoztatói, belügyi és ügynöki jelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, állambiztonsági kimutatások) és korabeli naplók szerepelnek (legtöbbször Jordáky Lajos naplója). A kötet függeléke a romániai magyarság 1956–1959 közti részletes történelmi kronológiáját közli Vincze Gábor összeállításában, illetve Lázok Klára válogatott bibliográfiáját – mindkettő példásan precíz, avatott szakmunka. A könyvet név- és intézménymutató, valamint rövidítésjegyzék zárja.

A válogatott bibliográfia – *Önálló kiadványok, Tanulmányok, Kisebb közlemények* tételcímen – a rendszerváltozás után Magyarországon és Romániában megjelent magyar és román munkákat sorolja föl (az önálló kiadványok esetében az 1957–58-as megjelenésűeket is). A kilencvenes években még főleg szépirodalmi művek, memoárok jelentek meg (Bartis Ferenc, Dobai István, Csiha Kálmán, Visky András, Paskándi Géza, Szabó Gyula, Varga László, Gáll Ernő, Balázs Imre), az évtized végétől viszont már elemző tanulmányok is, és számuk örvedetesen növekszik. A bibliográfiából kiderül, hogy a téma kiemelkedő kutatója Tófalvi Zoltán, akinek az 56-os forradalom romániai hatását és következményeit tucatnál több tanulmánya jelzi, s még nem jelezheti a kötet, hogy Tófalvinak 2007-ben megjelent *Erdély mártírjai* című könyvsorozatának első kötete, *A Szoboszlaj-per áldozatai* címmel (ProPrint Kiadó, Csíkszereda). Ugyancsak nem jelezhetette, hogy 2006-ban a Lucidus Kiadó (Bp.) *Együtt* című, Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok alcímű, Szesztay Ádám szerkesztette tanulmánykötetete is megjelent, mely a Szatmár megyei és a Magyar Autonóm Tartománybéli megtorlásokat veszi számba, illetve a Szoboszlaj-perről közöl újabb írásokat. Dávid Gyula, a második Bolyai-per áldozata itt jelzett írásai óta adta közre *1956 Erdélyben* című, Politikai elitéltek életrajzi adattára, 1956–1965 alcímű kötetét (EME, 2006), illetve időközben a harmadik Bolyai-per egyik elszenvedőjének, Varró Jánosnak is megjelent *Erdélyi sorsvallató* című, befejezetlen memoárkötetete 2008-ban a kecskeméti Korda Kiadó gondozásában. S meg kell említeni Benkő Levente *Az őszinteség két napja, 1956. szeptember 29–30.* című, Erdélyi magyar értelmiségiek 1956 őszén alcímű, kísérőtanulmánnyal ellátott forrásgyűjteményét, amely megerősíti, hogy 56-ban a román vezetésben elindult egyfajta megengedőbb, párbeszéd felé tartó magatartás a magyar kisebbséggel szemben, ezt a relatív engedékenységet azonban megtorlantotta és megakasztotta a magyarországi forradalom híre és félelme.

*

A részletes kronológia, a kísérő tanulmány és a dokumentumok együttes olvasásával áttekintő képet kapunk az 56–59 közti eseményekről és folyamatokról. Arról, hogy a magyarországi forradalom milyen helyzetben érte a romániai vezetést, mekkora és milyen mélységű hatást gyakorolt a romániai magyarság és a romániai pártállam magatartására – összetett folyamat zajlott le ugyanis.

Romániában 1952-ben – nemzetközi mintára – a legfelsőbb hatalomban belső tisztogatást hajtottak végre (leszámolás Vasile Lukával, Anna Paukerrel), Gheorghiu-Dej első titkár hatalma azonban anélkül szilárdult meg, hogy a vezetés a sztálinista módszereken változtatott volna. Sztálin halálát követően pedig a román pártvezetés megkísérelt egy szuverén, nemzetibb, a szovjetektől független kommunizmust kiépíteni. 1955-ben a genfi nagyhatalmi értekezleten Románia fölvetette Hruscsovnak, hogy az országban a párt hatalma szilárd, a kommunizmus építése a szovjet csapatok jelenléte nélkül is biztosított. Hruscsov az általános enyhülési légkörben 1955. november 7-én bejelentette, hogy hozzájárul a szovjet csapatok Romániából történő kivonásához, a román vezetés pedig a társadalommal szemben feszültségoldó gesztusokat tett, s ezek következtében, állapítja meg Stefano Bottoni, az 1956-os év az 1948–61/62 közötti időszak legenyhébb éve lett. Több tízezer deportáltat hazaengedtek, az év elején átszervezték és részben leépítették a Belügyminisztériumot, az ügynökök közel felét dekonspirálták, kiszorított akadémikusokat, költőket rehabilitáltak (Goga, Argezi). 1956 februárjában rendezték Moszkvában a XX. kongresszust, ahol részt vett a román pártvezetés, de hazatérve nem gyakorol önkritikát, Gh.-Dej úgy értelmezte a hallottakat, hogy 52-ben Románia már leszámolt a helyi sztálinizmussal. Ennek ellenére a legfelsőbb vezetésben elbizonytalanodás észlelhető, megerősödik a Miron Constantinescu-féle toleránsabb vonal. Miron Constantinescu számon kéri a sztálinizáció fölszámolását – a PB-ülés rövidített jegyzőkönyve olvasható a kötetben. Az elbizonytalanodáshoz hozzájárul, hogy a gazdaságban, a közellátásban súlyos nehézségek jelentkeznek (kenyérhiány), a pillanatnyi megrendülést észelve elsősorban a magyar kisebbség elitje mozdul meg, a progresszív nemzeti hagyományok támogatását célul tűzve, és ebben a kérdésben a nemzetiség politikai elitje is fősorakozik. Az ideológiai enyhület része, hogy júniusban határozat születik, hogy az IMSZ (a román KISZ) mellett, de annak felügyeletével a diákok hozzanak létre diákszervezeteket – ezek szervezésére szeptemberben és októberben kerül sor. Engedmények történnek a magyar kulturális hagyományok ápolása terén is, ennek keretében például júniusban Bányai László, a Bolyai Egyetem rektora megbízza Dávid Gyula, Varró János és Lakó Elemér aspiránsokat, hogy a Házsongárdi temető sírjait vegyék gondozásukba. (Később mindezek a vádak alapjait képezik.) A befagyott magyar–román kapcsolatok is olvadnak, augusztus 15-én engedélyezik a vízummentes határátlépést, mintegy kétezren utaznak Magyarországra, egyetemi oktatók, kutatók (köztük Dávid Gyula, Varró János), diákok, illetve keresnek tudományos, szakmai és személyes kapcsolatokat, illetve támogatókat a magyarság helyzetének megoldásához (Dobai István, Varga László) – ezek a magyarországi utak is rendszerellenes vádakká válnak utóbb. De ekkor még intézményi szinten is megindul a kapcsolatkeresés. Áprilisban népes debreceni egyetemi küldöttség látogat a kolozsvári egyetemre, nyáron Pándi Pál hosszabb romániai útja során Erdélyben is megfordul, tapasztalatairól szeptember 9-én a *Szabad Népb*en számol be (az inkriminált cikket *Az őszinteség két napja* című kötet közli), melyben megemlíti a magyarság sérelmeit is (nyelvhasználat). A cikkből diplomáciai bonyodalom támad (a dokumentumkötetben az ügyet tárgyaló PB-ülés jegyzőkönyve olvasható). Augusztusban Dienes Andrásék helyszíni szemle alapján bizonyítottnak látják, hogy Petőfi a Segesvár melletti Ispánkútnál esett el, október 6-án a határmenti magyarországi településekből számos diák vesz részt az aradi megemlékezéseken, a hónap közepén Illyés Gyula és Tamási Áron Erdélybe látogat. Októberben mindenütt diákgyűléseket tartanak, az általánosan aktív, megpezsdült hónapok egyik eredménye, hogy a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Egyetemen október 23-án másnapra diákgyűlést hirdetnek, hogy a maguk szolid reformjavaslatait megfogalmazzák. A másnapi, Mátyás-házban tartott gyűlésen mintegy kétszázan vesznek részt, köztük számos provokátor is, a riasztott belügyesek körülveszik az épületet, a fő szervezőket, Balázs József IMSZ-titkárt,

Tirnován Ari-Videt és Walter Frigyeset másnap, 25-én reggel letartóztatják, Balázs Józsefet és Tirnován Ari-Videt decemberben a kolozsvári katonai törvényszék 7–7 év fogházra ítéli (három évet letöltenek); Balázs és Tirnován a P. Sebők Annának adott interjúban cáfolja, hogy a magyarországi mozgolódások hatással lettek volna rájuk, szerintük a 23-i budapesti események tőlük független, párhuzamosan zajlottak (olvasható: P. Sebők Anna: *Kolozsvári perek*, 1956. Bp, 2001, Hamvas Intézet). De ekkor a magyarországi forradalom híreit már izgalommal figyeli az ország. Az események a budapesti rádióadások hírére erősödnek föl (a románok inkább a Szabad Európa Rádió román adását hallgatják): a diákok kifejezik szimpátiájukat a letartóztatott szervezők iránt, illetve a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, különösen a marosvásárhelyi, a temesvári és a kolozsvári egyetemeken. A hatalom azonnal akcióba lép: gyűléseket rendeznek az egyetemek, a párt-szervezetek és a munkásság körében, hogy ítéljék el a magyarországi ellenforradalmat, a lázongó nemzetiségi megyékbe a feszültségek csillapítására biztosokat küldenek – így a temesvári tartományba Petre Luput, a kolozsváriba Miron Constantinescut, a Magyar Autonóm Tartományba (MAT) Fazekas Jánost, illetve Budapestre ügynököket küldenek, akik 26-án arról számolnak be, hogy a levegőben van az irredenta, sovíniszta fordulat. A kronológiából kitűnik, hogy a fölülről szervezett diákgyűlések száma, amelyen a diákság elítélte a magyarországi ellenforradalmat, a nacionalizmust, a reakciót, valamint kifejezték ragaszkodásukat a RKP iránt, sokszorosan meghaladta a spontán szerveződéseket.

Romániában, noha a mozgolódások észlelhetők, mindössze egyetlen jelentős tömegmozdulásra került sor, a leginkább vegyes etnikumú – magyar, német, román – Temesváron. Itt a Műszaki Főiskola szervezésében október 30-án nagygyűlést tartottak a diákok, szolidaritásukat fejezték ki a letartóztatott diáktársaik és a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, elítélték a szovjet beavatkozást, megfogalmazták 12 pontos követeléseiket (egyetemi autonómia, beszolgáltatás eltörlése, szovjet csapatok kivonása – lényegében azonos a szegedi fiatalok követeléseivel), a KV kiküldött képviselőit pedig elzavarták. (A megmozdulásról több beszámoló és jelentés olvasható a kötetben.) A megmozdulást azonnal elfojtotta a hatalom, a Securitate két nap alatt mintegy 2500 hallgatót internált a kisbecskereki éppen üres szovjet laktanyába, s csak egy jó hét múlva engedték őket szabadon; közülük 56 november-decemberében 32 személyt ítéltek el lázítás vádjával 3 hónaptól 8 évig terjedő börtönre. Kisebb-nagyobb megmozdulások, szimpátia-megnyilvánulások voltak főleg Kolozsváron (a Házsongárdi temető halottak napi ún. világitós tüntetése) és Marosvásárhelyen (Gyógyszerészeti Egyetem), a Székelyföldön főleg középiskolás diákok fejezték ki rokonszenvüket (gyászszalag viselése, nemzeti emlékhelyek gondozása), az utolsó jelentős tömegmozdulásra Bukarestben került volna sor. A bukaresti egyetemisták november 5-ére tervezett tüntetését azonban a hatalom csírájában elfojtotta – a gyűlésre érkezőket, mintegy másfél ezer embert, az utcán összefogdosták, őket is a szovjet laktanyába szállították, szervezőik közül 16 személyt 57 tavaszán elítéltek. Ugyancsak nem került sor a kolozsvári egyetemisták tervezett szimpátiatüntetésére sem. A román Babes hallgatói azt javasolták, ne együtt, hanem egymás után vonuljanak föl az egyetemek, elől a bolyaisok (mivel a pesti forradalom mégiscsak a magyarok ügye), s őket kövessék a román diákok. Ezt az erősen provokációgyanús etnikai besorolást a bolyaisok nem fogadták el. A Bolyai Egyetem Filológia-Történelem Karának – legitim – diákönkormányzata azonban szolid reformtervezetet fogalmazott meg, melyet november 12-én a vezetőségi ülésen Vásárhelyi István fölolvastott. A programtervezet megszövegezőit, Vásárhelyi Istvánt november 17-én, társait, Nagy Benedeket, Kelemen Kálmánt, Koczka Györgyöt 18-án letartóztatják, az ő ügyük képezi az ún. első Bolyai-per anyagát, őket 1957 áprilisában ítéli el a hírhedt Macskási Pál hadbíró vezetett katonai bíróság nyilvános igaztásért 3–7 év fogházra. A második Bolyai-per áldozata Páskándi Géza és Dávid Gyula, őket

57 márciusában tartóztatják le, Páskándi ellen a fő vád, hogy közreműködött az egyetem memorandumának megfogalmazásában, Dávid Gyula ellen a halottak napi sírgondozás a konkrét vád, ügyükben 57 május-júniusban születik meg az ítélet. A harmadik bolyais per elítélteket – Varró Jánost, Lakó Elemért, Péterfy Irént – viszont csak 1959 februárjában tartóztatják le, a legszigorúbb büntetést ők kapják. (Ugyanekkor ítélik el a bolyais Vastagh Pált és a képzőművészeti Páll Lajost).

A rendszerrel szembeni elégedetlenség az egyetemisták diákgyűléseiben, szolidaritás-gyűléseiben vált leginkább láthatóvá, de 56–57-ben Romániában több formában aktivizálódtak ellenálló vagy ellenzéki csoportok, ezeket Bottoni három típusba kategorizálja: tényleges rendszerellenes vagy politikai ellenzéki tevékenység (a Szoboszlai Aladár, Sass Kálmán, Dobai István, ill. a román Ioan Faliboga nevéhez fűződő szervezkedés), ezek részben a forradalom előtt alakultak; a magyar forradalom hírére létrejött ellenálló csoportok (ifjúsági szervezetek, igen nagy számban középiskolás diákok); a priori rendszerellenesnek tekintett csoportok (régii politikai pártok tagjai, vasgárdisták, vallási csoportok, ab ovo a Jehova tanúi). Ez utóbbi csoport tevékenysége általában semmilyen módon nem kapcsolható a magyarországi forradalomhoz, de velük is a magyar 56-ot követő általános megtorló hadjárat számolt le: ügyükben 1957 és 59 között összesen 2404 elmarasztaló ítélet született; illetve szintén az a priori ellenség kategóriába sorolja Bottoni az 57-ben újraindított erőltetett kollektivizálás ellen aktív vagy passzív módon tiltakozó paraszti tömegeket; 56 és 59 között 5341 földművest ítélték el.

Tényleges rendszerellenes tevékenységnek tekinthető a Szoboszlai-, a Sass Kálmán- és a Faliboga-szerveződés, ellenzékiné a Dobai István-féle. Ez idáig a Szoboszlai-per a leginkább feldolgozott, bár számos részletét ma is homály rejti. Szoboszlai Aladár pécskai, aradi katolikus pap, Huszár József volt báróval megalakította a Keresztény Dolgozók Pártját, amely 54–55-ben már ténylegesen létezett, a diktatúra leváltását, a többpártrendszer bevezetését tűzték ki célul, valamint keresztény értékrenden alapuló társadalmi és gazdasági reformtervezetet is kidolgoztak. Az 55-ös genfi nagyhatalmi találkozón és a pártvezetés 56-os elbizonytalanodásán fölbátorodva 56 nyarára, őszére kétszer is puccsot terveztek, de – lévén, hogy tényleges társadalmi támogatottságuk alig volt – a puccs megrekedt az ötlet szintjén. Szoboszlait 1953-tól figyelték, több ízben letartóztatták, legutoljára nem a puccstervezet után, hanem csak 58 februárjában, tiltott orvoslás gyanújával. Következményeiben a Szoboszlai-ügyben született a legsúlyosabb ítélet: a monstre perben 200 személyt tartóztattak le, 57 személyt ítélték el, közülük tíz személyt halálra – kivégzésükre 1958. szeptember 1-jén (Nagy Imrécék magyarországi kivégzése után nem sokkal) került sor. Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész már 1945-től szervezkedett, s őt nem is 56-os tevékenysége, hanem az előző rendszerben elkövetett politikai magatartása miatt ítélték halálra (a Securitate nyomozása szerint 46–47-ben a Rongyos Gárda egyik vezetője volt) – az érmihályfalvi ügyben 31 személyt ítélték el 1958-ban, október 6-án (sic!), közülük kettőt halálra. Ioan Faliboga marosvásárhelyi román katonatiszt volt – társaival rendszerellenes összeesküvést szőttek, szervezkedésüket korán leleplezték, 1957. februári perükben több mint 700 személyt hallgattak ki, a per során 70 személyt ítélték el (a per anyaga a jelen kötet összeállításakor még nem volt kutatható). Mindhárom csoport szorgalmazta az erdélyi kérdés újrendezését, de az csak része volt programjuknak, Dobai István kolozsvári jogász viszont kizárólag az erdélyi kérdés méltányos megoldásán dolgozott. 56 nyarán Magyarországon is támogatást keresett, társa, Varga László abrudbányai lelkész Dobai megbízásából felkereste Tamási Áront, Németh Lászlót, akik nem látták aktuálisnak az erdélyi kérdést. A Dobai-ügyben 57 márciusától tartóztattak le akadémikusokat, ügyvédeket, lelkészeket, tanárokat, végül 1957. november 5-én 9 személyt ítélték el, Dobait és Vargát életfogytiglani

kényszermunkára és még tíz év börtönre, társaikat 5–25 év börtönre illetve kényszermunkára. (Ketten meghalnak a börtönben.)

Stefano Bottoni a második ellenzéki csoportba a pesti forradalom hírére szerveződött ifjúsági mozgalmakat sorolja. A legismertebbek: a brassói EMISZ (Erdélyi Magyar Ifjúsági Szövetség), a sepsiszentgyörgyi SZIT (Székely Ifjak Szövetsége), a nagyváradi SZVISZ (Szabadságra Vágyó Ifjak Szövetsége), a Felső-Maros-völgyben a Fekete Kéz nevű szervezet – ezek tagsága főleg erdélyi és partiumi középiskolás diákokból állt, szervezőik idősebb magyar- és történelemtanárok. Közülük legjelentősebb az 57 februárjában alakult EMISZ, ennek vezetői olyan Erdély egészére kiterjedő szervezetet akartak létrehozni, amely a nemzetiségi sérelmeket fölkarolná. Az említettek mellett más csoportos perekre is sor került, a mikós diákokat 6–18 évre ítélték, Temesváron pedig, 1958 októberében, példátlan módon 12–13 éves gyerekeket röpcédulázásért ítélték 2–2 év kiskorúak fegyházában letöltendő börtönbüntetésre („Bíbor Banda”). Az ifjúsági perekben a legutolsó per 1962-ben zajlott le.

Általában nem kapcsolódtak a magyarországi forradalomhoz a különböző vallási csoportok tevékenységei. A rendszer ab ovo ellenségnek tekintette a Jehova tanúit, a történelmi egyházak megtörésére pedig 58–59-ben tettek nagyszabású erőfeszítést. Sorozatban és nagy számban tartóztattak le protestáns teológusokat, lelkészeket, katolikus papokat. Kiemelkedik a református teológusok Bethesda-pere (1958-ban 18–22 év kényszermunka az ítélet), a kolozsvári teológusok pere (1959-ben 5–14 év börtön), az evangélikus teológusok pere, utóbbiak főleg az erdélyi szászság értelmiségi elitjét képezték – őket is csoportos perekben ítélték el. A katolikus egyházzal szembeni leszámolás problematikuságát az képezte, hogy Márton Áron hatalmas köztiszteletnek örvendett, nemcsak a katolikusok, és nem csak a hívők körében. Márton Áron 1957. május-júniusban egy hónapos bérmálási körútra indult Székelyföldre, óriási tisztelettel fogadták. A szöveggyűjteményben ügynöki beszámolókat olvashatunk, illetve belügyi utasítást arról, hogyan kell elgyengíteni az útját, elvonni az embereket a találkozástól – sportrendezvényekkel, előadásokkal. A püspököt bebörtönözni nem merték, de meg kellett szakítani körútját és 1967-ig házi őrizetben tartották. Márton Áron helyett viszont számos katolikus papot letartóztattak és elítéltek, köztük koncepciós perben Sántha Antal csiki káplánt pedofília vádjával. A kötet az RMP PB 1959-es, a katolikus egyházzal kapcsolatos útmutatóját közli, többek közt útmutatást a Sántha elleni hajsza előkészítéséről, s ugyanitt először olvashatunk arról, hogy fölmerült a magyar katolikus egyház Rómától való elszakításának a gondolata egy romániai autonóm katolikus egyház formájában. Ennek részletei nem ismertek.

A kötetből az rajzolódik ki, hogy a magyarországi ötvenhat hatására szerveződött valóságos megmozdulások és a tiltakozások, illetve a Romániát általában feszítő belső elégedetlenségek részben egymásra csúsztak, a megtorlások is többlépcsősek voltak és időben is elhúzódtak. Valószínűleg nem deríthető ki pontosan, a hatalmas számú elítélt közül hány ügy vagy elítélt kapcsolható közvetlenül a magyar 56-hoz, hiszen a rendszer számára az 56. őszi mozgolódások a tényleges és lehetséges ellenzékkel szemben ürügyül és alkalomul szolgáltak: 56–59 között a vezetés a romániai társadalom minden valóságos és lehetséges ellenfelével megpróbált leszámolni.

Az első letartóztatás 1956. október 25-én történt (a Képzőművészeti Egyetem diákvezetői), az utolsó az 1962-es aradi ifjúsági szervezet pere. Öt év alatt 27 ezer politikai indíttatású letartóztatás történt, a megtorlás 1958–59-ben tetőzött, ekkor 15 272 személyt tartóztattak le, közülük három tartományi hadbíróóság (Bukarest, Kolozsvár, Iaş) 7222 személyt ítélt el. 1959-ben az év során átlagosan 17–18 ezer politikai foglyot tartottak fogva börtönökben és kényszermunkatáborokban. Nem ismert a három katonai törvényszék által meghozott halálos ítéletek pontos száma – csak 1958-ban 34 kivégzésről van ismerte-

tünk, de a tényleges szám valószínűleg magasabb. Részletes és használható adatok csak az 1957. január 1. és 1959. július 31. közötti időszak kolozsvári katonai törvényszékének működéséről vannak, eszerint az adott években 45 halálos ítélet született, és 139-en haltak meg börtönökben vagy kihallgatás során – de ez az adat sem teljes, mert a Szoboszlay-per három halálos ítéletét említi a kimutatás, holott tíz embert végeztek ki.

Bottoni megkísérel választ adni arra a kérdésre, hogy a megmozdulások értelmezése és a megtorlás mennyiben volt etnocentrikus, illetve hogy mennyiben játszhatott szerepet a magyarországi pártvezetés politikai magatartása a megtorlás mértékében. Az a párbeszéd-kezdeményezés, amely 56 őszéig jellemezte a román vezetést, az októberi események következtében nagyon gyorsan megváltozott. A változás azonban belső hatalmi harc következménye is. A kisebbségekkel való lojálisabb, toleránsabb magatartást a XX. kongresszus után a pártvezetés kevésbé merev, 'revizionista' vonala képviselte (Constantinescu, Chisinevski), a kongresszus után az ő pozíciójuk átmenetileg megerősödött, de 57 nyarára Gh.-Dejéknek már sikerült Constantinescuékat kiszorítani a hatalomból.

A magyaroktól való félelem állandóan ott lappangott a keményvonalas vezetésben, de az események egyértelműen etno-centrikus értelmezésére 56 november végére került sor. A kronológia mindenesetre érdekes egybeeséseket mutat. November 22–23-án a Chivu Stoica miniszterelnök-vezette küldöttség Budapesten megállapodik Nagy Imre és társai Romániába szállításáról. December 15–16-án Gh.-Dej Marosvásárhelyen bejelenti, hogy vége a liberális politikának, *„Teljes határozottsággal kell fellépni a pártfegyelem bármilyen megszegése ellen. E tekintetben nem lehet helye semmiféle ingadozásnak”*, a romániai magyarság egészét pedig illojalitása miatt durván elmarasztalja. Gh.-Dej durva kirohanását a helyi lapok idézni sem merték. 1957 februárjában Kádár vezette párt- és kormányküldöttség utazik Romániába. Kállai Gyula Marosvásárhelyen magyar párttagoknak tartott beszédében azt mondja: *„Megmondjuk világosan: nekünk semmiféle területi igényünk sincs. Azt tartjuk, hogy Magyarországnak van épp elég földje, hogy azon – testvéri egyetértésben a szomszéd népekkel – felépítse a maga szocialista hazáját”*, Kolozsváron pedig Kádár szónokol ekként: *„Mi természetesen elsősorban forradalmárok vagyunk. A határok problémája alárendelt kérdés”* (idézi Vincze G.). Bottoni szerint Kádár feltehetően abban bízott, ha nem veti föl a román fél előtt a magyar kisebbség ügyét, enyhülhet a terror velük szemben, viszont éppen az ellenkezője történt, a román fél úgy értelmezte a magyar vezetők szavait, hogy szabad kezet kaptak.

Föltűnő ugyanis, hogy a terror nem közvetlenül az események után, hanem 58–59-ben tetőzött, s az is, hogy 1957 tavaszától észlelhető, hogy a magyarokkal szemben nagyobb arányban lép föl a hatalom. Ennek részben az az oka, hogy a főleg románokból álló Faliboga-csoporttal még 57 tavaszán leszámoltak, s részben mert Erdélyben került sor jelentősebb mozgolódásra. Mindenesetre az 58–59-es perek zömmel már *„magyar perek”*. A magyarokkal szembeni erőteljesebb megtorlásnak azonban csak részben oka, hogy Kádárék nem szorgalmazták az ún. magyarkérdést (noha 56–58 között több ide-oda látogatásra is sor került), csekélyebb kérdésekben sem tudtak eredményesen tárgyalni a románokkal (konzulátus), részben a román felsővezetésben bekövetkezett változásokkal értelmezhető. Így azzal, hogy 58-ra a hatalomból sikerült teljesen kiszorítani a liberálisabb Constantinescu-vonalat, az esztendőben meghal Petru Groza is, akinek noha politikai hatalma már nem volt, de erkölcsi súlya igen, s 58 nyarán Romániából ünnepélyesen kivonultak a megszálló szovjet csapatok. Egy szuverén, nemzetibb, a szovjettől független kommunizmus építésének adottak a kül- és belpolitikai feltételei – a magyar kisebbség számára rettenetesen tragikus, hogy a belső hatalmi harccal járó függetlenségi törekvésben a keményvonalas erők győztek, és erőteljes lépésekben megtörtént a visszarendeződés. Képpül az ügynökhálózat – 56-ban a Bolyai Egyetemen mindössze 6 besúgó működött –, fölerősödik az ideológiai szigor, megtörtént a hatalomban az etnikai alapú elitcsere oly

módon, hogy a tisztogatások során menesztett vezető pozíciókba többségben már román személyek kerülnek. A hatalom kemény vonalas visszarendeződésének része a kisebbségekkel szembeni magatartás radikális megváltozása. A kesztyűs kéz politikáját fölváltja az erős kéz politikája. 1958 januárjától 120 ezer zsidót készítetnek arra, hogy elhagyja Romániát, 59-ben megrendezik a szász írópert, amelyben a szászság maradék elitjét is főszaámolják, a sorozatos perekben 'lefejezik' a magyar kisebbséget, megtörnek minden lehetséges ellenállást, és sorozatosan visszavonják a nemzetiségnek tett engedményeket. Ennek a folyamatnak a fordulópontja a Bolyai Egyetem önállóságának a főszaámolása, ezután indulnak meg a magyar nyelvű iskolák elleni támadások.

Az 56–62 közti általános megtorlás lélektani hatását azzal is fokozta a hatalom, hogy föltűnően sok csoportos pert bonyolított le, köztük szimbolikus jelentőségű volt az ún. három Bolyai-per. Az első kettőre 57-ben, a harmadikra 59-ben, közvetlenül az egyetem összevonás előtt került sor, s a legsúlyosabb ítélet is a harmadik Bolyai-perben született. Varró Jánost 16 év, Lakót 15 év kényszermunkára, Péterfy Irént 10 év fogházra ítélték. Varró ítéletét az is súlyosbíthatta, hogy ügyét hozzá akarták kapcsolni a Dobai-perhez (Varró nevét, bár személyesen nem ismerték egymást, megtalálták Dobai noteszében), a per koncepciój s jellege ettől függetlenül is nyilvánvaló. Péterfy Irént azért ítélték el, mert lemásolta és továbbadta Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* és Tamás Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című versét, amelyeket Páll Lajostól kapott – ez volt az 56-ban 17 éves Páll bűne, amiért 6 évre ítélték, Vastagh Pált pedig azért, mert az egyetemi gyűlésen a felszólításra, hogy Románia esetleges bevonulásakor kikre lótt volna, azt felelte, hogy föbbe lótt volna magát – Vastaghot az egyetemről vitték el.

A Bolyai Egyetem önállósága a romániai magyarság számára szimbolikus jelentőségű volt, az összevonást gondos előkészítés előzte meg, a programot Nicolae Ceaușescu vezényelte le. 1959. február 7-én és 8-án az *Előrében* erőtéljes médiahadjárat vette kezdetét, majd diákgyűléseket szerveztek, amelyen fölemlítették, majd követelték, hogy a magyar és a román diákok együtt tanulhassanak. (Az ún. harmadik Bolyai-per február 15-én kezdődik és 19-én hoznak ítéletet.) Február 19–20-án Bukarestben megrendezik a Diákszövetségek országos konferenciáját, ahol hangulatilag és ideológiailag demonstratíván előkészítik a két egyetem összevonását. Február 26-tól különböző egyesítési nagygyűléseket tartanak városszerte Kolozsváron, március 1-jén, a zárógyűlésen tudomásul vétetik az egyesülés. Az egyesülés után az egyetem több professzora is öngyilkosságot követ el. Csendes Zoltán, az egyetem egyik utolsó prorektora tiltakozásként, illetve korábban az a vélemény terjedt el, hogy Szabédi László is tiltakozásként vetett véget az életének. A kötet kronológiája azonban egyértelműen kimutatja, hogy Szabédi bár február 23-án Balogh Edgárral még tiltakozott az egyesítés ellen, 28-án már úgy szólalt fel, hogy „»A Bolyai egyetemet Petru Groza demokratikus kormányja hozta létre, s ez megfelelt az akkori fejlődési követelményeknek.« A továbbiakban azt boncolgatja, hogy az önálló Bolyai betöltötte feladatát, és az »új körülményeknek« a közös egyetem felel meg. Ceaușescu azonban egy idő múlva durván közbevág: »A Groza-kormány tévedett! Hiba volt a Bolyai Egyetem létesítése! Amit pedig Szabédi végez, az nem egyéb zavarkeltésnél!« (Ezt a kirohanást nem közlik a lapok.)” – (idézet és kommentár: Vincze Gábor). Másnap a hasonlóan fölszólaló Nagy Istvánnal, Balogh Edgárral együtt Szabédi is önkritikát gyakorol: „A különálló nemzetiségi egyetem múltjának pozitív értékelése alkalmas lehetett arra, hogy a gyanakvás csiráit ültesse el a lelkekben” – mondotta. Szabédit durván megalázták és maga is megalázkodott, ennek terhét nem tudta elviselni.

A Bolyai Egyetem önállóságának megszüntetésével párhuzamosan folynak a letartóztatások és a perek tanárok, teológusok, papok és hitoktatók ellen, csak a nagyobb csoportos pereket említve: márciusban az EMISZ-perben 76 személyt elítélnék, vezetőiket 25–25 év börtönre ítélik, májusban a kolozsvári teológusok pere zajlik, szeptemberben a

csíksomlyói gazdasági iskola három szaktanárát 15–25 év fegyházzal büntetik – szeptemberben a középfokú oktatásban elkezdődnek az ún. iskolaegyesítések, rendszerint úgy, hogy a szülők kéri, gyermekük román iskolába járhasson. Romániában 1962-ben fejeződnek be az ún. ötvenhatos perek, 64-ben nemzetközi nyomásra amnesztiát hirdetnek, de 1965-ben hatalomra jut Nicolae Ceaușescu, aki 89-es bukásáig konzerválja a keményvonalas nemzeti kommunizmust (félelmetes taktikája, hogy engedményekkel váltogatja a szigorításokat).

Az 1956 és 1959 közötti évek a fordulat évei voltak Romániában. A keményvonalas visszarendeződéshez, a valóságos és potenciális ellenzékkel/ellenséggel való leszámoláshoz, a homogén nemzetállam kiépítéséhez jó ürügyet és alkalmat szolgáltatottak a magyarországi ötvenhatos forradalom romániai rezgései. A romániai magyarsággal szembeni megtorló akciók méretei azonban meghaladták minden normalitás határát, éppen ezért talán pontosabb, ha nem megtorlásról, hanem általános elrettentésről beszélünk.

Egy recenzióban nincs mód arra, hogy részletesen ismertessük mindazokat a döbbenetes tényeket, amelyeket a könyv fölmutat, még kevésbé arra, hogy képet alkossunk a romániai magyarság számára rendkívül fájdalmas évekről – jelzés csak, hogy a romániai magyarság tragédiája a mi történelmi tudatunknak is elidegeníthetetlen része, s erkölcsi kötelességünk emlékezetüket ébren tartani.

(Források a romániai magyarság történetéhez sorozat, Pro-Pront Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006)

Forrás – 40

Folyóiratunk, a *Forrás* negyven éve indult el a maga útjára. Mondhatjuk, történelmi idők részese volt, amennyiben a magyarság és a magyar irodalom is történelmi időket ért meg, mégsem érzem, a negyven év elteltével sem, hogy meg kellene írni a lap történetét. Korábban, mondjuk, az ötvenkénti ünnepi szám összeállításakor sem éreztem ezt. Még nem, talán majd akkor, ha ötvenesztendő lesz a lap...

Ha nem is érzem még szükségét annak, hogy megíródjon a lap története, arról talán mégis érdemes beszélni, hogy miért kell, miért érdemes még mindig lapot szerkeszteni. Először azt mondom: önmagáért. Az írókért, az olvasókért, a kapcsolatokért, a levelezésért, a barátságokért. *Mi a hasznuk maguknak abból, amit csinálnak?* – kérdezte fotóművész barátom „szociofotós” modellje, egy idős néni, napjaink alapvető kérdését megfogalmazva. Nem tudok mást mondani, minthogy az olvasó, az írók, versek, tanulmányok, a barátságok. Ez a mi hasznunk. S azért is, mert szerkesztőként érezhetjük igazán, hogy egy írás sohasem önmagában áll, naponta válik láthatóvá az, ahogyan az írók megrajzolják a maguk bokrárt. Láthatóvá válnak a kötődések, a kapcsolódások és a szakítások.

De van más is: az én szememben, a mi szemünkben a lapszerkesztés képezi le a Bibó István által említett műgonddal élő ember tevékenységét. A kéziratok kérése, gondozása, a várakozás, s az olvasás – leginkább talán ezért érdemes lapot szerkeszteni.

Még mindig. Húsz, harminc, negyven év után is...

Füzi László

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.
Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204
E-mail: szilady@axelspringer.hu
www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.